

Мелюзина б.с.

С

Негословина

Азәрбайчан дәвләт гияби педагожи институту

371
M.30

Мейдизадә М., Хәлилов С. вә Мустафаева Д.

АЗӘРБАЙҖАН ГИЯБИ ПЕДАГОЖИ
ИНСТИТУТИ
КУТУБХАНАСИ
БИБЛИОТЕКА
Азәрбајҹан Республикасы
Управаляније
№ 124

ПЕДАГОГИКА

А24-152027

1941/69

АЛИ МӘКТӘБЛӘР ҮЧҮН
ӘЛ ЯЗЫСИ ЫҮГУГУНДА

295

ma

II ЫССӘ

152027

Редакторлары: Хәлилов С.
вә Сөндөв Ә.

Азәрбайчан ХМК нәшри
Баки—1941

24

Китабын ичэрисиндэки фэсиллэрдэн.

I, VI, IX вэ XII—Мейдизадэ М.,
II, III, V, VIII X, XI вэ XIV—Хэлилов С.
IV, VII вэ XIII—Мустафаева Д.
тэрэфиндэн ишлэниллишидир.

Коммунист моралы, эстетик вэ физики тэрбийэнин мазмун вэ методлары

I ФЭСЛ

КОММУНИСТ МОРАЛЫ ТЭРБИЙЭСИ

120251

Коммунист моралы тэрбийэси, коммунист тэрбийэсинин мүнүм бир хиссэсидир. Коммунист тэрбийэсинин эһэмийэти инкишафымызын индики дөврүндэ сон дэрэчэ артмышдыр. Партиянын 18-чи гурултайы гэт'намэлэриндэ дейилир ки: «... ССРИ үчүнчү бешилликдэ ени инкишаф дөврүнэ, синифеиз социализм чэмийэти гурулушуну баша чатдырмаг вэ тэдричэн социализмдэн коммунизмэ кечмөк дөврүнэ гэдэм гоймушдур ки, зөһмөткешлэрин коммунистчэсинэ тэрбийэ эдилмэси, инсанларын—коммунизм гуручуларынын шуурундаки капитализм галыгларынын арадан галдырылмасы һэлл эди-чи эһэмийэт алыр». Совет мәктэблэринин көнч нэслэ коммунист тэрбийэси вермөк везифэси, һэмин директивая эсасэн даһа да чиддилэшир.

Коммунист тэрбийэсинин органик бир хиссэси олан коммунист эхлагы тэрбийэсинин даһа принципал йүксөклийэ галдырылмасы да бунунла элагэдардыр.

Һэмин темада биз ашагыдаки мәсэлэлэри айдылашдырмага чалышачагыг:

1. Эхлаг вэ онун синфи-тарихи характери.
 2. Феодализм вэ буржуазия чэмийэтлэриндэ эхлаг тэрбийэси.
 3. Марксизм-ленинизм классиклэринин коммунист эхлагы һаггындаки тә'лими.
 4. Коммунист эхлагынын везифэлэри.
 5. Коммунист эхлагы тэрбийэсинин васитэ вэ методлары.
- #### 1. ЭХЛАГ ВЭ ОНУН СИНФИ-ТАРИХИ ХАРАКТЕРИ

Морал вэ я эхлаг инсанын чэмийэтдэки давранышыны низома салан тарихи олараг мүййөнлөшдирилмиш нормаларын

152027

мөчмуудур. Давраныш нормалары инсанын чөмиййөтө, ичти-май гурулуша, эмэйе вэ бир-биринө олан мүнәсибәтләриндә өзүнү көстөрүр. Өз күндәлик һәятиндә инсан өзүнүн вэ башгасынын чөмиййөт вэ башга адама гаршы һәрәкәтләрини гиймәтләндирүр. Бу һәрәкәтләрини бәзиләринә яхшы, әдәләтли, әдәбли, бәзиләринә исә әксинә, ярамаз, әдәләтсиз, әдәбсиз һәрәкәт кими гиймәт верир.

Рәфтар вэ давраныш нормаларына гиймәт вермәк ишиндә давраныш нормаларынын яхшы вэ яманлығыны мүййән этмәк ишиндә критери нәдир? Бу вә я башга давраныш нормасыны гәбул әдәркәнд инсанлар нәйә әсәсләнирлар?

Килсә вә мәсчид хадимләри буржуазия чөмиййәтинин вә бу чөмиййәтдәки әхлаг нормаларынын әбәди, фитри олдуғуну иддиә эдирләр. Мәсәлән: килсә хадимләри әхлагын мәнбәини инсанын ер үзәриндәки һәятиндә дейил, тәбиәт харичиндәки аләмдә—аллаһдә олдуғуну исбат әтмәйә чалышырлар. Бяла-васитә динлә мәншүл олмаян, әлм адамлары ичәрсиндә дә бу фикрә тәрәфдар оланларә чох тәсадүф олунур. Бир нечә мисал кәтирәк.

Гәдим Греция философларындан Платон (427—447) әхлаг мөһмунун ер үзәриндәки һәятдан, мадди аләмдән дейил, әбәди яшамагдә олан яхшылыг идеясында асылы олдуғуну исбатә чалышырды.

XVIII әсрин немец философу Кант тәсдиг эдирди ки, әхлагын мәнбәи инсанын практики фәалийәти харичиндәки вә инсанын мүййән әбәди әхлаг нормаларына итаәт әтмәси фитри бир индир. Кант һәтта иддиә эдир ки, әхлагын әсасындә дуран дин дейил, биләкс, динин әсасында дуран әхлагдыр.

Л. Н. Толстой исә, диндән айры олан, она сөкәнмәйән әхлагын варлығы фикрини белә рәдд эдирди. Толстой көрә, динә сөкәнмәйән әхлаг көксүз бир биткийә охшайыр.

Килсә вә истисмарчы синифләрин идеологалары, хүсусән буржуазия, өз әхлаг нормаларыны «әбәди» «үмум бәшәр» әхлагы адландырыр вә бу йолла дә өз әхлаг нормаларыны чөмиййәтин башга синифләринә ашыламага сә'й эдирләр.

Буржуазия вә килсәнин бу чүр иддиалары антиәлми вә яландырлар; буну йүзләрлә тарихи фактлар исбат эдир.

Маркс, Энгелс әхлаг нормаларынын тарихи инкишаф илә әлағәдар оларәг дәйишдийини, бунун синифләр мубаризәсиндә әкс олундуғуну вә булардан асылы оларәг һәр синфин өзүнә көрә әхлаг нормалары олдуғуну исбат әтмишләр. Энгелс «Анти—Дюринг» адлы әсәриндә языр ки:

«Әкәр чөмиййәтин үч әсәс синфинин—феодал адристократиясы, буржуа вә пролетариатдан һәр биринин өзүнә мәнхус әхлагы вардырса, бурадан анчәг бу нәтичәйә кәлмәк олар ки, инсанлар шүүрлу вә яшүүрсүз оларәг өз әхлагы көрүшләрини, ахыр нәтичәдә, синфи вәзийәтләринин практики шәрактиндән, истәһсал вә мубадиләнин экономика мүнәсибәтләриндән алырлар»*).

Фейербахын әхлаг нормаларыны тәнгид әдәрәк Энгелс көстөрмишдир ки, «О бүтүн дөврләр, бүтүн халглар вә бүтүн тәбәгәләр үчүн әйни чүрә бичилдийиндән һеч ердә вә һеч вахт тәтбиг әдилмәйәчәкдир.»**)

Беләликлә чөмиййәт тарихиндә бу вә я башга әхлаг нормалары, рәфтар гайдаларынын ирәли сүрүлмәси, бәйәнилмәси вә гиймәтләндирилмәси синфин мәнәфеиндән асылыдыр. Бир рәфтар гайдасына гиймәт вермәк үчүн әсәс критерий синфин мәнәфеидир.

II. ФЕОДАЛИЗМ ЧӨМИЙЙӘТИНДӘ ӘХЛАГ ТӘРБИЙӘСИ

Феодализмин идеологи әсасыны тәшкил әдән диндир. Она көрә дә феодализмин әхлаг системасы бүтүнлүккә динә сөкәнмишиди. Бурадаки әхлаг системасы өзүнүн бүтүн инчәликләринә гәдәр, һаким феодал системанын вә дин хадимләринин имтиязыны горумага хидмәт эдирди. Дин хадимләри зәһмәткеш күлләни, «мүвағәти» дүнянын һәмәтләриндән әл чәкиб «әбәди ахирәт дүнясы» үчүн чалышмага чағырырдылар.

Гур'ан руһаниләрин вә феодалларын зүлмү алтында боғулан әмәкчиләрә «сәбр әт, аллаһ сәбр әдәнләри әзиз сахлар», «сәбр әт, аллаһ көримдир», «аллаһ касыбларын достудур» кими әхлагы фикрләр ашылайыр.

Ялынз гур'ан дейил, башга дини китаблар дә белә әхлаг гайдаларыны ййаға чалышыр.

Динин белә әхлаг тә'лими зәһмәткешләрин мубаризәдәки ирадәләрини зәифләтмәйә вә онларын һөмишә истисмар әдилмәләрини олдуғча әлверишли шәраит ярадыр.

Феодал әхлагы йохсулларын дүняндән әл чәкмәйә чағырдығы һалда өзү дүнянын һәмәтләриндән ач гурд кими истифадә эдир вә буну һеч дә әхлагсыз иш һесаб әтмирди.

*) Маркс—Энгелс, әсәрләри, ч. XIV, сәһ. 93.

**) Енә орада, сәһ. 661.

Немец тарихчиси **Розенов** Рома католик киләси башчыларынын тарихини язаркн бу «эхлаг яан» дин хадимләриннн элэ чинайәтләриннн төсвир этмишдир ки, охулдугда адамын түкләри биз-биз дуруп.

Папа VI Александр (XV әср) ийрәнч чинайәтләр вә авантюра нәтижәсиндә киләсә башчылығына кечдикдән сонра өз догма гызы илэ чинси әлагәйә кирмишдир. Папа XII Иоани (X әср) әйни заманда һәм өзүнүн ики гызы вә һәм дә догма анасы илэ әлагәдә олмушдур.

Папа XXIII Иоани (XV әср) агла сыгмаз чинайәтләриннн нәтижәсиндә муһакимә әдилмиш. Мәһкәмәдә буна 80 маддәдән ибарәт тәгсир верилмишдир. Бу маддәләрин анчаг 54-нү мәһкәмәдә учадан охуя билмишләр. Ердә галаан маддәләри утандыгларындан охуя да билмәмишләр.

Белә «мә'мин» шәхсләр, киләсә-мәсчид мәктәпләри вә онларын хадимләри өзләри бу чүр әхлага малик олдуглары һалда әсрләрдә зәһмәткеш күтүләрнин шууруна да тәркиднә-лыг кими фикрләри еритмәйә чалышын вә бә'зи өлкәләрдә, хүсусилә шәргдә, һал-һазырда енә дә чалышмагядырлар.

III. БУРЖУА ЧӘМИЙЯТИНДӘ ӘХЛАГ ТӘРБИЙӘСИ

Капиталист мунасибәтләри инкишаф этдикчә, феодал—дин әхлагына гаршы, буржуазия өзүнүн ени әхлаг тәрбийәси теориясыны ирәли сүрүр.

17-чи әсрин ахырында яшамыш инкилис философу вә педагогу Чон Локк, капитализм чәмийәтинин ени инкишафа башладыгы бир заманда, әмпирик вә утилитар истигамәтлий буржуа моралы теориясыны мейдана атмышды. Она көрә, Маркс демискән, Локку «бүтүн формаларында ени буржуазияны» бир нүмайәндәси кими характеризә этмәк олар.

Локкун әхлаг теориясынын әсасында инсанын хошбахтылыга доғру чан атмасы принципи дуруп. Локка көрә инсан өз сәй'ләриндә, өз рәфтарларында мәнфәәт идеясындан рәһ-бәрлик алыр, дүшүнчәсиндән исә истигамәт алыр. Локк өз анлайыш теориясында, эләчә дә әхлаг көрүшләриндә фигури идеялар һаггында олан христиан теориясыны инкар эдир. Өз әхлаг көрүшләрини индивидуалумун газанч, мәнфәәт вә шәхси интересләри әсасында гуруп.

Локка көрә инсана нәйин мәнфәәтлий вә газанчлы олмасыны айыг ағылла өлчәмк олар. Инсанын мәнфәәт вә газанча олан сәй'инә гаршы, ағыл васитәсилә даяндырылмасы мүмкүн

олмаын әтирас вә аффектләр (кәскин эмоциялар) әкс дуруп. Бурадан Локк, тәрбийә вә гисмән дә әхлаг тәрбийәси үчүн бәдән вә руһун дисциплинасы формуласыны мәсләһәт көрүр.

«Бүтүн хейрхаллығын эзәл вә әсасы өз истәкләринә галиб кәлмәйи, өз мейилләрини тәзийг алтында сахламагы башармагдан ибарәтдир. Неч олмаса, сәй'ләримиз бизи башга тәррәфә доғру чәксин, ән яхшысы, анчаг ағыл тәклиф эдән кими һәрәкәт этмәкдир»*). Локкун әхлаг тәрбийәси һаггындаки баш установаксы бундан ибарәтдир.

Бурадан көрүндүйү үзрә Локкун теориясында интизам анлайышы феодализмә нисбәтән башга мүндәрәчәйә маликдир. Феодализм дөврүндә интизам «аллаһ әмри», «сәбр эт» кими гоюлдуғу һалда, Локка көрә индивидуалумун өз шәхси интересләри өзәриндә гурулмадыр. Индивидуалум, өз шәхси интересинә күрә актив тәшәббүслү вә ишкүзар олмалыдыр.

Локкун әхлаг теориясында ичтимаан интересләрә, неч дә мәнәл гоюлмур. Беләликлә Локк зәманәси үчүн прогрессив олан лакин сон дәрәчә индивидуалистик әхлаг тәрбийәси теориясыны ирәли сүрмүшдүр.

Идеалист истигамәтлий буржуа этикасыны (әхлагыны), һәлә о заман зәйф олан Германия буржуазиясынын идеологиясыны ифадә эдән Кант олмушдур. Кант һәм дини әхлагы, һәм дә эгоистик интересләрдән асылы олан әхлагы рәдд эдир.

Канта көрә әхлагын әсас гануну «гәти императивдир» (гәти әмрдир)ки, бу да инсандан һамы үчүн умуми ола биләчәк даяраныш гайдалары тәләб эдир. Кант инсанын умумийәтлә тәрбийәсиндән, инсан нәслинин өзүнү тәкмилләшдирмәсиндән данышыр. Лакин ушагда етишдирилмәси лазым олан әхлаг кейфийәтләрини садыламага кәлликдә, о, мулайимлик, мәр-һәмәтлийлик, хейр веричилик, диңчик вә с. кими кейфийәтләри ирәли сүрүр. Әхлаг тәрбийәсиндә Кантаын ирәли сүрдүйү характерик принципләр XVIII әср Германия буржуазиясынын зәвфлий вә гәтийәтсизлийи илэ изаһ олунур.

Кант языр ки: «Сәбр эт вә өзүнү сахла—мудрик мулайимлийә һазырлыг бундадыр. Әкәр яхшы характер эмәлә кәтирмәк истәнлирсә, ону эввәлчә бүтүн әтираслардан тәзимләмәк лазымдыр. Адам өз мейилләрини элэ идәрә этмә-лидир ки, онлар әтираса чеврилмәсин... Сәбр эт вә таб кәтирмәйә алыш».

Кантаын әхлаг тәрбийәси теориясы абстракт идеалистик

*) Д. Локк, тәрбийә һаггында фикрләр. Сәһ. 30, 1913 ил

вэ формалдыр. О, 18-чи эсрин ахырындаки герман буржуазиясынын ени гурулуш һаггындаки арзуларыны ифаде эдирди. Бунуна бирликде Кант эхлаг мәселәсини һагиги һөятдан айырага оңу дахили аләм илә бағламага чалышыш вә элә буна көрәдә о, эхлагын мүндрәчәсини дәгиг бир шәкилдә мүәйән эдә биләмешидир.

19-чу эсрин ортасында инкилис философу вә педагогу Спенсер, буржуазиянын позитивистик фәлсәфәси вә биологизм әсасында гурулуш ени эхлаг теориясыны мейдана атымыш. Спенсерә көрә эхлаг һәм индивидин вә һәм дә чәмийәтин өзүнү мүдафиә мәгәсәдинә хидмәт этмөлидир.

Спенсер индивидуалистик морал теориясыны мүдафиә этдийн үчүн, о, чәмийәтин синфи гурулушуну вә эләчә дә эхлагынын синфи маһийәтини инкар эдир. Спенсерин морал теориясы өзүнү горуна принципинә сөкәнир вә о, өзүнүн бу ялыш принципинә һөятын үмүми бир гауну кими бахыр.

«Этиканын әсаслары» (§ 8) адлы өз әсәриндә Спенсер көстөрүр ки, анчаг иргин сахланмасына хидмәт эдән давраыш яхшы вә дүзкүн һесап олуна биләр. Спенсер эхлагын синфи характерини вә ичтимаи маһийәтини биоложи анлайышла хәвәз эдир. Марағлы бурасыдыр ки, Спенсер бу «теория» сөкәнәрәк һәтта һейванларда да «эхлаг» олдугуну иддиа эдир.

Имперализм дөврүндә эхлаг тәрбийәси буржуа мәктәпләриндә сон дәрәчә чиддишмишидир. Шовинизм, национализм, милитаризм, индивидуализм, конкуренция, эгоизм вә и.а. буржуа эхлагынын мүндрәчәсини тәшкил эдирләр.

Буржуа эхлагы дини инкар әтмир, бәлкә динлә бирләшир вә дини әсасында гурулур.

Дин дәрсләрини бир предмет кими тәдрис планларындан чыхаран бә'зи буржуа өлкәләриндә белә бу эхлаг, башга дәрсләр ичәрисиндә, синифдән вә мәктәбдән харич өчлүләр системасында вә хәусилә шакирд тәшкилатлары вәситәсилә ашыланыр. Бә'зи өлкәләрдә исә бу, тәдрис планына дахил эдилмиш хәусуси «морал» дәрсләриндә апарылыр.

Бу «морал» дәрсләри үчүн һәтта дәрсликләр белә дүзәлдилди. Бүтүн бунлар бирликдә олараг буржуазиянын интересини горуян эхлагы анлайышлары кәнч нәслин зәһнинә ашыламага хидмәт эдирләр.

Буржуазиянын моралы хәусуси мүлкийәтин «мүгәддәслийи», истисмарын куя йохлуғу, зәһмәткешләрин, гадынларын вә мүстәмләкә халқларынын һугусузулуғунун «гануни» ол-

масы, йохсулуғун «тәбилийи» вә саирә кими анлайышлары балача янлардан башлаяраг кәнчләрин шууруна еридир.

Маркс буржуа эхлаг тәрбийәсинин бу маһийәтини ифша эдәрәк языр ки:

«... Эхлаг тәрбийәси ады алтында буржуазия өз принципләринин зорла башлара ерләшдирилмәсини баша дүшүр.»*)

Ленин көһнә чәмийәтин принципләрини ифша эдәрәк демишидир ки:

«Көһнә чәмийәт элә бир принципин үзәриндә әсасланмышдыр ки, я сән өзкәсини гарәт эдирсән, я өзкәси сәни, я сән өзкәси үчүн ишләйрән, я өзкәси сәнин үчүн, сән я гул саһибсән, я гулсан.»**)

Белә бир принципә әсасән дә капитализм чәмийәтиндә «һәр кәс өзү үчүн, аллаһ һамы үчүн», «адам адама гурддук», «алдагмасан сата билмәсән» кими «эхлагы» нормалар һакимдир. Бурадан да буржуа эхлагынын индивидуализм, эгоизм, ялгалыг, ялан, риякарлыг, икнүзлүлүк вә с. кими характерик әләмәтләри мейдана чыхыр.

Буржуа эхлагынын ән ийранч нүмүнәси инсанлыгын гәддәр дүшмәни олан фашист өлкәләриндә өзүнү көстәрир. Мәсәлән: ат заводлары кими гадынлар үчүн дә «чүфтләшмә мәнәгәләри» ачмаг йолу илә инсани һиссәрдән мөһрум «саф немец ирги»—истеһсал әтмәйи онлар эхлагын йүкәк формасы һесап эдирләр. Бу чүр «эхлагы» әлейинә олан һәр эхлагы фашистләр эхлагсызлыг һесап эдирләр.

Белә бир һейваны эхлагы онлар зорла ишә кечирирләр. Гестапо чалладларынын башчысы Гимлерин фикричә никәһин һеч бир мәнәсы йохдур.

Алдадылыб чөһһәй кәндәрилән немец салдатларынын арвадларыны, немец «истеһсалы» үчүн мүһафизәчи «СС» дәрсләри үзвләринин там ихтиярына вермәйи Гитлер «гануни» бир «эхлаг» һесап эдир.

Беләликлә фашизм тарихин саат әгрәбинн—инсандан һейвана тәрәф керн дөндәрир. Фашизм талан әтмәк, өлүм сәймәк, мөһв әтмәк, яндырмаг, гоча вә көрпә ушагларын ганлы көз яшларыны ахытмаг, кими йыртгычы һейван «эхлагыны» мурдар вә гара байрагларына язмышлар.

Фашизмин һейвани «эхлагынын» да маһийәти беләдир.

*) Маркс—Энгелс, әсәрләри, ч. X, сәһ. 547.

**) Ленин, Комсомолун III гурултайындаки итг, Азәршоур, 1940-чи ил, сәһ. 59.

IV. КОММУНИСТ МОРАЛЫ ҲАГГЫНДА МАРКСИЗМ-ЛЕНИНИЗМ КЛАССИКЛӘРИНИН ТӘЛИМИ.

Маркс, Энгелс, Ленин, Сталин өз әсәрләриндә коммунист әхлагынын бүтүн мәселәләрини аид көстәришләр вермишләр. Өзүнүн «Анти—Доуоринг» ады әсәриндә Энгелс коммунист әхлагынын нә заман мүмкүн олачагыны көстәрмишдир. Энгелс азыр ки: «Синфи зиддийәтләрин вә онларын һаггындаки хатирәләрин үзәриндә йүксәлән һөгиги инсанлыг моралы ичтимаи инкишафын анчаг о пилләсиндә мүмкүн олачагдыр ки, орада һәнәки тәкчә синфи зиддийәт йох әдиләчәкдир, һәтә онун практики һәятдаки изи дә силниши олачагдыр.»*)

Беләликлә Энгелс, коммунист әхлагынын там гәләбәси үчүн синфи-ичтимаи вәзийәтнин хүсуси шәраитини ләзым билдр.

Ленин буржуа моралына гаршы пролетар моралыны ирәли сурәрәк, һәр һансы әхлагын синфи характерини ачмыш вә синфи мәфһум харичиндә көтүрүлмүш әхлагын олмәдығыны исбат этмишдир. Ленин буржуа әхлагынын динә сәкәндийини вә онун күтләни алдатмаға хидмәт әтдийини ачыб көстәрмишдир.

«Инсан анлайышы, синиф анлайышы харичиндән алынмыш һәр чүр бу кими әхлагы биз инкар әдирик. Биз дейрик ки, бу, яландыр, алдатмадыр, мүлкәдәр вә капиталистләрини мәнфәәти үчүн фәһлә вә кәндилләри товламагдыр.»**)

Ленин көстәрмишдир ки, пролетариатын өзүнә мәхус әхлагы вардыр. Пролетариат өз әхлаги кейфийәтләрини һәлә капитализм шәраитиндә, өз азадлыгы уғрунда истисмарчыларла апардыгы мүбаризәдә етишдирир.

«Мөһкәмлик, тәкидлик, һазыр олма, гәтийәт, йүз дәфәләрә сынамаг, йүз дәфәләрә дузәлтмәи бачармаг вә һәр нә олурса-олсун мәгсәдә чатмаг—бу кейфийәтләри пролетариат Октябрь революциясында 10, 15, 20 ил әввәл о, бунлары көрүнмөмиш мөһрум олма, ачлыг, дағылма, фәлакәтләрә дөзәрәк һәмнин революциядан сонра ики ил мүддәтиндә өзүндә етишдирмишдир. Пролетариатын бу кейфийәтләри замандыр ки, пролетариат галиб кәләчәк.»***)

Ленин көстәрмишдир ки, пролетариатын әхлагы тамамилә онун синфи мүбаризәси интересинә хидмәт әдир.

*) Маркс—Энгелс, әсәрләри, ч. XIV, сәһ. 94.

**) Ленин, «Кәңчләр Иттифагынын вәзифәләри», Азәрнәшр, 1940-чы ил, сәһ. 46.

***) Ленин, әсәрләри, ч. XXV, сәһ. 151.

«Биз дейрик ки, бизим әхлагымыз бүтүнүклә пролетариатын синфи мүбаризәси мәнәфеинә табе әдилмишдир.»*)

«Коммунист әхлагы, о әхлагдыр ки, бу мүбаризәйә хидмәт әдир, зәһмәткешләри һәр чүр истисмара гаршы, һәр чүр хырда мүлкийәтә гаршы бирләшдирир.»**)

Ленин көстәрмишдир ки, коммунист әхлагы әсасында синифеиз социализм чәмийәти гурмаг уғрундаки мүбаризә дур. Коммунист әхлагы инсанда ени вәрдишләр вә ени психологиянын ярадылмасыны тәләб әдир ки, инсан шәхси мәнәфеини ичтимаи мәнәфәә бағляя билсин, өз шәхси мәнәфеини ичтимаи мәнәфәә табе тутмағы бачарсын.

V. КОММУНИСТ ӘХЛАГЫНЫН ВӘЗИФӘЛӘРИ.

Коммунист әхлагы шакирдләрдә коммунист чәмийәти гурмаг уғрундаки мүбаризә үчүн ләзым олан әгидә вә дәрәһәти нормалары етишдирмәлидир.

Сталин йолдаш коммунист әхлагы тәрбийәсини конкрет вәзифәләринә даир тамамилә айдын көстәришләр вермишдир. О, демилдир ки:

«... бизә һәр чүр команда вә инженер-техник гүввәси ләзым дейилдир. Бизә әлә команда вә инженер-техник гүввәләри ләзымдыр ки, өлкәмизин фәһлә синфи сясәтнини анламаға габил олсун, бу сясәти мәнәмсәмәйә габил олсун вә ону вичданла һәятә кечирмәйә һазыр олсун.»**)

Совет мәктәби «өлкәмизин фәһлә синфи сясәтнини анлаян», «бу сясәти мәнәмсәмәйә габил олан, ону вичданла еринә етирмәйә һазыр» олан коммунист чәмийәти гуручулары етишдирмәлидир.

Вәтәнимизин кәңч нәслини коммунист моралы руһунда тәрбийә этмәк вәзифәси, онлара пролетар интернационализм дуйғусуну ашыламаг, социалист вәтәнинә, Совет һөкүмәтинә, Ленин—Сталин партиясына, совет халгына вә онун рәһбәрләринә, бөйүк Сталинә дәрин сәләгәт вә мәнәбәт һисси тәрбийә этмәк, вәтәнимизин дүшмәнләринә гаршы онларда нифрәт оятмаг, кәңчләрә диалектик материализм дүнябахышы ашыламаг, онлары мүбаризә атеист кими тәрбийә әдәрәк һәр бир дини әнәнәләрә гаршы мүбаризә бачарығы илә силаһландыр-

*) Ленин, «Кәңчләр Иттифагынын вәзифәләри», Азәрнәшр, 1940-чы ил, сәһ. 47.

**) Енә орада, сәһ. 56.

***) Сталин, «Ленинизм мәселәләри», сәһ. 392, Азәрнәшр, 1939-чу ил чапы.

маг, онларда пролетар мүтөшөккүлүлүк, шүүрлү интизам, кол-
лективизм, достлугу өз йолданышы Инсенин, болшевик харак-
тер өз ирадесини яратмаг, «мөгсөд айдынылыгы, мөгсөдө чаг-
маг үчүн ишдө төкүндүлүк өз бүтүн маниелери тыран харак-
тер мөһкөмлийн» (Сталин) тәрбийө этмөк, эмөйө өз ичтиман
мүлкиййөтө коммунист мүнасибети, доғручулугу өз намуслулуғу
тәрбийө этмөкдөн ибарөтдир. Коммунист өхлагы прогрессив
инсандыга мөксус бүтүн яхшы өхлаг нүмүнөлөрүнн, өхлагы
сифөтлөрүнн өзүндө бирлөшдирдийн үчүн өзүнүн идеалы
этибарилө бөшөр моралы һесабу олунур.

VI. КОММУНИСТ ЭХЛАГЫ ТӘРБИЙӘСИНН ВАСИТӘ ВӘ МЕТОДЛАРЫ

Өхлагы нечә тәрбийө этмөк проблемасы әтрафында гәдим
замандан бәри педагогика тарихиндө үч йол формалашмыш-
дыр.

Биринчи интеллектуалистик йолдур. Бу йолун тәрәфдар-
лары ушағын өхлагынын тәрбийө этмөк үчүн онун интеллекти-
нө (ағлына), биликләрлө тәсир этмөйи башлыча васитә һесабу
әдирләрди. Гәдим дөврдә бу йолун тәрәфдарларындан бири
Сократ олмушдур. «Билик—хейрәһлиғдыр» ифаләси дә
Сократа аиддир. XIX әсрдә Герbart өз XX әсрдә Мейман
да белә бир фикрин тәрәфиндә дурурдулар.

Икинчи, эмоционал йолдур. Бу йолун тәрәфдарлары өх-
лаг тәрбийәсиндә эмоцияларын, һиссләрнн әсас олдуғуну ил-
диә әдирләр. Булар шакирдләрдә бу өз я башга давраһына
ғаршы мөмнушийәт, геири-мөмнушийәт, шадлығ, әләм, гор-
ху, тәлаһ, гүссәләнемәк вәзийәти өз с. һаллары әмәлө кәтир-
мәклә онлар тәрбийәви тәсир этмөк фикринн ирәли сүрүр-
ләрди. Буна көрә дә онлар шакирдләрнн әстетик һиссләрннә
тәсир көстөрмөкдөн кениш истифадә әдирләр. Бу мөгсөдлә
шакирдә чох тәсир әдичи шараит ярадылыр, нөгмә, мусиги,
драматик тамашалар, символика өз сатиралардан кениш исти-
фадә олунур.

Булар диндөн дә бу мөгсөд үчүн истифадә әдирләр.
(«Чәһәннәм әзабы», ахирәтдә күнаһкарларга мөксус «чәпини
бойда әғрәбләр», «әждаһалар», «гыргазанлар» кими горхулу
мәфһумлар, «дини эпизодлар», «һадисәләр» өз «мөчүзәләр»
вә с.)

Үчүнчү волонтистик йолдур ки, бу да биләваситә
ушағларын ирадәләрннә тәсир этмөкдөн ибарәтдир.

Бу йолун тәрәфдарлары, физики чалышмалар васитәсилә
шакирдләрнн бәдәнләрннн бәркитмәк, мускулларыны инкишаф
әдирмәклә характер өз ирадәннн инкишафы үчүн уйғун бир
шараит һазырламаға чалышырлар. Волонтиристикләр инсандын
өхлагына тәсир этмөк үчүн, ағлын ролуну азалдырлар, әхла-
гы вәрдишлә адәтләрнн ролуну исә һөддән артығу шиширди-
ләр.

Бу йолун тәрәфдарлары оюнларга (о чүмлөдөн һәм дә өг-
ли оюнларга) спорт мусабигәләрннә, практикә фәалийәтә чох
бөйүк тәрбийәви әһәмийәт верирләр.

Бу йол гәдим дөврләрдә спартаһлыларын тәрбийәсиндә,
орта әсрләрдә рыцарларын тәрбийәсиндә кениш истифадә
олунурду. Һал-һазырда Инкилтарә өз Америкада да бунун
тәрәфдарлары аз дейил.

Көстөрдиймиз бу йолларга гиймәт вермөйә кәличә гейд
этмөк ләзымдыр ки, буларын һәр бириннн тәкбашына, ай-
рылығда тәтбиги һеч дә ләзыми нәтичә верә билмәз. Совет
мәктәбиндә бу йолларын һәр үчүндөн бир-биринә бағлы ола-
рағ истифадә олунмалыдыр. Лакин ушағларын интеллективнә
биликләр васитәсилә тәсир этмөк өхлаг тәрбийәси ишиннн
әсасына гоюлмалыдыр.

Совет мәктәбиндә бу үч йол өз васитәләрнн һәр бирин-
дән кениш истифадә этмөк үчүн ләзым олан шараит вардыр.

Дедиқларимизә әсасән коммунист өхлагы тәрбийәси аша-
ғында көстөрилимиз бир нечә үмуми методик тәләбләр үзәрнн-
дә гурулмалыдыр:

1. Тәрбийө өз тәлимнн вәһдәти. Дүзкүн гурулмуш тәһ-
сил ишләрн, үмумийәтлә коммунист тәрбийәсиннн о чүмлө-
дән дә коммунист өхлагы тәрбийәсиннн әсас бир васитәләрди.
Һәгиги билик—коммунист дүниәкөрүшүнүн әсасыдыр. Она
көрә дә совет мәктәбләриндә тәлим илә тәрбийө иши вәһдәт
тәшкил этмәли өз тәлим һәмншә тәрбийәви характер дашы-
малыдыр.

Ленин комсомолун III гурултайындаки нитгиндә көстөр-
мишидир ки, мәктәбин бүтүн тәһсил-тәрбийө өз тәлим ишләрн
кәч нәсәлдә коммунист өхлагы тәрбийәсинә иһдмәт этмәли-
дир.

«... бизим мәктәб исә кәчләрә билик әсасларынн вер-
мәли, онлар өзләрннн коммунист бахышлары яратмағ бача-
рығы вермәлидир, онлардан тәһсилли адамлар әмәлө кәтир-
мәли, онлардан әлими адамлар етишдирмәлидир. Адамлар мөк-

төбдө охуудуглары мүддэт эрзиндә мөктөб онлары истисмар-чылардан хилас олмаг угрундаки мүбаризэнин иштиракчылары этмәлиндир».*)

Ленинин бу көстөришлэри тәрбийә эдичи тә'лим теориясынын эсасына гоюлмалыдыр.

Мөктәбдә тә'лим вә тәрбийэнин вәһдәти—тәрбийә ишлэринин эсас тәшкилат формасы олан дәрәдә тә'мин эдилмәлиндир. Һәр предмет үзрә тәшкил эдилән дәрсин бүтүн процесси һәм, дә тәрбийә вәзифәлэрини ериңә етирмәлиндир.

Дәрс ичәрисиндә сүни тәрбийә «моментлэри» ахтармаг тәшәббуслэрини рәдд этмәк лазымдыр. Чүнки белә практика мүсбәт нәтичә верә билмәдийи кими, тәһрифлән башга да бир шей дейлиндир.

2. Педагожи тә'сирлэрин вәһдәти. Коммунист әхлагы тәрбийә этмәк үчүн үмүми методик тәләбләрдән бириси дә мөктәбдә педагожи тә'сирлэрин вәһдәтидир. Шакирддә һәр һансы бир әхлаги кейфийәти етиндирмәк үчүн мүәллимлэрин, синиф рәһбәрлэринин, мөктәб администрациясынын, комсомол, пионер вә шакирдләр тәшкилатынын, аилэнин тәрбийәви тә'сир тәдбирлэри арасында вәһдәт вә разылашма ярадылмалыдыр. Мүхтәлиф, бир-биринә үйгүн кәлмәйән, зидд тә'сирләр, тәрбийәдә арзу олунан мүсбәт нәтичәни әлдә этмәйә мане олдууглары кими, олдугча лис нәтичә дә верирләр.

3. Ардычылыг. Педагожи ишин һәр бир чәһәти чидди ардычылыг тәләб эдир. Мүәллим шакирдләрә ени әхлаг кейфийәтлэри, вердиш вә адәтлэри тәрбийә эдәркән бу иши тәдричән вә ардычыл сурәтдә апармалыдыр. Шакирдләр үчүн мүмкүн олан адәт вә вердишләрдән башламагла кет-кәдә онун мүндәрәчәсини кеншләндирмәли вә мүрәккәбләшдирмәлиндир.

Белә ким, коммунист әхлагы тәрбийәси иши шакирдлэрин иш хусусийәтлэринә үйгүнләшдирәлмәли, онлары биллик сәвийәлэри вә инкишафларыны һесаба алмаг эсасында апарылмалыдыр.

4. Шакирдә диггәтли вә индивидуал янашма. Тәдрис процессиндә һәр бир шакирдин диггәтлә өйрәнилмәси һаггында партиянын МК-сынын гәрары анчаг тәдрис ишиңә дейил, эйни заманда тәрбийә ишлэрини дә андир. Шүбһәсиз, шакирдин иңтереслэрини, әһвал-руһийәсини, истәк вә тәләблэрини,

*) Ленин, «Кәнчләр Иттифагынан вәзифәлэри», Азәрнәшр, 1940-чы йл, сәһ. 68.

мүвәффәгийәт вә чәтинликлэрини билмәдән онун үрәйини әлә алмаг вә бунсуз да шакирдә тәрбийә вә тә'сир көстәрмәк олмаз. Бурадан исә шакирдә фәрди янашманын зарурийәти тамамилә айдындыр.

Инди исә коммунист әхлагы тәрбийәсиндә ишләдилмәси лазым олан эсас методлары айдынлашдыраг.

Бу методлар эсас әтибарилә ашағыдакиләрдир:

1. Инандырма. Коммунист тәрбийәсинин эсас методларындан бириси инандырмагдыр. Дәрс ичәрисиндә вә яхуд дәрәдән харичдә олан мәшғәлэләрдә шакирд өз бөйүк вәтәнини өйрәнир, коммунизм чәмиййәти угрундаки мүбаризәни баша дүшүр, өзүнүн дәрс охумасыны вә ичтимаи ишләрдә чалышмасыны һаман мүбаризэнин бир һиссәси кими анлайыр. Бу исә өз нөвбәсиндә шакирдә мүсбәт тәрбийәви тә'сир көстәрир.

Мүәллим инандырма йолу илә шакирдә бу вә я башга һәррәкәтлэрин ичтимаи әһәмиййәтини, ролуну вә я зәрәрини айдынлашдырыр, ону мүсбәт һәррәкәтләрә тәрәф һәвәсләндирир вә мәнфи һәррәкәтләрдән исә чәкиндирир.

2. Нүмунә. Ушагларын тәфәккүрү өз конкретлий илә фәргләнир. Она кәрә дә коммунист әхлагы тәрбийә этмәк мәгсәдилә совет халгынын революцион мүбаризәдәки гәһрәманлыгындан, мәрдилик вә шүчәәтигдән чанлы, конкрет нүмунәләр сөйләмәнин олдугча мүһүм ролу вардыр. Нүмунә көстәрмәйин эсас тәрбийәви ролу ондан ибарәтдир ки, шакирдләр өзлэрини бу нүмунәләрә охшатмага чалышырлар. Тарих дәрслэриндә бәшәрийәтин сәадәти угрунда чалышан вә өз һаятыны гурбан верән шәхсийәтлэрин, гәһрәман вә сәркәрдәлэрин образлары, элмин, техниканын, сәнәин инкишафы үчүн йорулмадан чалышмыш бөйүк прогрессив адамларың, әдәбийят дәрслэриндә әмәкчи халгнын арзу вә әмәллэрини әкс этдирән классик язычыларын һаятлары, әсәрлэриндәки гәһрәман образлар коммунист әхлагы тәрбийәси үчүн түкәнмәз хәзинәдир. Чүнки коммунист әхлагы прогрессив бәшәрийәтин тарих бою етишдирмиш олдугу ән яхшы әхлаги сифәтлэрин варисидир.

Бу мәгсәдлә, Лениний, Сталинин вә онларын ән яхшы силаһдашларынын, вәтәнимизин адлы-санлы элм вә техника адамларынын, стахановчу вә совет гәһрәманларынын һаятларындан нүмунә көстәрмәк коммунист моралы тәрбийәсинин көзәл вәситәсидир.

Мүөллимнн өз шөхсийәтинин нүмүнә олмасынын жә коммунист әхлагы тәрбийәсиндәки әһәмийәтинин гөйд әтмәк ләзымдыр.

Шакирдләрә коммунист әхлагыны, коммунист истигамәтинин аңчаг өзүнүн коммунист истигамәти, коммунистчәсинә принципааллығы, коммунист мәнәтәти вә мөһкәмлийи илә бүтүн күндәлик ишләриндә шакирдләр гаршысында нүмүнә ола биләчәк мүөллимләр вәрә биләрдәр. Белә нүмүнәни шакирдләр һәм дә ата-аналарындан алмалыдырлар.

Коммунист әхлагы тәрбийәсидә яхшы ушаг нүмүнәләриндән дә истифадә олунмалыдыр.

3. Вәрдиш яратмаг. Бу вә я банга әхлаг кейфийәтинин шакирддә етиширмәк үчүн о барәдә нүмүнә көстөрмәк һәр нә гәдәр бөйүк рол ойнаса да кифайәт дейил. Бу вә я банга давраныша салиб олмаг үчүн ону ишләтмәк ләзымдыр. Мәктәбин режими, дахили иш гайдаларыны көзләмәк, һәр бир ишдә мүтәшәккил олмаг, һәр заман дәрәдә, дәрәдән харичдә, әвдә, истифаһәт заманы мөһимсәнилмәси ләзым олан гайдалар, давранышлар әмәл әтмәк, ону шакирдин һәзгында традиция шәклинә салыр, адәт әтдирир.

4. Гиймәт вермәк. Бөйүкләр тәрәфиндән шакирдин һәрәкәтләринә гиймәт вермәк дә әхлаг тәрбийәсинин яхшы методларындандыр. Шакирдин яхшы һәрәкәтләринин гиймәтләндирмәк, онлары бәйәнмәк, мәнфи һәрәкәтләринин писләмәк, зәрәрини көстөрмәк онда ләзыми мүсбәт давранышларын ярамасына хидмәт әдир. Шакирд һәлә өзүнү контрол әтмәйә алышмамышдыр. Она көрә дә онун һәрәкәтләринин бөйүкләрин вә биринчи нөвбәдә мүәллим вә ата-аналарын контрол әтмәси чох ләзымдыр. Шакирдларин һәрәкәтләринин гиймәтләндирмәк үчүн шакирд коллективләриндән дә истифадә олунмалыдыр. Она көрә дә мүәллимин рәйбөрлийи алтында коммунист әхлагынын айры-айры конкрет вәзифәләри—достлуг, йодлашыг, гызларла оғланларын гаршылыгы мүнәсибәтләри, догручулуг, шуурлу нитизам вә бангалары шакирдләр коллективиндә мұзакирә олунмалы. яхшы нүмүнә вә пис фактлар шакирдләрин өзләринә тәһия әтдирилмәлидир. Бу чүр ишләрә ушагларын мүсбәт һәрәкәтләринә гарцы рәғбәт вә пис һәрәкәтләринин мөзәммәт әтмәк үчүн үмуми рәйләр ярадылмалыдыр.

5. Ичтимаи ишдә иштирак. Шакирдләрин ичтимаи ишләри коммунист әхлагы тәрбийәси вәзифәләринин еринә етир-

мәк үчүн яхшы вәситәләрдәндир. Ленин демшидир ки «...Инди 15 яшында олан вә 10—20 ил сонра коммунизм чәмбийәтиндә яшаячаг олан нәсл өз тәһиясинин бүтүн вәзифәләрини әлә гурумалыдыр ки, һәр күн һәр бир кәндә, һәр бир шәһәрдә кәңчләр үмуми әмәйин бу вә я банга бир вәзифәсини ән хырда, ән сәдә вәзифәси олса да практики сурәтдә еринә етирениләр».*)

Ленин йодлаш кестарир ки, бу вәзифәләр һәр нә гәдәр кичик, һәр нә гәдәр сәдә белә олса енә дә кәңчләр тәрәфиндән еринә етирилмәлидир. Бу ичтимаи иш, шакирдләрә кичик яшлардан әтибарән өз гүввә вә биликләрини үмумун мәнфәәтинә вермәйә өйрәдир. Бу мөгсәд үчүн мөктәбдән вә синифдән харич тәшкил олунан ичтимаи ишләрә, комсомол, пионер, шакирдләр тәшкилатынын ишләриндән кәһин истифадә олунмалыдыр. Лакин унутмамалыдыр ки, ичтимаи иш аңчаг мөктәбин тәһсил-тәрбийә мөгсәдләрини хидмәт әтдийи заман гиймәтгли һесаб олуна биләр. Ичтимаи ишләрин дә тәшкилиндә мүәллимин рәйбөрлик әдичи ролу олмалыдыр.

6. Социализм ярышы. Коммунист моралы тәрбийәсинин мүнүмә методларындан бири дә социализм ярышыдыр. Мөктәбдә социализм ярышы әлә гурумалыдыр ки, «Һәр бир мөктәбли өзүнүн тәһлим вәзифәләрини, ичтимаи практики ишләринин ташшырыгларыны, мөктәбин дахили иш гайдаларыны шуурла, вичданла, диггәтлә вә дөгиг оларар еринә етирмәк онун, «шәрәфини» олсу»**). Социализм ярышы вәситәсилә шакирдләр тәһлим процессиндә вә шуурлу нитизам ярадылмасында раст кәдликләри чәттиликләри көнүллү оларар өвләри арадан галдырмага сәй әдирләр. Социализм ярышы коллектив гаршысында мөс'улийәт һисси тәрбийә әдир, шакирдләр арасында йодлашыг һиссини гүввәтләндирир, онлары өлкәмизин үмуми гурулуш ишнә гошур.

7. һәвәсләндирмә. һәвәсләндирмәнин маһийәти шакирдләрин мүсбәт һәрәкәтләринин гөйд әтмәкдән ибарәтдир ки, бунадан да мөгсәд онлары ени мөвфәғгийәтләрә тәрәф чәкмәкдир.

Бә'зи мүәллимләр синиф гаршысында аңчаг шакирдләрин мәнфи һәрәкәтләринин гөйд әтмәйи ләзәм дәрәҗәдә етир-

*) Ленин, III комсомол гурултайындаки нити, Азәрбајҗан, 1946-җи ил, сәһ. 88.

**) УНК(6)П МК-нин пионер тәшкилаты тәғйинләди ки, 1932-җи ил 21 апрел тарихли тәрарындан.

Азәрбајҗансоя Республикасы
БИБЛИОТЕКА
И. М. В. Ахундов

152027
427
2019.04.07 07:51:01 AM
КУТУПХАНАСИ
БИБЛИОТЕКА
ҒАҒҒЫНЛАР
УИП АҒҒЫНЛАРИ
№ 724 294

буки синифдә шакирдләрнин мүсбәт һәрәкәтләрини дә гөйд этмәйи кениш ишләтмәк лазымдыр. Чүнки мүсбәт һәрәкәтләрин гөйд олунмасы, онларда мәмнуһийәт, руһ йүксәклиһи әмәлә кәтирп вә онлары ени мүсбәт һәрәкәтләрә тәрәф чәкир.

Лакин бунун үчүн әлвершли вахт сечмәк лазымдыр.

8. Тәнбей. Коммунист әхлагы тәрбийәсиндә тәнбейдән дә истифадә әдилмәлидир. Буржуа мәктәпләриндә тәнбей интизам характери даһийыр вә «әхлаг тәрбийәсинин» әсас методу һесап олуур. Онлар шакирдләри бу вә я башга давраныш нормаларыни көзләмәйә зорла мәчбур әдирләр.

Бу исе буржуа мәктәбинни итаәтчи гуллар һазырламасы вәзифәсинә тамамилә уйғундур.

Буржуа мәктәпләриндә чәзанын әсас вәзифәси, шакирдни ирадәсини гырмаг вә ону кор-коранә итаәт этмәйә алышдырмагдан ибарәтдир.

Совет мәктәби бә'зи һалларда тәнбей тәтбиг этмәйин лазым олмасыни инкар этмәмәклә бәрәбар, бунун мазмун вә мөгәддәләрини тамамилә дөйнидирир. Тәнбей тәдбирләри шакирдләрин ирадәләрини гырмаг мөгәддилә дейил, бил'әкс сәһләнәр вә геһри-мүтәшәккил шакирдләрин ирадәләрини тәрбийә этмәк вә даһа да мөһкәмләндирмәк үчүндүр.

Совет мәктәпләриндә тәнбей, шакирдләрин пис рафтарларыни муһакимә этмәкдән вә я ону мөзәммәтләмәкдән ибарәтдир.

Совет мәктәбиндә тәнбей шакирдләрин пис һәрәкәтләринә гаршы онлардан интигам алмаг акты дейил, анчаг о һәрәкәтләрә мәнфи гиймәт вермәк, принципаал чәһәтдән муһакимә этмәкдән ибарәт олмалыдыр. Бууунла да совет мәктәпләриндәки тәнбей принцип ә'тибарилә буржуа мәктәбинни тәтбиг әтдийи тәнбейдән тамамилә айрылар.

Юхарыда әхлагын мазмунуну изаһ әдәркән гөйд әтмишдик ки, әхлаг инсанын чөмийәтә, ичтимаи гурулуша, әмәйә, ичтимаи мулкийәтә, инсанларын бир-бирләринә олан мунасибәтләрини өкс әтдирп.

Коммунист моралынын мазмунуна бу ашағыдаки мәсәләләр даһил олулар:

1) Антидич тәрбийә, 2) совет патриотизми вә интернационализм тәрбийәси, 3) шуурлу интизам тәрбийәси, 4) әмәйә вә ичтимаи мулкийәтә коммунист мунасибәти тәрбийәси,

5) достлуг вә йолдашлыг тәрбийәси, 6) болшевик ирадә вә характеринин тәрбийәси.

Инди коммунист әхлагы тәрбийәсинин мазмунуну тәшкил әдән бу мәсәләләрин айрыча изаһына кечәк.

II ФӨСЛ

СОВЕТ ПАТРИОТИЗМИ ВӘ ИНТЕРНАЦИОНАЛИЗМ ТӘРБИЙӘСИ

Совет патриотизми вә интернационализм—коммунист моралынын ән муһүм һиссәсидир.

Совет мәктәби социализм вәтәнини севән, ону бүтүн дүимәндәрдән горумаг мәс'улийәтини даһыя билән, ону горумага һәмниә һазыр олан, вәтәнин даһа гүввәтләнмәси вә чыңакланмасы үчүн бүтүн күчүнү, әмәйини, билийини вермәйә һазыр, вәтән үчүн өз ишәкс мәнфәәтләрини вә ери кәдлийи замаи һәтта өз һәятыни гурбан вермәйи бачаран адамлар тәрбийә этмәлидир.

Фашист гулдурлары вә гөсбкарлары әлейһинә апардығымыз бөйүк вәтән азадлығы муһарибәси шәрәитиндә совет патриотизми тәрбийәси мәктәпләримизин ән көркәмли бир вәзифәсидир. Мәктәпләримиздә тәһсил-тәрбийә ишләри бөйүк Сталинин көстәришләри әсасында әлә гурулмалыдыр ки, апардығымыз азадлығы муһарибәсинин интересинә хидмәт әтсин. Өлкәмизин азадлығы уғрунда гәһрәманчасына вуруша билән, гөрхмәз, икид, чәсур, мөһкәм ирадәли, аловлу патриотлар әтишдирмәк совет мәктәбинин ән шәрәфли бир ишидир. Совет патриотизми вә интернационализм тәрбийәси чох миллионлу халғымызыни мөһкәм вә сарсылмаз сияси бирлийи үзәриндә әсасланыр.

Совет патриотизми һисси интернационализм илә тамамилә бирләшир, чүнки интернационализм Совет дөвләтинин интернационал характерини, онун бүтүн дүня зәһмәткешләри үчүн даиғ олмасыни баша дүшмәйә әсасланыр. Өлкәйә олан бу севки бизим вәтән муһарибәси гәһрәманларыни, сәнае, кәнд тәсәрууфаты стахановчуларыни, шаирләри, иччәсанәт, әли, култура хадимләрини руһландырыр, онлары өз кәрдүкләри ишләрдә даһа бөйүк мүнәфғәгийәтләр әлдә этмәйә һәвәсләндирп.

Тарихиң бир чох фактлары көстәрир ки, өлкәйә олан бу севки, һәмниә халг күтләсини харичи истилачылар, истисмарчылар әлейһинә мубаризәйә вә милли азадлыгларыни

сахламаға галдырмыш вә бирләшдирмишдир. ССРИ халqlарынын герман фашизми элейфинә даһа да сых бирләшмәси бунун ән парлаг бир мисалдыр. «Руслар, украиналылар, белоруслар, күрчүләр, азербайчанылар вурумша мейданларында текүлән ганла өз позулмаз достлугларыны, һеч бир заман бөлүмәз Совет Иттифагыны ахыра док мүдафиә этмәк ирадәләрини мөһкәмләдирдиләр. Дөйүшдә халqlар достлугунун нә демәк олдуғуну сорушдугда биз дейә биләрик: Совет Иттифагы гәһрәманы Мәммәдова вә онун йолдашларына бахын». (19 декабр 1941-чи ил тарихли «Красная Звезда»-нын баш мөгаләси).

Бөйүк Сталин өзүнүн 1941-чи ил 6 ноябр тарихли нитгиндә дейир ки:—«Немецләр, икинчиси, совет гурулушунун мөһкәм олмадығына, советләрин архасынын мөһкәм олмадығына бел бағлаяраг күман әдирдиләр ки, һәлә биринчи чидди зәрбәдән вә Гызыл Ордунун биринчи мүвәффәгийәтсизликләриндән сонра фәһләләрлә кәндиләр арасында ихтилафлар башланар, ССРИ халqlары арасында далаһма башланар, үсянлар башланар вә өлкә айры-айры һиссәләре парчаланар ки, бу да немес иттигалчыларынын лап Урала гәдәр ирәлиләмәсини асанлашдырар. Лакин немецләр бурада бөйүк сәһв әтмиш олдулар. Гызыл Ордунун мүвәффәгийәтсизликләри истәр фәһләләрлә кәндиләрини иттифагыны, истәрсә ССРИ халqlарынын достлугуну нәйик зәифләтмәди, һәтта әксинә слараг даһа да артыг мөһкәмләдирди».

Мөктәбләримиздә патриотизм вә интернационализм тәрбийәси белә бир мөһкәм вәһдәтә әсасланар.

Вәтән севкиси—ән мүгәддәс вә йүксәк дуйғудур.

Марксизм—ленинизм классикләри патриотизмин һәмшиә бөйүк ролуну гәйд әтмишдир.

Вахтилә Маркс вә Энгелс «Коммунист манифести»ндә көстәрмишдиләр ки:

«Фәһләләрин вәтәни йохдур. Малик олмадылары бир шей да онларын әлиндән алмаг олмаз».

Доғрудан да капитализм чәмийәтиндә, истисмар, зүлм, ишсизлик, ачыг, диләнчилик шәраитиндә фәһләнини вәтәни йохдур. О, буржуазиянын, истисмарчылар вә зүлмкарларын вәтәшдир. Ленин көстәрик ки:

Өлкәмизин зәһмәткешләри болшевик партиясынын рәһбәрлийи алтында, 1917-чи илдә мүтләгийәти вә буржуазия гурулушуну дағыдараг Совет һөкүмәтини вә онунла да социалист вәтәнини яратдылар. Совет халqlары социалист вә-

тәнини бүтүн гүввәләри илә дахили вә харичи дүшмәнләрдән мүдафиә әддиләр вә әдирләр.

Инди фәһләнини вәтәни вардыр.

Ялныз социализм гурулушу һәгиги патриотизм һиссинин инкишафы вә тәрбийәси үчүн лазыми шәраит ярада биләр. Сталин йоллаш 1931-чи илдә тәсәррүфатчылар мүшавирәсиндә сөйләмишдир:

«Кечмишдә бизим вәтәнимиз йох иди, вә ола да билмәди. Лакин инди капитализми йыхмыш олдуғумуз вә бир дә һакимийәт фәһлә һакимийәти олдуғу бир заманда,—бизим вәтәнимиз вардыр вә онун истиглалийәтини мүдафиә әдәчәйик».

Буржуазия өз инкишафынын илк этапларында, буржуазия революциясы вә милли-азадлыг һәрәкәти дөврләриндә өз вәтәнини севән, ону мүдафиә этмәк үчүн бүтүн һәятындан кечән бир чох патриотлар етишдирмишдир. Лакин буржуазиянын патриотизм һисси өз кәлирини артырмаг арзусу илә бағлыдыр. Буржуазиянын зәһмәткешләри вәтән урунда мүбаризәйә чағырмасы вә өзүнү патриот олараг көстәрмәси онун бөйүк газанч әлдә этмәк арзулары илә әләгәдардыр.

Буржуазия «патриотизми»нин әсас мәгсәди зәһмәткешләрдә «вәтән һисси» оядарг онлары ени империалист мүһрибәсинә чәкмәк, истисмар үчүн ени өлкәләр вә халqlар зәбт этмәкдир. Бунун ән ийрәнч формасы «вичдан вә намусу олмаян, бу һейван әхлаглы һитлерчиләрин» (Сталин) таланчы практикәсында даһа айдын көрүнүр.

Совет өлкәсиндә патриотизм тамамилә башга әсаclar үзәриндә инкишаф әдир.

Совет патриотизми мәнбәләринин ән мүһүммү зәһмәткешләри истисмардан, сияс һүгүгеуздлугдан, ишсизликдән, йохсуздлугдан азад әдән, она шән, варлы һәят вәрән совет социалист гурулушудур. Совет өлкәсиндә Сталин Конституциясы зәһмәткешләре әмәк, истираһәт, һәсид, гочалыч яшларында тәһминә һүгүгу вермишдир. Бизим өлкәмиздә бүтүн торпаг, фабрика-заводлар, дәмир йоллары, банклар, машын-трактор станциялары вә геириләри ичтимаи мүлклийәт, йә'ни бүтүн халг малы олмушдур. Буну һәр бир зәһмәткеш билир, чүнки бу, Сталин Конституциясында язылмышдыр. Өзүнү өз өлкәсинин саһибү вә азад адамы һесаб этмәк, совет патриотизминин ән мүһүмм мәнбәндир.

Совет өлкәси зәһмәткешләринин өз өлкәләри илә фәхр этмәйә там һағлары вардыр. Совет өлкәси зәһмәткешләри, өлкәзинин тәсәррүфат, сийаси вә һәрби чәһәтдән чоһ ирәли-дә вә гүввәтл олмасы илә фәхр әдирләр.

Пролетар революциясы чар һөкүмәтинин өлкәмиздә яратмыш олдуғу ийрәнч везийәти вә керилиий ләғв әтди. Бизим өлкәми инди эн гүввәтли, техники чәһәтдән йүксәк социалист сәнаеи вә эн ири социалист кәнд тәсәррүфаты олан өлкәйә чеврилмишдир.

Бизим Гызыл Ордумуз өзүни һазырлығы, гәһрәмәнлығы вә йүксәк патриотизм һиссләринә малик олмасы, йүксәк техника илә сийаһланмасы әтибарилә эн гүввәтли ордудур. Бу орду халғын ордусудур, бу орду халғын өзүдур. Һәр һансы бир һалда орду халғы, халғ исә орду муҗафизәйә һазырдыр. О, бу һазырлығы вә гәһрәмәнлығы илә бөйүк вәтән муҗафизәси шәрәитиндә бүтүн дүняны һейрәтә салыр. Совет патриотизминин эн муҗүмм чәһәтләриндән бириси дә будур.

Мәзмунча социалист, формача милли культураның чичәк-ләнмәси, чоһмилләтли ССРИ халғларының гардашлығ бирлий, бир өлкәдә галиб кәлмиш пролетариатын интернационализми вә бүтүн бу азад халғларын бир мәгсәд—коммунизм уғрунда чалышмалары совет патриотизминин башга муҗүмм бир әсасыдыр.

Совет мәктәбләриндә патриотизм тәрбийәси Маркс—Энгелс—Ленин—Сталинин тәлиминә әсасланыр. Муәллим конкрет вә айдын мисаллар әсасында шакирдләрдә совет патриотизми—өз өлкәсини һәдсиз оларағ севмәк, она садиг олмағ, онун тәлеи вә сәрһәддинин мөһкәмләндирмәк үчүн дәрн мәс'улиййәт һисси яратмалыдыр. Совет патриотизми ССРИ халғлары интересләрини бүтүн дүня зәһмәткешләринин интересләри илә бағлайыр.

Совет патриотизми интернационализм илә бағлыдыр вә сиунла тамамланыр. Совет патриотлары һәм дә интернационалистдирләр. Чүнки онлар бейнәлхалғ зәһмәткешләрини өз азадлығлары уғрунда апардығлары муҗабизә илә эн яхындан марағланырлар. Совет патриотизминин интернационализм илә бағлы олмасы ону буржуазия национализми вә «патриотизминдән» тамамилә айырыр. Совет патриотизми вә интернационализм коммунизм илә айрылмас сурәтдә әлағәдардыр. Совет өлкәсини севмәк, һәм дә Ленин—Сталин ишини, йә'ни

коммунизм ишини севмәк демәкдир. Коммунизм ишинә хаин чыхмағ, Совет вәтәнинә хаин олмағдыр, Совет вәтәнинә хаин олмағ исә коммунизм ишинә хаин чыхмағдыр.

Совет патриотизми бөйүк гәһрәмәнлығларын эн яхшы вә эн зонкин мәнбәдир. Совет өлкәсинә, Ленин—Сталин ишинә садиг олмағ һисси стахановчулары йүксәк эмәк мәһсулдарлығы уғрунда муҗабизәйә вә бизим бүтүн совет халғларыны өз ишләри сәһәсиндә бөйүк мувәффәғийәтләр уғрунда муҗабизәйә руһландырыр.

Совет патриотизми һисси социалист чәмийәти вә социалист вәтәни дүшмәнләринә барышмаз нифрәт һисси илә айрылмаз сурәтдә бағлыдыр. Синфи дүшмәнә нифрәт һисси пролетариатын революцион сайығлығыны доғурур, дүшмәнләрә гаршы барышмазлығы вә ону вахтында ифша этмәк һиссини ярадыр.

Кәич нәсли Совет өлкәсини, онун халғларыны, халғымызын бөйүк рәһбәрләрини севмәк, она садиг олмағ, өлкәнин вә халғын дүшмәнләринә нифрәт бәсләмәк, онула муҗабизәйә һазыр олмағ руһунда тәрбийә этмәк совет мәктәбләринин әсас вәзифәләриндән бирисидир.

Совет патриотизми интернационал тәрбийә илә бағлыдыр. Совет ушағларында бүтүн милләтләрин зәһмәткешләринә, онларын өз азадлығлары үчүн истисмарчулар әлейһинә апардығлары муҗабизәйә гаршы рәғбәт, онла морал вә мадди ярдым көстәрмәк һәвәси оятмағ лазымдыр. Совет гурулушунда, бүтүн халғларын там бәрәбәрлийи әлдә әдилдиги үчүн белә тәрбийә дә мүмкүндүр. УИК(б)П программасында милли мунасибәтләр сәһәсиндәки тәләбләр белә көстәрилди:

«Тәзийг олунан өлкәләрин эмәкчи күтләләри тәрәфиндән, һаман өлкәләри тәзийг әдән дөвләтләрин пролетариатына гаршы әтимадсызлығы арадан галдырмағ мәгсәдилә, һәр һансы бир милли группаның бүтүн вә һәр чүр имтиязларыны мәһв этмәк, милләтләрин там бәрәбәр һүғуғлулуғу, колонияларын вә бәрәбәр һүсуга малик олман миллиләтләрин дөвләтгә айрылмағ һүғуғуну әтираф этмәк зәруридир».*)

Капитализм чәмийәтиндә ири сәнае мухтәлиф милләтләрә мәнсуб олан күлли мигдарда фәһләләри бир ерә топлаярағ, онлары эйни чүрә истисмар әтдийиндән, нәглийәт вә рабитәнин яхшыланмасы илә әлағәдар оларағ айры-айры

*) Партия программасы, Азәрнәшр, 1937-чи ил, сәһ. 17.

буржуа өлкөсүндө яшайн фəһлөлөрүн бир-бирлөрүнүн вəзй-йəти илə яхындан тааныш ола билдиклөрүндөн өз азадлыг мүбаризəси үчүн даһа яхшы бирлəшə билрилрлөр. Бу бирлəш-мə исə онларын гəлəбөлөрү үчүн бəйүк шəртдир.

Бу мəгсəд илə дə «Коммунист манифести»ндə Маркс вə Энгелснин ирəли атдыгы «бүтүн дүня пролетарлары, бирлəшиниз!» шүары хəусеи əһмиййəтə маликдир.

Капиталистлэр пролетариатын белə бирлəшмəсинин бүтүн буржуа системасы үчүн нə гəдэр тəһдүкəли олдуғуну билдирк, һэр вəситə илə бу бирлийн парчаламаға, онларын синфи мүбаризөлөрүнн милли вурушмаларла əвəз этмəйə чалышырлар. Ленин бу һалы белə изаһ эдир:

«Капиталистлэрə бахын: онлар «гара чамаатда» милли əдəвəти гызышдырмаға чалышырлар, өзлери исə өз ишчийлэрини чох яхшы көрүрлэр; бир акционер чəмиййəтиндə һэм руслар, һэм украиналылар, һэм поляклар, һэм йəһудилэр, һэм немецлэр вэр. Бүтүн миллииййət вə 'тигада мəнсуб—капиталистлэр фəһлөлөрүн əлєйинə бирлəшминшлэр, фəһлөлери исə милли əдəвəтлə парчаламаға вə зəифлэтмəйə чалышырлар».*)

Буржуазия бу милли əдəвəти һэм дə ушаглар ичəрсиндə гызышдырмаға, һаман дəвəлтəдə һаким олан миллиетин башға миллэт гаршысында үстүн олмасы һисси вə элчə дə башға миллэтлэрə гаршы нифрəтли мунасибət тəрбийə этмəйə чалышыр.

Совет мəктəбинин шакирдлери буржуазиянын милли сясəтинин синфи маиййəтини билмəли вə бу миллэтчиллийн мейдана чыха билчəйин мүхтəлиф формалары баша дүшмөлөдирлэр.

Пролетар диктатурасы дөврүндə миллэтлэр арасындаки бу əдəвəтин арадан галдырылмасы вə онларын там бəрəбэр һүгүгүлү олмасы үчүн бүтүн шəраит яраныр. Маркс вə Энгелс коммунист партиясынын манифестиндə язырларды ки:

«Инди артыг халгларын милли айрылыг вə зиддийəтлери буржуазиянын, азад тичарəтин, дүня базарынын инкишафы, сəнəгə истəсалатынын вə она уйғун һəят шəраитинин бирчүрөлийн илə бирликдə кетдикчə даһа чох йох олур.

Пролетариатын һакимиййəти буларын йох олмасыны даһа чох сүр'этлэндирчəkдир...

Бир фəрдин башгасы тэрəфиндөн истисмар олунмасынын лəгв эдилмəsi дэрчəсиндə бу бир миллэтин башгасы тэрə-

финдөн истисмар олунмасы лəгв эдилчəkдир. Миллэтин ичəрсиндəки синфи зиддийəтлэрлə бирликдə миллэтлэрин дə бир-бирлэринə əдəвəтли мунасибəтлери арадан көтүрүлчəkдир».*)

Пролетариат бəшэр чəмиййəти тарихиндə екəнə вə ахыра гəдэр ардычыл оларак интернационализмə сəдиг вə интернационал бир синифдир. Ленин һэр бир миллэт зəһмəт-кешлэринин өз истисмарчыларына гаршы вə дүня пролетариатынын бейнəлхалг капитал əлєйинə бирлəшмəсини милли əдəвəтин арадан галдырылмасы үчүн екəнə шəрт кими көстөрирди.

Совет ушаглары Ленин—Сталин милли сясəтинин маиййəтини баша дүшмөлү вə пролетариатын иши уғрунда мүбаризəйə һəмишə һазыр олмалыдырлар. Биз яһныз миллэтлэр бəрəбэрлийинин принципини э'лан этмək вə бу принцип өз өлкөмиздə тəтбиғ этмəклə кифайəтлөнмөйирки, биз мəзлүм халгларын империалистлэрə гаршы олан мүбаризəсини мүдафəй эдирки. Бизим дүня пролетариаты гаршысында бəйүк вəзифлэримизи Сталин йолдан белə көстөрмишдир:

«ССРИ фəһлə синфи дүня фəһлə синфинин бир һиссəсидир. Биз яһныз ССРИ фəһлə синфинин сəйлэри илə дейил, һабелə дүня фəһлə синфинин дə көмөйи сəйсиндə галиб кəлдик. Бу көмөк олмасайды, бизи чохдан дидишдирди-лэр. Дейирлэр ки, бизим өлкөмиз бүтүн өлкөлөрүн пролетариатынын зəрбəчи бригадасыдыр. Буну яхшы деминшлэр. Лəкин бу, бизим үзəримизə эн чидди вəзифлэр гəюр. Бейнəлхалг пролетариат бизə нə үчүн көмөк көстөрир, бу көмөйə биз нə илə һагг газанмышыг? Онула ки, биз капитализм-чарпышмаға биринчи оларак атылдыг, биз биринчи оларак фəһлə һакимиййəтини гурдул, биз биринчи оларак социализм гурмаға башладыг. Онула ки, мұвəффəгиййət əлдə эдилдийн һалда бүтүн дүняны алт-үст вə бүтүн фəһлə синфини азад олчөк бир иш көрдүк. Бас мұвəффəгиййət үчүн нə тəлəб олунур? Керилиймизин лəгв этмək, йүксək болшевик гуррулушу темплэрини инкишаф этдирмək. Биз элə ирəли кетмөлөйик ки, бүтүн дүня фəһлə синфи бизə бахараг дейə билсин: бах, будур мəним габагчыл дəстəм, бах, будур мəним зəрбəчи бригадам, бах, будур мəним фəһлə һакимиййəтим, бах, будур мəним вəтəним, онлар өз ишини, бизим ишини көрүрлэр—һэм дə яхшы көрүрлэр—капиталистлэрə

*) Ленин, эсэрлери, ч. XII, сəһ. 554.

*) «Коммунист манифестя», сəһ. 43.

гаршы онлара көмөк эдөк өз дүня революциясы ишини гызышдыраг.*)

ССРИ-дө бүтүн миллэтлэрин там бəрабэрлийи тə'мин эдилмишдир.

«Бүтүн тəсəррүфат, дөвлөт, култур вə ичтимаи-сияси яшайни саһөлөриндө, миллийэт вə ирглəриндөн асылы ол-маяраг, ССРИ вəтəндашларынын һүгүгча бəрабэрлийи сар-сылмаз бир ганундур.**)

ССРИ халгларынын бу бирлийи бизим һәм дө кəлөчөк мүвəфəггийэтлəримизин асасыдыр.

Мəктəб интернационал бирлийи даһа да мөһкөмлэтмөк мөгсəдилə милли нунасибэтлэр саһəсиндə Маркс—Энгелс—Ленин—Сталин кəстəришлəринлə шакирдлəри таныш этмəли, онлары национализм вə шовиннизмин һәр чүр зүһур этмəси тəшəббүслəринə гаршы мубаризейə һазырламалыдыр.

Белəликлə совет патриотизми вə интернационализм ети-шон нəслдə социализм өлкəсинə, совет халгларына, партия-мыза, социалист дөвлəтинə, халгларын бөйүк даһисə Сталинə гаршы дəрин мəһəббət һисси. дүня пролетариатынын азадлыг үгруданки мубаризəсинə дəрин һүсн-рəгбət, совет халгынын вə вəтəннизини дүшмəнлəринə гаршы барышмаз нифрət һис-си оятмалыдыр.

СОВЕТ ПАТРИОТИЗМИ ВЭ ИНТЕРНАЦИОНАЛИЗМ ТƏРБИЙƏСИНИИ МЕТОДЛАРЫ.

Тəлим материалы вə онун мəзмунундан патриотизм вə интернационализм тəрбийəси үчүн кениш истифадə эдилмə-лидир. Бүтүн предметлəрин тəдриси шакирдлəрин идея-сияси тəрбийəсилə əлагəдартыр. Хүсусилə тарих, əдəбийят, геогра-фия, ССРИ Конституциясы кими предметлэр патриотизм вə интернационализм тəрбийəси үчүн кениш материал вə факт-лар верир.

Əдəбийят дəрси айры-айры совет халгларынын мүхтəлийф дөврлəрдəки һəятыны, онларын өз истисмарчылары илə вə харичи истилачыларла олан мубаризəсини, халгларын совет дөврундаки хошбахт һəятя, өлкəмини күндөн-күнə мөһкəм-лөнмишини ушагларла таныш эдир ки, бунун да интернацио-нализм вə совет патриотизми үчүн бөйүк əһəмийəти вардыр. Бу мөгсəd үчүн совет халгларынын мүасир вə классик язы-

чыларынын бəдлий əсэрлəриндөн вə бу язычыларын биогра-фиясындан кениш сурəтдə истифадə этмөк лəзымдыр.

Əдəбийят дəрсиндə шакирдлəри өлкəмиздə яшайн халг-ларын фольклору илə таныш этмөк лəзымдыр. Чүнки фольк-лор шакирдлəри ССРИ халгларынын кечмиш ағыр һəятлары вə совет дөврундə яратдыглары маһиһлар, пəэмалар вə бəш-га əдəби ярадычылыгларында əкс этдирдиклэри галибийəт-лэри кəстəрир. Индики мубарибə шəраитиндə патриотизм һисси илə долу əдəби əсэрлəрин (Пушкин, Толстой, Горки, Низами, Вагиф, Сəмəd Вургуи вə с. əсэрлэри) тəһлили даһа бөйүк гиймэт кəсб эдир.

Тарихин вə хүсусилə ССРИ халглары тарихини тəдри-си истисмар олунанларын вə мəздумларын өз дүшмəнлəринə гаршы апардыглары узун мүддəтлий мубаризəни өйрəдир, милли мөнүсубийэтлəн асылы олмаяраг һэр ердə вə һəмишə зəһмəткешлэрин ачмаг бир дүшмани олдуғуну кəстəрир. Тарих Советлэр Иттифагынын, өлкəмиздə яшайн зəһмəткешлə-рин бирликдə апардыглары мубаризəни ичтисчəси олмасыны айдымлашдырыр. Рус зəһмəткешлэрини кечмиш гулдуг һəят-лары, кəндиллəрин мубаризəлэри (Разин, Пугачев вə гей-ри), сонра пролетариатын рəһбэрлийи алтында бүтүн зəһмəт-кешлэрин этдийи тарихи мубаризəлэрин материаллары ша-кирдлəрдə өз өлкəлəринə, өз халгларына вə шакирдлəрин кəзлэри гаршысында өлкəмиздə олан енилик вə мүвəфə-гийийэтлэрə гаршы севки тəрбийə эдир.

ССРИ халгларынын харичи ингалчылара гаршы тарихдə апарышы олдуғлары мубаризəни—русларын немецлэр, та-тарлар, шведлэр, Наполеона; азэрбайжанлыларын эрəблэр, фарслар вə һ. б.—патриотизм тəрбийəсиндə усталыгла истифа-дə этмөк лəзымдыр.

ССРИ халгларынын тарихини марагыл, айдын вə дүзкүн идея-сияси истигамəтдə тəдрис этмөк дə патриотизм вə ли-тернационализм тəрбийəсиндə бөйүк рол ойнайыр. ССРИ халглары тарихи шакирдлэри айры-айры халгларда олан кəндий усянлары вə онларын рəһбэрлэри илə (Бабək, Корғə-ду, Иван Болотников, Степан Разин, Емелян Пугачев, Мак-сим Кривонос, Шамил, Кастусь Калиновски, Сарым Датов вə с.) таныш эдир.

География дəрсиндə ялынз география фактлары вə анла-йышларын вермөклə кифайəтлөнмөк олмаз. Бурада Совет Иттифагынын айры-айры республика вə областларынын ин-кишафы вə чүчөклөнмəsi, онларын тəсəррүфат вə културача

*) Сталин, «Ленинизм мəсələлэри», 1939-чу ил, сəһ. 379.

**) ССРИ Конституциясы, 123-чү маддə.

бөйүмөлөрүнн көстөрмөк лазымдыр. Бө'зи география мүөл-
лүмлеринин ени дөрс илинө өз дөрслөрүнн бизим гөһрөман
төйрөччилөрүмизин дүня хөритөсиндө яратдыглары дөйниш-
ликлөрдөн башламаларынын патриотизм төрбийөсиндө эһөмий-
өти бөйүкдүр. Капиталист өлкөлөрүнн географиясыны өй-
рөнөркөн ики мүхтөлиф системада олан дүняны мүгайнө
этмөк вө айдын мисаллар өсасында капиталист төсөррүфат
системасы илө социалист төсөррүфат системасынын бир-би-
ринө зинд олмасыны көстөрмөк лазымдыр. Мүөллим капита-
лист өлкөлөриндө халгларын сясны вэ экономик өсарөтдө
яшамаларыны көстөрмөли, бизим сөрһөдлөри өйрөнөркөн, бу
сөрһөдлөри горуян гөһрөман сөрһөд көзөтчилөрүнн ишлө-
риндөн, мөрдлийиндөн, өсарулурундан нүмүнөлөр кэтирмөли-
дир. Шакирдлөрө, социализмин бизим өлкөмизин география-
сыны тамамилө дөйишдирдийинн көстөрмөк лазымдыр.

ССРИ-нин сөрһөдлөрүнн өйрөнөркөн, онларын һөр бири-
синин төбии шөраитини, о сөрһөд төрөфдө яшаян эһалинин
мөшгүдлийөтинн, сөрһөдлөрүмиз харичиндө бизим һәм дост-
ларымызын, һәм дө дүшмөдилөрүмизин яшадыгларыны көстөр-
мөли, ССРИ халгларынын, сөрһөд көзөтчилөри илө бөрөбөр
бизим сөрһөдүмизни мүдафиө этдиклөрүнн мисалларла ай-
дымлашдырмалы.

Сталин Конституциясы ССРИ-нин аз заман эрзиндөки
бөйүк галибийөтлөрүнн вэ ССРИ халгларынын бөрөрөлий-
инн, онларын арасындаки гырылмаз достлугу көстөрөрөк
шакирдлөри бу достлугу даһа мөһкөмөтмөйө һазырлайыр.

Сталин Конституциясы бүтүн вөтөиданшлара эмөк, төһ-
сил, истираһөт һугугу вермөклө бөрөбөр һөр бир вөтөндөш-
дан һамуслу оларак ишлөмөйн, Совет өлкөсинн дүшмөндлөр-
дөн мүдафиө этмөйн төлөб эдир.

Белөликлө Сталин Конституциясы шакирдлөрдө Совет
вөтөнинө гаршы севки, ону даһа да мөһкөмөтмөк вэ ССРИ
халгларынын бирлийн уғрунда мүбаризө этмөк арзусуну төр-
бийө эдир.

Бунун кими дө математика, физика, кимя вэ с. дөрслөрүн-
дө кәч патриотларын һөрби һазырлыгларына, хусусилө диггөт
өтирмөлидир.

Шүбһөсөз, совет патриотизмин вэ интернационализм төр-
бийөсө ялынз синиф ичөрсиндөки ишлө кифайөтлөнө бил-
мөз. Мөктөб вө мүөлүмлөр бу иш үчүн кениш сурөтдө си-
нифдон конар иш тәшкил этмөлидирлөр. Бу мөгсөдлө ша-
кирдлөри систематик оларак күндөлик гөзөтлөр охумаға

альшдырмагын бөйүк эһөмийөти вардыр. Чүнки гөзөт вәси-
төсилө шакирдлөр ичтимаи-сисии һөятла таныш олур, өз сис-
яи савалларыны вэ активликлөрүнн артырырлар. Бундан
башга бөдин һагл этмө, бөдин мөгәлөлөрүн охунмасы, ша-
кирдлөрө мүөйөһ ушаг бөдин эдөбийөтынн көстөрүлмөси,
уйгун кино-картиналар вэ театрлара кедилмөси, өксүрсия-
ларын тәшкил эдилмөси вэ и. а. ишлөри көрүмөлидир. Бу-
түн бунлар ушаглары социализм гурулушу, онун мүвөфө-
гийөтлөри, сөнәс, кәнд төсөррүфаты, элм, техника, өлкө
мүдафиөси илө таныш эдир ки, бу вәситә илө дө шакирдлөр-
дө өз өлкөсинө, онун рөһбөрлөрүнө гаршы севки, өлкөмизин
мүвөфөгийөтлөри илө фөхр этмөк һисси төрбийө олунур.

Патриотизм вэ интернационализм төрбийөсө илө алағадар
оларак шакирдлөрлө Гызыл Орду гөһрөманларынын, эмөк,
инчөсөһөт, элм хадимларынн көрүш кечөлөрүнн тәшкил эт-
мөкдөн, бө'зи темаларда шакирдлөр үчүн мө'рузөлөр гоймаг-
дан истифадө эдилмөлидир. Патриотизм вэ интернациона-
лизм төрбийө мөгсөдлөри үчүн, мөктөбин МОПР тәшкил-
атыдан истифадө эдилмөлидир.

МОПР тәшкилаты 14 яша чатмыш ушаглары эһәтә элө-
рөк, онлар арасында күнүн мараглы вэ актуал мөсәлөлөри
этрафында сөһбөтлөр апармалыдыр. Белө сөһбөтлөр үчүн
тема оларак капиталист өлкөлөриндө зөһмөткөшләрнн агыр
вөзийөти, онларын азадлыг мүбаризөси, колония вэ ярым
колониялар, орада империалистләрнн сойгунчулуғу, капитал
өлейиннө мүбаризө апаран революционерләрнн мөрдлийн вэ
гөһрөманлыгы, капиталист өлкөлөриндө ушагларын вөзийө-
ти, «милли мүбаризө» адланан мүаһибөлөрүн эсл маһийөти-
нин ачылмасы, чоһмиллөттин чар Русиясында милли тоғгун-
малар вэ и. а. сечилө билер. Ушаглар МОПР-а даһил олуб
онун ишиндө актив иштирак этмөлидирлөр. Хусусилө МОПР-а
ени кирәилөрлө МОПР-ун иши, мөгсәди вэ мөзмуну, йығы-
лан пулларын һарая кетмөси, ушагларын бейнөлхалг револю-
юцион мүбаризөһө һәм мөһнөви вэ һәм дө мадди ярдәм көс-
төрмөлөрнн һагда мүсаһибөлөр тәшкил этмөк лазымдыр.

Харичи өлкө пионер вэ мөктөбчилөри илө мөктүблашма
вәситәсилә эләгәннн сахланмасы да патриотизм вэ интерна-
ционализм төрбийөсө үчүн чоһ мүһүмдүр. Белө мөктүблаш-
ма этрафында бөйүк кампания тәшкил эдилмөлидир. Мөктү-
бун дүзөлдүлмөси, онун мөзмунунун ушаг йығынчагларында
мүзәкирә эдилмөси, ушаг тәклифләрннн топланмасы, онла-
рын бу ишдө актив иштираки, алынмыш чавабын охунмасы

үчүн кениш назырлыг апарылмасы, ушаг йыгынчагларынын чагырылмасы, алынмыш чавабын бүтүн ушагларга чатдырылмасы бу ишин эн мүһүм чөһөтини төшкил этмэлдир.

Бундан башга патриотизм вэ интернационализм төрбийэси үчүн ССРИ дахилинде мүхтөлиф милләтдөн олан мөктөблilерин макублшмасы вэ көрүшлөри хусуси эһәмиййэтэ маликдир.

Интернационал байрамлар, кечөлөр, концертлөр дэ патриотизм вэ интернационализм төрбийэсинэ чох көмөк эдирлөр. Белэ төдбирлөр ялныз бейнөлхалг революцион байрамларда дейил, күндөлик индэ дэ ер тутмалыдыр. Мөктөбин дивар гөзети дэ өз нөмрөлөриндэ бу мәсәләйэ мүййин ер вермәлидир.

Патриотизм вэ интернационализм төрбийэси мәсәдилэ мөктөбдэ совет халгларынын гырылмас бирлийини, гардашлыгыны вэ гөһрөмандлыгыны ифадэ эдөн рөсмлөрин, шөккиллөрүн, плакатларын, шүарларын олмасы да лазымдыр. Мүәллимлөр (хусусилэ дил, әдәбийят вэ тарих мүәллимлөри) ушаглара синифдөн көнар оху үчүн әдәбийят көстөрдикләри заман бу мөсәди унутмамалыдырлар.

Бу мөсәдлэ коммунист партиясы вэ Совет Һөкүмәти рәһбәрлөрүнүн, хусусилэ йоддан Ленин вэ Сталинни, Гызыл Орду вэ вәтән муһарибәс гөһрәмәндарынын һаятларындан алынмыш нүмунөлөр истифадэ эдилмәлидир ки, булар совет патриотизми вэ интернационализм төрбийэсиндэ хусуси эһәмиййэтэ маликдирлөр. Совет-Иттифаты гөһрәмәндары Гастелло, Иванов, Исрафил Мәммәдов, Камал Гасымов, Әлиев, Мушаев, Карамов вэ минлөрлө баггаларынын вәтән уғрунда этдикләри һәдсиз фәдакарлыгларыны шакирдләрә изәл этмәклэ онларда аловлу патриотизм һиссини күчләндирмәлидир. Ушаглар көркөмли иш адамларынын өлкәмизин файдасына оларга чалышмалары мисалларыны билмәлидирләр. Мичурин, Павлов, Шмидт, Карпински, язычылардан М. Горки, Маяковский, Островски, А. Толстой, С. Вургун вэ гейриләри.

Стахановчуларын көрдүкләри бөйүк ишләр дэ өлкәмизэ олан севки нүмунәсидир.

Өлкәмизин файдасы вэ хошбахтлыгы үчүн бөйүк ишләр көрән гөһрәман ушаглар илә шакирдләри таныш этмәли, онларын билик вэ эмәк сәһәсиндэ галибиййәтләри илә шакирдләри руһландырмалы, ушагларда онлар кими олмаг арзуу оятмалы.

Нәһәйт патриотизм вэ интернационализм төрбийэсиндэ эн мүһүм вәзифәлөрдөн бириси дэ әилә үзөрүнә дүшүр. Әилә үзвләри күндөлик әдәбийяттын охунулмасы заманы вэ

үмүмиййәтлэ мүхтөлиф мүсәһибәләр заманы ушагда патриотизм вэ интернационализм руһу яратмаға чалышмалыдыр. Мөктөбин комсомол, пионер вэ шакирд тәшкилатлары бүтүн мөктөбли күтләсини бу руһда төрбия этмәкдэ габагчыл рол ойнамалыдыр.

III ФӘСЛ

УШАГЛАРЫН АНТИДИН ТӨРБИЙӘСИ.

Антидин төрбийә коммунист моралына дахил олан мүһүм мәсәләлөрдән бирисидир. Антидин төрбийә гаршысында гоюлан әсас вәзифә етишән нәсли һәр һансы дини төсирлөрдән хилас этмәк вэ онлары дин әлейһинә мүбаризә этмәйә һазырламагдыр.

Бүтүн зәһмәткеш күтләсинини вэ эләчэ дэ етишән нәслин антидин руһда төрбийәси күнүн актуал мәсәләлөриндән олмагга барабәр, һәм дэ коммунизмнин гәти гәләбәси үчүн мүһүм шәртлөрдән биридир.

УИК(б)П программасында көстәриллишидир ки:

«Партия истисмарчы синифләрлэ дини пропаганда тәшкилаты арасындаки рабитәләри тамамилә дағытмаға сәй әднб эмәкчи күтлөләринни дини зәһниййәтдән фә'лан хилас олмасына ярдым эдир вэ эн кениш әлми маариф пропагандасы вэ дин әлейһинә пропаганда тәшкил эдир».*)

Бурадан айдын олдуғу үзәр дин истисмарчы синифлөрин әлиндэ бир әләгдир; онун әлейһинә әлми маариф йолу илә мүбаризә апармалы, зәһмәткешләри бу дини моһуматдан хилас этмәли вэ кениш сурәтдә антидин пропагандасы тәшкил эдилмәлидир.

Бу вәзифәнин эн мүһүм һиссәси мөктәб вэ онун тәлим-төрбийә ишләри үзөрүнә дүшр.

Совет мөктәби шакирдләрдэ коммунист дүнякөрүшү яратмалыдыр. Дин әлейһинә мүбаризә төрбийәсиндэ бу эн мүһүм чөһәтлөрдән бирисидир. Орта мөктәбдә шакирдләр төбиәт вэ чәмиййәт һадисәлөрүнә диалектик материаллизм нөгтейи-нәзәриндән янашмаг үчүн лазым олан биликләри алырлар.

Әлми материализмин әсасларына малик олмаг үчүн шакирдлөрин гаршысында идеализми вэ онун дүня һаггында яланчы көстөршләрини ифна этмәк лазымдыр. Идеализм фәлсәфәси шуурун маддәдән әввәл олдуғуну вэ дүнянын дәрк эдилмәз олдуғуну идна эдир.

*) УИК(б)П программасы, маддә 13, Азәрнәшр, 1937-чи ил.

Идеализм фәлсәфәси дини теоретик әсасыдыр, онун нумайәндәләри исә дин вә капиталың нөкәрләридирләр. Һәр бир идеализм фәлсәфәси нәтичә әтибарилә һәр һалда динә кәлиб чыхыр. Диалектик материализм исә һәр чүр дини идеологияны ифша әдән мубариз атеизм фәлсәфәсидир. Буржуа элми идеализм фәлсәфәсинә сөкәнәрәк динлә барышмаға чалышыр вә буржуа мәктәпләриндә диндән дүнякөрүшү тәрбиәсинин бир вәситәси кими истифадә олунур. Буржуа алимадыгларыны нәбата чалышырлар. Онлар иддия эдирләр ки, динлә элм арасында мүййән зиддийәт олмасына бахмайраг, онлар еиә дә бир-бирләрини инкар этмирләр, белә ки, элм фикирләшмә, дин исә әтигад вә итаәт тәләб эдир, элм вә моралың һәлл эдә билмәдийи мәсәләләри куя дин һәлл эдир.

Бүтүн бунлардан мәгсәд диниң әсасларыны мөһкәмләтмәк, зәһмәткеш күтләсини диниң пәңчәсинә салмаг вә ону истисмар әтмәйи даһа да асанлашдырмагдыр.

Бурасыны гөйд этмәк ләзымдыр ки, тарихиң көркәмли вә габагчыл шәхсийәтләри диниң бу ялан вә зәрәрли чәһәтләрини көрмүш, онулла мубаризә апармыш вә бу мубаризәни тәләб әтмишләр.

Бу шәхсийәтләр ичәрисиндә XVIII әсрин франсыз материалистлорини кәстәрмәк олар. XVIII әсрдә Франса феодализминин чүрүдүй, капитализмин сүрәтли икиншә әтдийи бир дөврдә франсыз материалистлори, үчүнчү силжин нумайәндәләри кими, биринчи (феодаллар) вә икинчи (руһаниләр) силжин әлеийнә чыхараг феодализмин тәмәл дәшә олан дини кәскин сүрәтдә тәңгид эдирләр.

Һолбах кәстәрирди ки, диниң инсан үзәриндәки ағалығы инсан үчүн ән чыдди бир тәһлүкәдир, дин инсан позунлуғунун мәнбәидир. Буна көрә дә онулла барышылмаз мубаризә апарылмалыдыр.

Бу барәдә Һелвеци вә Лямметри дә чоһ марағлы фикирләр ирәли атымышлар.

Лакин франсыз материалистлори диниң ичтимаи маһийәтини вә һәгиги көкләрини баша дүшә билмәмишдиләр. Оларга көрә дин инсанларын авамлығындан вә мөдәнийәтсизлиғиндән доғур. Диниң мейдана кәлмәси һагғында белә сәһв фикир нәтичәси олараг франсыз материалистлори динлә мубаризәни йолларыны да дүзкүн кәстәрә билмәмишләр. Франсыз материалистлорини фикиринчә, әкәр дин инсанла-

рын авамлығы нәтичәсидирсә, диниң арадан көтүрүлмәси үчүн авамлығың дәғви тамамилә кифайәтдир.

Ашағыда көрәчәйимиз кими диниң мейдана чыхмасы сәбәбләрини анчаг инсанларын авамлығында ахтармаг вә диниң арадан галдырылмасы үчүн анчаг инсанларын маарифләмәсини вә мөдәниләшмәсини кифайәт һесаб әтмәк дүзкүн дейдиләр.

Бу мәсәләни илк дәфә элми олараг һәлл әдән Маркс вә Энгелс олмушлар.

Дин итбидан инсанларни тәбиәтлә мубаризәсиндәки зәифлиғиндән, ачизлиғиндән мейдана чыхмышса да лакин сонрастар дини доғуран сәбәбләри, истисмар олунан синифләриң истисмарчыларла мубаризәдәки ачизлиғиндә ахтармалыдыр.

«Инсан дини ярадыр, дин инсаны яратмыш» (Маркс). Энгелс диниң мейдана чыхмасы һагғында Дюрингнн сәһв вә йүңкүлбейни иддиаларыны тәңгид эдәрәк кәстәрир ки, һәр бир дин инсанларын һәр күңки һәятында, онларын үзәриндә ағалығ әдән харичи гүввәләрин онларын башында фантастик әкс әтмәсидир ки, бурада һәпти гүввәләр геһри-тәбии формалара кирирләр. Тарихиң биринчи әтапларында инсанларын башында фантастик әкс әдән тәбиәт һадисәләри олмушлар вә икиншә процессиндә айры-айры халғлар ән мүхтәлиф тәбиәт һадисәләрини шәхсләндирирләр (тәчәссүм әтдирирләр). Лакин чоһ тез бир заманда тәбиәт һадисәләри илә бир сырада һәм дә ичтимаи һадисәләр ортая атырлар ки, ичтимаи гүввәләр дә тәбиәт һадисәләри кими инсана гаршы дурур, онун үзәриндә ағалығ эдир вә әввәл вахтлар онун үчүн баша дүшүлмәз, ябанчы олур вә һәм дә тәбиң зәрурийәт формасы алырлар.

Әввәлләр анчаг кизли тәбиәт гүввәләриниң әкс әтдийи фантастик образлар, инди ичтимаи атрибутлар кәсб эдәрәк тарихи гүввәләрин нумайәндәләри олурлар. Бу гүввәләр дә баша дүшүлмәз гүввә кими инсан үзәриндә ағалығ эдир вә инсанлар исә онларын тәзийти алтында галырлар.

Мүәсир буржуа чәмийәтиндә инсанлар өзлорини яратмыш олдуғлары экономика мүнәсибәтләрә, истәһсал әләтләриңә табәдирләр. Беләликлә диниң инсини фактик әсасы вә онулла да бирликдә диниң инсә яшамагда давам эдир. Вә әкәр буржуа экономикасы бу харичи ағалығың сәбәбләрини тапса да белә бунун һеч бир хейри йоғдур. Чүңки буржуа экономикасы бөһранларга гаршы дура билмәдийи кими айры-

айры капиталистлери дэ зэрэрдэн, үммидсиз борчлардан вэ муфлис олмадан сахлая билимиз, элэчэ дэ фэһлэлэри иш-сизликдэн, дилончиликдэн хилас эдэ билмэз.

Белэлликлэ капитализм чэмиййэтиндэ инсанларын үзэ-ришдэ элэ кизил бир гүввэ Hakimdir ки, бу гүввэ дурдугча дини рефлекслэрэ дэ шэраит олачагдыр. Энгелсэ көрө бу гүввэ капитализм истехсалатыны харичи агалыгыдыр.

Энгелс көстөрүр ки, габагча олдугу кими, капитализм чэмиййэтиндэ дэ инсанлар нэзэрдэ тутурлар, аллаһ исэ (йәһни капитализм истехсалатыны харичи агалыгы) һөкм эдир. Бу ичтимаи гүввэлэри чэмиййэтэ табе этмэк үчүн төкчө билк кифайэт дейил. Бунун үчүн һәр шейдэн эввэл ичтимаи һэрэкэт (айры сөзлө дейәси оларсаг, революция) лазымдыр.

Энгелс гейд эдир ки, өкөр белэ бир дәйишлик оларса, инсанлар өз истехсал вэ истехлакны планла апарарларса, чэмиййэт өзүнү вэ өз үзвләрини бу көлөликдэн хилас эдәрсэ, даһа догрүсү өкөр инсан өзү һәм нэзэрдэ тутар, һәм дэ һөкм эдәрсэ, о заман индийә гөдөр диндэ әкс эдән ахырынчы харичи гүввэ йох олар вэ онула да бирликлэ дини әкс этмэ арадан галдырылар, чүнки онда әкс эдиләчөк шей олмаячагдыр.

Бурадан чыхарыла биләчөк нәтичә будур ки, Энгелсэ көрө дини арадан галдырылмасы һәр шейдән эввэл мүасир дини арадан капитализм чэмиййәтинин арадан галдырылмасыдыр. Чүнки капитализмин арадан галдырылмасилә дини рефлекс ярадан ичтимаи сәбәпләр дэ арадан галдырыллар. Энгелс һаман бу әсәриндэ динлэ инзибати мүбаризә апармағын тәһдүкәли олдуғуну көстөрәрәк гейд эдир ки, дин илэ белә мүбаризә онун даһа чоһ яшамасына шэраит ярадыр.

Дини арадан галдырылмасы үчүн капитализм гурулушунун дағыдылмасынын лазым олдуғуну Маркс да көстөрүшидир. Маркс языр ки: «Инсан абстракт, дуня харичиндэ дуран варлык дейил. Инсан, бу—инсан дунясы, дөвләт, чэмиййәтдир. Бу дөвләт, бу чэмиййәт дини, тәрс дуня шууруну ярадырлар, чүнки онлар өзләри тәрс дунядыр... беләликлэ дин әлейһинә мүбаризә, долайы оларга дини руһу әтир олдуғу дунянын, әлейһинә мүбаризәдир».*)

Маркс дини халгын тирякы адландыраг онунда мүбаризә этмәйи ирәли сүрүр вэ көстөрүр ки, белә мүбаризә олмадан халгын һәгиги хошбахтылығыны элдэ этмэк олмас. Маркс динлэ мүбаризәни фәһлэ партиясынын мүһүмм вәзи-

фәләриндән бириси һесаб эдирди. Маркс динлэ мүбаризә ишиндэ ачгаг «вичдан азадлығы» илэ кифайәтләнмәк истаһон бә'зи фәһлэ партияларыны төнгид эдәрәк көстөрүр ки, «вичдан азадлығы» буржуазиянын тәләбидир вэ өкөр фәһлэ партиясы фәһлэләрини вичданыны дини мовһуматдан азад этмэк уғрунда мүбаризә әвәзинә, вичдан азадлығыны тәләб эдирсә, демәк о, буржуа сәвиййәсиндә галмыш олур.

Ленин вэ Сталин дини ичтимаи көкләри вэ онула мүбаризә мәсәләсини ени шэраитдэ ени йүксәклийә галдырмышлар.

Ленин йолдан көстөрүр ки, дин халг ичәрисиндэ яшайруни зүлмүн нөвләриндән бирисидир.

«Вәһши инсанын тәбиәтлэ мүбаризәсиндәки ачизлийи аллаһлар, шейтанлар, мө'чүзәләрә әтигад яратдығы кими, истисмар олунан синифләрин истисмарчыларла мүбаризәси, сәрури оларг, даһа яхшы ахирәт дунясына әтигад ярадыр».*)

Марксизм вэ ленинизм мүасир динләри, килсәләри вэ һәр чүр дини тәшкилатлары фәһлэ синфини алдатмаг вэ пролетариаты истисмар этмәк үчүн буржуа реакциясынын органы кими характеризә эдир.

Буу характеризә эдәрәк Ленин язырды ки: «Аллаһ (һәм тарихи, һәм дэ һәятти) һәр шейдән эввэл инсанын, күг әзилмәсинин, харичи тәбиәтин вэ синфи зүлмүн ярагмыш олдуғу идеялары—бу әзилмәйи мөһкәмләндирән, синфи мүбаризәни ятыран идеяларын комплексидир»**)

Дини ичтимаи көкләрини дүзкүн анламаг онула дүзкүн мүбаризә апарә билмәйин шәртидир. Ленин динлэ мүбаризә апармаг бачарығына бөйүк әһәмиййәт вериди. Ленинә көрә динлэ мүбаризә апармаг үчүн халг ичәрисиндәки дини әтигадларын мәнбәләрини материалистчәсинә изаф этмәк лазымдыр. Динлэ мүбаризәни абстракт—идеоложи мөвзәләрлә мөһдудлашдырмаг олмас. Ленин тәләб эдирди ки:

«Бу мүбаризәни дини ичтимаи көкләрини мөвв этмәйә йөнәлдилмиш синфи һәрәкәтин конкрет практикасы илэ әләгәйә гоймаг лазымдыр»***)

Оппортунистләрә көрә дин партиянын вэ партия үзвләринин дэ хусуси иши олмалыдыр. Ленин бу оппортунист

*) Ленин, әсәрләри, ч. VIII, сәһ. 419.

**) Ленин, әсәрләри, ч. XVII, сәһ. 85.

***) Ленин, әсәрләри, ч. XIV, сәһ. 68.

*) Маркс—Энгелс, «Дин вэ онула мүбаризә һаггында», ч. I, сәһ. 56.

установканы бүтүн кәскинлийи илэ тэнгид эдэрэк көстөрүр ки, дин һеч вахт фәһлэ партиясынын хусуси иши ола билмәз. Партия динин әлейһинә кениш идея мүбаризәси апармалыдыр.

Ленин динлэ мүбаризэ мәсәләсиндә административ өтүрүлүшүрүмәсини вә динин гадаган эдилмәсини тәләб эдәнләрә гаршы чыхарат бу йолун үммидсиз вә һәм дә тәһүлкәли олдуғуну көстөрди.

I Америка фәһлэ делегациясынын вермиш олдуғу суала Сталин йолдаш чаваб верәрэк, көстөрмишдир кә: «Партия диңә гаршы битәрәф ола билмәз вә бүтүн вә һәр чүр дини моһумата гаршы тәблигат апарыр. Чүнки партия элм тәрәфдарыдыр, дини моһумат исә элмә зиддир, чүнки һәр бир дин—элмин там әкис олан бир шейдир».*)

ССРИ-дә дини доғуран ичтимаи сәбәбләр арадан галдырылмышдыр. Лакин диңә әтигад эдәнләр һәлә вардыр. Шубһәсиз Бөйүк Октябр социалист революциясындан сонра кеширмиш олдуғумуз дөвр әрзиндә динлэ мүбаризә өз нәтичәләрини көстөрмишдир. Белә ки, дин пәнчәсиндән гуртармышларын сайы күндән-күнә артыр, динин тә'сири һәр күн азалыр; лакин бу тә'сир һәлә вар вә онунла мүбаризәни да яндырмаг олмас. Хусусилә инсан шүүрундан капитализм галығларынын чыхарылмасы ишиндә динлэ мүбаризә бөйүк рол ойнамалыдыр.

Совет мәктәби шакирдләри үзәриндә дә дин өз тә'сирини көстәрә билир вә буна раст кәдмәк чоһ да чәгин дейилдир.

Халг маариф органларында 1929-чу илэ гәдәр дин әлейһинә мүбаризә тәрбийәси әвәзинә динсиз тәрбийә апарылмасыны мудәфиә эдилрләрди. Динсиз тәрбийә тәрәфларлары исбат әтмәк истәйирләрди ки, ушаға динин әлейһинә оларат һеч бир сөз дейилмәмәлидир, тәрбийә вә тә'лимин әсас вәзифәси ушағларә исбат әтмәлидир ки, һәяты һәрәкәт әтдирән вә ону яхшылашдыран аллаһ вә әтигад дейил, элм вә машынардырлар. Буналар динин әлейһинә һәр чүр мүбаризәни рәдд эдәрәк көстәрилрләрди ки, тә'лим программалары өзләри дин әлейһинә мүбаризәни тә'мин эдилрләр. Динин синфи дүшмән әлиндә васитә олдуғуну, ушағларымызә тә'сир эдән мүһитдә дин галығларынын һәлә яшадығыны, дүшмәнләримизин совет ушағларынын өз тәрәфларын чөкмәк мейилләрини хатырласаг динсиз тәрбийәнин нә гәдәр горхулу олдуғу-

ну асан баша дүшмәк олар. Буна көрә дә совет мәктәби динсиз тәрбийә дейил, дин әлейһинә мүбаризә тәрбийәси апармалыдыр.

Дин әлейһинә мүбаризә тәрбийәсинин хусусийәти бурасындадыр ки, о, ушағларә динин тә'сириндән хилас әтмәклә кифайәтләнир, онлары динин әлейһинә мүбаризә апарә билмәк үчүн һазырлайыр.

Антидин тәрбийә үчүн ушағлар дүнянын мадди характерини, онун дайнамадан дәйишдийини, тәбиәт вә чәмнийәтдәки бүтүн һадисәләрин сәбәбилиийини вә гануна уйғунлуғуну билмәлидирләр. Шакирдләр конкрет фактлар үзәриндә динин мейдана чыхмасынын һәгиги сәбәбләрини, онун капиталист өлкәләриндә ичтимаи көкләрини, динин вә дини мәсәсисәләрин (килсә вә мәсчидләрин) зәһмәткешләрин мәнәфеинә дүшмән олдуғуну билмәлидирләр. Мәктәбин тә'лим-тәрбийә иши нәтичәсиндә шакирдләрдә динлэ элмин барышмаз олдуғу гәнаәтини яратмалы, килсә вә мәсчидләрин әсрләр бою һәгиги элмләрлә апардығы мүбаризәни көстөрмәлидир.

Совет мәктәбинин шакирдләри Сталин Конституциясынын дини мүнасибәтләр һагғындаки көстәришини билмәлидирләр.

«Вәтәндашларә вичдан азадлығы тә'мин әтмәк мәгсәдлә ССРИ-дә дин дөвләтдән вә мәктәб диндән айрылмышдыр. Бүтүн вәтәндашлар дини айинләр ичрә әтмәкдә вә дин әлейһинә пропаганда апармагда азаддырлар» (Конституция, маддә 124).

Бурадан айдын олдуғу үзрә совет өлкәсиндә дини айинләрин ичрасы азад олдуғу киими, зәһмәткеш халғы динин вәнчәсиндән хилас әтмәк мәгсәдилә айдын антидин пропаганда да азаддыр вә бу антидин пропаганда ишиндә мәктәб, шакирдләр вә бүтүн мүәллимләр коллективни габагчыл рол ойнамалыдырлар. Мәктәбдә антидин тәрбийә, динин синфи характерини вә зәһмәткеш мәнәфеинә зәрәрли олмасыны изаһ әтмәк ушағларын тәһсил һазырлығы вә үмуми инкишаф дәрәчәләриндән асылы оларә мухтәлиф формаларда апарылмалыдыр.

Бу мәсәләни буржуа педагоғларә тамамилә башға чүрә изаһ эдилрләр. Онларә көрә ушағ яшынын хусусийәти ушағларын ән кичик яшларындан дини тәрбийәсини тәләб эдир. Бә'зи буржуа алимләринин фикринә көрә дини һисс

*) Сталин, «Ленинизм мәсәләләри», 1933-чү ил чапы, сәһ. 293.

ушағын тәләбидир, белә ки, һәр бир нормал ушағын фантазиясы зәрури оларағ ушағы дини һиссләрә, аллаһ вә мәләкәләрини дүнясына кәтирир.

Бә'зиләри исә исбат этмәйә чалышырлар ки, дин ушағын мәһдуд тәчрүбәсинин вә дүня һағғындаки биләкләринини зәрури нәтичәсидир. Буна әсәсән дә буржуа алимләри һәтта атеист аилләрини белә өз ушағларына дини тәрбийә вермәк зәрурийәтини исбат этмәк истәйирләр.

Американ алимләриндән Стенли Холл көстәрир ки, ушағ яшында белә дини тәрбийәнин олмамасы нәтичәсиндә ушағ психикасында конфликт ярана биләр. Бу иддәләрини нә гәдәр әсәссыз вә һәр һансы әлми аңлайыша зидд олдуғуну исбат этмәк үчүн буну көстәрмәк тамамилә кифайәтдир ки, бир сыра тәчрүбәләр вә тәдғигатлар ушағларда фитри һеч бир аллаһ идеясы олмадығыны, аллаһ вә дин һағғындаки аңлайыш вә һиссләрин аңчағ мүййән тәрбийә нәтичәси олдуғуну көстәрмишдир.

Тәрбийә ишнини уйғун гурулдуғу шәraitдә ушағлар нәинки дин вә аллаһ аңлайышларыны алмырлар, һәтта оңлар аллаһсыз вә мүбариз атеист кими бөйүйүрләр. Тә'лим процессиндә шакирд инсаньн тәбиәт үзәриндәки ағалығыны, тәбиәтдәки предмет вә һадисәләрин бир-бирләрилә гаршылығлы әләғәләрини өйрәнир вә оңлар инаныр, бунлар исә антидин тәрбийәнин башланмасы үчүн әсәс башланғыч олмадырлар.

Ушағларын балача яшларында яшлыларә вердикләри бир чох суаллардан, әтраф мүнәти мушаһидә этмәк вә ону кәдикчә даһа дәриндән өйрәнмәйә истигамәт вермәк үчүн истифадә этмәлидир. Бүтүн бунлар васитәсилә ушағларда материалистик дүнякөрүшү тәрбийә этмәк олар. Ушағын антидин тәрбийәси он балача яшлардан башландығындан бу ишдә аиләнн бөйүк ролу вардыр. Аиләдә вә сонра исә мәктәбдә диггәти чох чәлб эдән һадисәләр (хүсусилә тәбиәт һадисәләри) һағғында ушаға онун аңлая билчәһини формада иһаһат верилмәлидир.

Дини мәсәләләрлә әләғәдар оларағ верилән суалларә уйғун чавабларын верилмәсиндән, ушағларын тәбиәтлә үнсийәтинин тәшкил эдилмәсиндән, оңларә мүййән практикә ишләр көрдүрүлмәсиндән антидин тәрбийә үчүн истифадә эдилмәлидир.

Балача яшлы ушағларда тез-тез тәсадүф эдилән горху һиссинин гаршысына алмағ лазымдыр. Бу горху һисси шүб-

һәсиз ки, ирси бир шей дейил, о, бөйүкләрдән алынмыш бир шейдир. Мәсәләи: ушағын гаранлығдан вә яхуд да һәғигәтдә олмаян бә'зи шейләрдән (чин, шейтан, сүнүркәсағгал, дам-дабача вә с.) горхмалары һисси аңчағ бөйүкләрин тәлғин этдикләри шейләрдир ки, бунлар дин тә'сири алтына дүшмәк үчүн ән көзәл зәмин һазырлайырлар.

Мәктәбдә дин әләһинә мүбаризә тәрбийәсинин ән мүһүм васитәләриндән биринчиси оларағ тә'лимин мәзмунуну көстәрмәк ләзымдыр.

Һәр бир предмет өз мәзмуну илә ушағларда динлә мүбаризә этмәк бачарығы ояда биләр. Мүәллим дәрсин кедишиндә, әләғәдар темаларда дин әләһинә мүбаризәйә фикир вермәли вә дини ифша этмәлидир. Ләкин дәрсин кедишинә антидин элементләри сүн'и даһил этмәйә йол верилмәмәлидир.

Тарих предмети динин һәғиги мәншәини, онун синфи характерини, зәһмәткешләри истисмар этмәк үчүн вардылар әлиндә бир әләт олдуғуну өйрәдир.

Мәсәләи: гәдим тарих кечилиркән грек мифләринин тарихи мәһдудлуғуну айдынлашдырмағла бәрәбәр бунларын инкышаф этмиш чәмийәгдә, инсаньн тәбиәт үзәриндәки ағалығынын даһа чох артығы бир дөврдә мүмкүн олмадығыны иһаһ этмәк ләзымдыр. Орта әсрләр тарихи кечилиркән католик килсәсинин истисмарчы сифәтләриндән, онун зәһмәткеш вә һәр һансы демократик мейлләрә вә әлчә дә әлми йүксәлишә зидд олдуғундан, ССРИ халғларынын тарихиндә Разин вә Пугачев кәндли һәрәкәтләриндә килсәнин ойнадығы реакциян ролундан антидин тәрбийә үчүн кениш истифадә этмәк ләзымдыр. Белә дә орта әсри кечәркән Азәрбайҗан халғынын ислам дининә гаршы алардығы мүбаризәсиндән парлағ мисаллар вермәк олар. (Мәсәләи Бабәк).

Әдәбийят дәрсләриндә дин, килсә вә мәсчидләрин истисмарчы маһийәтини образлы сурәтдә көстәрмәк олар. Пушкин, Некрасов, Гогол, Салтыков—Шедрин, Серафимович, М. Ф. Ахундов, Сеид-Әзим, Сабир, Ч. Чабарлы вә башгаларынын бир чох әсәрләри кечилиркән бу мәсәләйә хүсуси диггәт верилмәлидир.

География вә тәбиәт дәрсләриндә тәбиәтин һадисәләри арасындаки әләғә вә гануна уйғунлуғлар көстәрилик ки, бунлар да моһуматы ифша этмәк вә ушағларда материалистик дүнякөрүшү ярадылмасы үчүн олдуғча мүһүмдүрләр.

Физика, кимя дәрсләри дә бу мәгсәд үчүн чох материал вәрирләр. Лакин бурада гәтәдичи мәсәлә муәллимин бачарыгы вә усталыгыдыр.

Муәллим һәлә дәрсә һазырлашма процессиндә бу мәсәләләри нәзәрдә тутмалы вә өз дәрсиндә дин әләйһинә тәрбия-элементләринин чапландырылмасы йолларыны муәйянләшдирмәлидир.

Дин әләйһинә муәбаризә тәрбийәси дәрс чәрчивәсиндә гала билмәз. Бу мәгсәдлә синиф вә юхары синиф шакирдләринин күчү илә муәйян мәрзуәләрини гоюлмасындан кениш истифадә әдилмәлидир. Мәрзуәләрин темасы чох вахт мәктәб шакирдләринин вә яхүд да ата-аналарын ичәрисиндәки дини һиссләрин күчү вә характерила, һәм дә динлә муәбаризә ишинин нәвбәти вәзифәләрилә тәйин әдилмәлидир.

Юхары синиф шакирдләри үчүн хусуси антидин дәрнәкләри тәшкил әдилмәлидир ки, бу дәрнәкләр антидин әдәбийятин дәриндән өйрәнилмәси вә шакирдләрдән мәктәб дахилдә һәм дә әһали арасында дин әләйһинә актив муәбаризләр һазырламага хидмәт әтмәлидирләр. Шакирдләр ичәрисиндә дин тәсири алтына дүшүш вә дини әһвали-руһий-йәдә оланларына раст кәлиндийи заман мәктәб онларла айрыча, фәрди иш тәшкил әтмәлидир. Белә ишдә чох әһтиятлы,—сайыг вә бачарыгы олмаг лазымдыр. Белә һалларда йнзибәти елчүләрә мурачнәт әтмәк вә я һаман ушаглары ачы, сындырычы тәһгирәдичи сөзләрлә мәнхәрә әтмәк һеч дә дүзкүн һесаб әдилә билмәз. Чүнки, белә олдугда дини әһвали - руһийәли ушаглар өз һиссләрини даһа да кизләтмәйә чалышачаглар ки, бу да мәктәбин онларла муәбаризә ишини олдугча чәтинләшдирир. Белә әһвали - руһийә илә муәбаризә ишиндә динин зәрәрини, онун истисмарчы ролуну айдынлашдырмаг вә динин ич үзүнү ифша әтмәк ән дүзкүн йол һесаб олунмалыдыр.

Дин әләйһинә муәбаризә ишиндә ушаг гаврайышынын вә ушаг тәфәккүрүнүн бәзи хусусийәтләрини һәмийә нәзәрдә сахламаг лазымдыр. Бәзи муәллимләр антидин темасында ушагларла сәһбәт әтдикләри заман әсас диггәти динин бәдәнә олан гигиеник зәрәрләринә вәрирләр.

Мәсәлән: оруч тутмаг олмаз, баш ярмаг, зәнчир дөймәк олмаз кими сөзләр онларып анчаг бәдәнә олан зәрәрләрилә әсасландырылырлар.

Конкрет фикирләшмәйә мейл кәстәрән ушаглар исә бу «әсасларә» гаршы олараг дейирләр ки, «мән оруч тутдум, амма мәнә һеч нә олмады» вә с. Вә яхүд онлар, тамамилә һаглы олараг дини байрамларда ширниһәт емәйин, гурбан байрамында гоюн кәсмәйин бәдәнә һеч бир зәрәр вәрмәдийини исбат әтмәйә чалышырлар. Буна кәрәдир ки, динлә муәбаризә мәсәләсиндә бу гигиеник мотивләри унутмамагла бәрәбәр, агырлыг мәркәзини буиларын үзәринә салмаг олмаз.

Динлә муәбаризә мәсәләсиндә динин ичтимаи вә синфи көкләрини ачмаг әсас ери тутмалыдыр.

Антидин тәрбийә ишиндә бәзән «әянилик»дән дә дүзкүн истифадә олунмадыгыны кәстәрмәк лазымдыр. Мәсәлән: муәллим ушага кәзәл бир мәсчид бинасынын шәклини чәкдирир вә алтында яздырыр ки: «Йолумуз бизә аллаһсыз да мөлүмдур», белә вә буна ошмар башга шәкилләр өзләрини харичи көрүнүшү илә ушаг эмоциясына даһа уйгун кәлиндийиндән ушаглар һамсы шәклин өзүнә онун алтында язылмыш сөздән даһа чох фикир вәрирләр. Ушаг гаврама вә тәфәккүрүнүн хусусийәтләрини белә һесаба алмамаг антидин тәрбийәни дини һиссләри тәһрик әдән тәрбийәйә чевирә биләр.

Ушагларда бәзән тәсадүф әдилән диндарлыгынын вә дини һиссләринин мәнбәи мәктәб харичиндәки шәхсләр вә хусусилә аилә олдугундан мәктәб аилә арасында да муәйян иш апармалыдыр. Мәктәб ата-аналарын үмүми вә я синиф ичәсләриндә муәйян мәрзуәләр гоймаг, онларла фәрди муәһабәтләр тәшкил әтмәк йолу илә һәм аиләни динин пәнчәсиндән хилас әдәр, һәм дә ушаглар үзәриндәки дин тәсирини олдугча зәифләдә биләр.

Ата - аналарла апарылан муәһабәтләрдә ушаглары дини айыңләри ичрайә мәнбур әтмәйин дүзкүн олмадыгыны вә онун зәрәрини кәстәрмәк лазымдыр, лакин диндар ата-аналарын дини һиссләрини тәһгир әтмәк гәти сурәтдә дүзкүн олмадыгы кими, мәктәб тәрбийәсинә гаршы олараг онларын ачыг вә я кизли һәрәкәтләрини дә чавабсыз бурмахмаг олмаз.

Мәктәбин антидин тәрбийә ишиндә ән көркәмли ролу муәллим ойнайыр. Муәллим билмәлидир ки, бизим дин әләй-

һинә мубаризәмиз зәһф олдуғу ерләрдә дин өзү үчүн ән әл-веринли ер тапыр, әкәр биз ушағы динин әлейһинә мубаризә үчүн галдырмасағ дин ону бизим әлейһимизә мубаризәйә галдыра биләр. Совет муәллимә аллаһсыз олмагла бәрәбәр динлә мубаризәнин габағ чәркәләриндә олмалы вә бу мубаризәнин йол вә методларыны билмәлдидр.

IV ФӘСЛ

ШУУРЛУ ИНТИЗАМ ТӘРБИЙӘСИ

Шуурлу интизам тәрбийәси мәктәпләримиз гаршысында дуран ән бөйүк вәзифәләрдән бирисидр. Герман фашизми әлейһинә апардығымыз азадлығ муһарибәси шәраитиндә бу мәсәлә даһа чидди әһәмийәт кәсб әдир.

Вәлидин кәи, шәһли Гызыл Ордуңун вәһши фашист дүшмәнләринә гаршы апардығы дөйүшләрдә газанмыш олдуғу галибийәтләринин бир сәбәби дә онун (Гызыл Ордуңун) дөйүшчүләри арасында полад интизамын, шуурлу интизамын варлығыдыр. Шуурлу интизам олмадан дүшмәнә галиб кәлмәк олмаз. Шүбһәсиз вәтәнимизин әмәкчиләри арасында шуурлу интизамын олмасы истәһсалат сәһәсиндә әлдә әтдийимиз бөйүк гәлбәләримизин сәбәбләриндән бирисидр. Шуурлу интизам дөвләтин бүтүн тапшырығларыны вахтында вә лайигли еринә етирмәйә имкан ярадыр. Мәктәбдә шуурлу интизам тәрбийәсинин һәрби, итисади вә ичтиман әһәмийәти беләдир.

Она көрәдир кәи, Ленин шуурлу интизам тәрбийәси мәсәләләринә чох бөйүк гиймәт вермишдир.

Ленин һәр ичтиман истәһсал формасынын өзүнә мәхәсус айрыча интизам системасынын олдуғуну кәстәрмишдир.

В. И. Ленин 1918-чи ил 5 июлда Умуурусия Советләр гурултайындаки итгиндә демшидир кәи: «...бүтүн ени ичтиман гурулушдан инсанлар арасында ени әләғ, ени интизам тәләб олунур». *)

Ленин бүтүн инсан инкишафы тарихиндә бир-бириниң далысынча әмәлә кәмиш 3 әсас интизам һөвү кәстәрирди.

I. Крепостнойлуг интизамы кәи, бу, кәтәк интизамындан, инсан үзәриндә һәясәзчасына, кобуд сөйүш вә зордан ибарәтдир.

II. Капитализм, буржуазия интизамыдыр кәи, бу, ачлығ вә капиталист кәләлийи интизамындан ибарәтдир.

*) Ленин, әсәрләри, ч. XXVIII, сәһ. 121.

III. Социализм интизамыдыр. Бу, «ичтиман әһәмәтин коммунистчәсинә тәшкили... мулкәдарлар вә әләчә дә капиталистләрин әсәрәтини йыхан, әһәмәткешләрин өзләриниң азад шуурлу интизамыдыр».

Мәктәб муәййән синфин интересләрини әкс әтдирдийи үчүн, о, чәмиййәт гурулушунун интизамына да әкс әтдирир. Биздә бу ени интизам Бөйүк Октябр социалист революциясындан соңра әмәлә кәлмишдир. Шуурлу интизам ени әләғәләрдә, әһәмәтдә, ичтиман һәятдә, коммунизм уғрунда мубаризәдә иштирак әдән адамлар арасында һәмрәйлик, сыхлашмағ вә бирликдән ибарәтдир.

Коллективин ваһид ирадәсинә табә олмағы бачармағ, коллективдән айрылмамағ, онун үмуми интересләри илә яшамағы бачармағ шуурлу интизамын айрылмаз элементләридыр. «Буржуазия чәмиййәтиндә чохлугун ирадәсинә зидд оларағ апарылан механики интизамын еринә, көһнә чәмиййәтә гаршы олан нифрәти, бу мубаризә үчүн өз гүввәләрини бирләндирмәк вә тәшкил әтмәк гәтнийәти, бачарығы вә буна һазыр олмағы бирләшдирән фәһлә вә кәндилләрин шуурлу интизамыны гоюр кәи, бөйүк өлкәнин һәр тәрәфинә дағылмыш, ййылмыш вә сәпәләмиш миллионларын ирадәсиндән ваһид бир ирадә ярадағ, чүнки бу ваһид ирадә олмаса биз һөкмән мөғлүб олачағығ. Бу бирлик олмадан, фәһлә вә кәндилләрин бу шуурлу интизамы олмадан, ишимиз үмидсиздир.»*)

Коллективин ваһид ирадәсинә табә оларағ совет вәтәндашы бу коллективдән гүввә алыр вә һаман коллективин көмәйн илә өз мувәффәгийәтләрини даһа да артырыр. Ленино көрә шуурлу интизам, йолдашылығ интизамы, һәмрәйлик вә гаршылығлы көмәк интизамыдыр.

Сталин йолдаш стахановчулар мушавирәсиндә демшиди кәи, «әһәмәткеш адам өзүнү атылмыш вә тәк һиссә әдә билмәз»

УИК(б)П МК мәктәб һағгында олан бир чох тәрарларында шуурлу интизам тәрбийәсини мәктәбин ән муһүмм вәзифәләриндән бири оларағ ирәли атыр. «Шакирдләрин дәрәһәт кәзләмәк, муәллимләрә, йолдашларына вә яшыллара һөрмәтли муһасибәт бәсләмәк, култур вәрдишләр ашыламағ, мәктәб мулкиййәтинә вә ичтиман әмлака гайғылы муһасибәт бәсләмәк вә һабәлә ушағлар арасында хулиғанылығ һаллары-

*) Ленин, «Кәчләр Иттиғағынын вәзифәләри», 1940-чи ил, сәһ. 31—32.

ны вэ ичтимаийэтэ зидд һэрэкэт тэһаһүрлэринэ гаршы гөти мүбаризэ тэдбири гоюлсун» (3/IX—35-чи ил гэрарындан).

«Ахыр иллэр эриндэ мүэллимни активлийинин хей-м артмасыны вэ онун иши үчүн мөс'улийотинин хейли йүк-сәйдийини гөйд эдэрэк, УИК(б)П МК ушаглара элмлэр аса-сыны өйрөтмөк, онлары шуурлу интизама алышдырмаг, тә-лим вэ эмәйә коммунистчәсинә янашмаг руһунда тәрбиә-лөндирмөк ишиндә мүэллимни кетдикчә артмагда олан ро-луну хусуси гөйд эдир» (25/VIII—32-чи ил гэрарындан).

Беләликлә шуурлу интизамын бу характерик нишан-ларыны көстөрмөк олар:

а) Шуурлу интизам коммунист әгидәсиндән вэ комму-низм ишинә ахыра гәдәр сәдагәтдән доған интизамдыр.

б) Шуурлу интизам социализмин мәнфәәтинә олараг бү-түн күч вэ бачарыгын гоюлмасы, йорулмадан, бөйүк тәшә-бүс вэ руһ йүксәклини илә, бүтүн үрөкдән социализм мән-фәәти үчүн ишләмөк демөкдир.

в) Шуурлу интизам, чөтинликләри арадан галдырмагда гәтилик, мөһкәмлик вэ бачарыг, һәр чүр мөһрумлуға дөзә-рәк, коммунизмин гәләбәси үчүн дөнмөдән тәһүкәйә гаршы кетмөк демөкдир.

г) Шуурлу интизам, Совет һөкүмәти ганунлары вэ дирек-тиваларыны һеч бир ичбари өлчү тәбигини көзләмөдән шу-урлу олараг еринә етирмөк демөкдир.

д) Нәһайәт шуурлу интизам фәрди интересләри коллек-тивни интересләринә табе әтмәйи бачармаг, совет халглары-нын һәмрә'йлийи, бирлийи, гаршылыглы инамы, йолдашыгы вэ коммунизм уғрундаки мүбаризәдә гаршылыглы көмәйи нөзәрдә тутан интизамдыр.

Шуурлу интизам тәрбиәси коммунист мөралынын орга-нжк бир һиссәсидир.

Шуурлу интизам узун мүддәт, систематик вэ инадлы тәрбиәи иши процессиндән ибарәтдир. Бу процесс шакирдин мөктәбә дахил олмасы күнүндән башлаяраг, онларын интел-лектуал гүввөләринин артмасы, элми билликләрдә зәнкинлеш-мәси, онларда коммунист дүнякөрүшүнүн яранмасы илә әла-гәдар олараг даһа кенишләнир вэ доринләшир.

Шуурлу интизам тәләб эдир ки, шакирдләр белә бир интизам олмадан сәмәрәли тә'лимни мүмкүн олмадығыны вэ вәтән гаршысында олан борчу еринә етирмөк үчүн белә бир интизамын шәрт олдуғуну баша дүшсүнләр. Бу мәгсәд үчүн

шакирдләр мөктәбин бүтүн ганун-гайдаларына рәайәт әтмә-ли, онун бүтүн ташпырыгларыны еринә етирмәлидирләр. Белә принципләр үзәриндә әсастанмыш шуурлу интизам тәһсил-дә мүтләг йүксәк дәрәчәдә сә'йли, вичданлы олмағы, актив вэ сабатлы олмағы тәләб эдир. Шуурлу интизам тәһсилини әһәмийәтини ахламағы, мөктәбә әмлакына, дәрәс, әмәйи һәр нөвүнә социалистчәсинә янашмағы, ата-аная, мүәллимә, бә-йүкләрә һөрмәт бәсләмәйи, онларла һөрмәтли рафтарты әһәтә эдир.

Буржуазия мөктәбиндәки интизам шакирдләр арасында антогонизм ярадыр, хәбәрчилик, бөһтанчылыг вэ физики чә-залар үзәриндә әсастанырса, совет мөктәбинин интизамы йол-дашыг, достлуг, бирлик, гаршылыглы көмөк, коллективнә фәәлийәт үзәриндә гурулуур. Шуурлу интизам шакирдләрин мөктәбәдән харич фәйдалы мәнәфәләрини тә'мин әтмәйи, ша-кирдин бош вахтыны вэ әйләнчәсини дүзкүн вэ култур тәш-кил әтмәйи, онларын билликләрини артырмағы, ичтимаи иш-ләрдә дигәтли, тәшәббүслү вэ актив иштирак әтмәйи, кө-нүллү олараг үзәринә көтүрдүйү ичтимаи тәһһүдләри вич-данла, мөс'улийәтли еринә етирмәйи бир шәрт олараг ирә-ли сүрүр.

Совет шакирди ондан тәләб әдиләнләрә әмәл әтмәклә бәрәбәр һәм дә интизамыны позулмасына, хулиганлыға вэ б. к. ишләрә гаршы мүбаризә әтмәли, бу ишдә мүәллимни актив көмөкчиси олмалыдыр.

Совет шакирдинин шуурлу интизамы бу ашағыдакиләр-лә характеризә әдилди:

1. Дәрсин мүһүми вэ әһәмийәтли олмасыны, вәтән гаршысындаки ичтимаи бир борч кими баша дүшмөк вэ бу борчун мүвәффәгийәтлә еринә етирилмәси үчүн интизамын вачиб, зәрури вэ мәгсәдә уйғун олмасыны ахламаг.

2. Интизамын ялныз шәхси дейил, һәм дә ичтимаи ха-рактерини баша дүшмөк.

3. Мөктәбин бүтүн дахили интизам гайдаларыны һәр ердә, һәр вахт, һәм ишә, контрол олмадығы тәгдирдә белә, шуурла вэ вичданла еринә етирмөк.

4. Тә'лимә вэ ичтимаи ишә социалист мүнәсибәти бәслә-мөк.

5. Мөктәбә әшясынын вэ ичтимаи мүлкийәтин гөйдинә галмаг.

6. Социалист үмүмәшайыш гайдаларына рәайәт әтмөк, бөйүкләр вэ өз йолдашларилә һөрмәтли рафтар әтмөк.

7. Бош вахтындан вэ истираһетиндөн дүзкүн вэ култур истифаде этмэйн бацармаг.

8. Өз коллективинин һағында, өз тәшкилатларынын ичтимаи фаалийәтинде актив иштирак этмәк, онларын тапшырыгыны еринә етирмәкдә мәсуулийәт һисс этмәк, онларын һәрар вэ кәстәришләринә сөзсүз табе олмаг.

9. Интизамлылығын әлдә әдилмәси үчүн лазым олан һәр бир вә васитәләри билмәк.

10. Интизамын һәр чүр позулмасы һаллары илә чидди мүбаризә этмәк.

Бу шуурлу интизам мәктәбин тәлим-тәһсил иши процессиндә тәрбийә олунмалыдыр. Шуурлу интизам тәрбийәсиндә шакирдләрин яш вә фәрди хусусийәтләри нәзәрә алынмалыдыр.

Шуурлу интизам тәрбийәсинин методлары. Шакирдләрин шуурлу интизам тәрбийәсиндә әсас көтүрүлчәк бәзи үмуми-методик тәләбләр вардыр ки, онлардан шакирдләрә фәрди янашмаг, шакирдләрә верилән тәләбләрдә ардычылығы көзләмәк, мүәллим коллектив вә мәктәб тәшкилатларынын һаһид педагожи тактикасынын олмасы, мәктәблә аиләнни иши арасында үмуми разылығын олмасы вә с. кәстәрмәк олар. Шуурлу интизам тәрбийәси бир-бирилә әлагәдар олан ики йолла апарылмалыдыр ки, бунлардан биринчиси интизамсызлығын әмәлә кәлмәси һалларынын габагачадан гаршысыны алмаг, даһа доғрусу, шуурлу интизама көмәк едәчәк шәраитин ярадылмасы, икинчиси исә интизамын позулмасы һаллары илә мүбаризә этмәкдир. Педагожи нөгтеһи-нәзәрдән биринчи йол даһа асан, даһа әвәришли вә мөгсәдә даһа уйғундур. Интизамсызлығын габағыны алмаг тәдбирләринин ән мүһүммү дәрсин тәшкили вә апарылмасында йүксәк кейфийәтин әлдә әдилмәси, мәктәбдә мөһкәм вә дүзкүн даһа интизам гайдаларынын вә режимин олмасы, ушағын шәхсийәтин һөрмәт әдилмәси, мүәллимин йүксәк авторитети, ушаға гаршы һөрәкәт вә сөзләрдә мүәййән ардычылығын олмасы, тәрбийәви тәсирләрин бирлийи, ушаг коллективин тәшкили, синифдин кәнар иш системасынын олмасы, мәктәбин тәрбийә ишләринә рәһбәрлик вә аилә илә әлагәдир. Бу тәдбирләрин һәр бири үзәриндә бир гәдәр даянаг.

1) **Йүксәк кейфийәтли тәлим—шуурлу интизам тәрбийәсинин әсасыдыр.** Чүнки шуурлу интизам башлыча оларак тәлим процессиндә ярадылдыр. Дәрсин мәзмунундаки идея сияси истигамәт шуурлу интизам тәрбийәсинин әс мәсәлә-

сыдыр. Дәрс нәнки өз мәзмуну, һәтта өзүнүн тәшкили, методлары илә интизам тәрбийәсинә бөйүк тәсир эдир. Дәрсин һазырлығысыз, марагсыз, өлкүн кечмәси, шакирдләрин дәрслә марағланмамалары вә бундан асылы оларак дәрсдә башга ишлә мөшғул олмалары интизамын позулмасынын әсас сәбәпләридириләр. Бүтүн дәрс мүддәтиндә интизамы сахламаг үчүн дәрсин планлы олмасы, дәрсин мөгсәдинин ушағлар айдын олмасы, дәрсин марағлы олмасы вә дәрсдә бүтүн шакирдләрин мөшғул олмасы лазымдыр. Мүәллим дәрсдә мүстәғил иш вердийи заман бәзи ушағларын иши даһа тез гуртарагчаларыны нәзәрә алмалы, онлары мөшғул этмәк үчүн әләвә ишләр һазырламалыдыр.

2) **Педагожи принципләрә уйғун оларак тәртиб әдилмиш дахили интизам гайдаларынын олмасы.** Бу өлчү шуурлу интизам тәрбийәсинин мүһүмм чәһәтидир. Һәр бир мәктәбдә интизам-интизам гайдалары вә режим дүәләмәли, онлар шакирдләрә изаһ әдилмәлидириләр. Давраныш гайдаларыны ушағлар мөһкәм билмәлидириләр, һәм дә бу гайдаларын әһәмийәтини вә еринә етирилмәси йолларыны билмәлидириләр. Чоһ заман шакирдин интизамсызлығы дәрсә лазымы дәрс вәсанти илә кәлмәмәләриндән доғур. Әхлағ гайдаларында шакирдин һәр бир вәзифәси айдын оларак кәстәрилмәли вә изаһ әдилмәлидир.

Бу изаһат ушағларын яшларына вә мәннимсәмә габилийәтләринә көрә дәйишмәлидир.

Юхары синифләрдә изаһат вермәк ишини, ушағларда мөһкәм ирадә, гәтилик, интизамлылығы вә башга әхлағи сифәтләр ашыламагга бирләшдирмәк лазымдыр. Тарих вә әдәбият кими дәрсләрдә рәһбәрләрин образлары илә танышылығы, болшевикләри характеризә едән әхлағи сифәтләр сөйләмәк, башга дәрсләрдә дә алимләрин биографиялары илә танышылығы, ади зәһмәт ишләриндә гәһрәманлығы кәстәрән адамларын характерик сифәтләрини кәстәрмәк вә сәирәдән бу мөгсәд үчүн истифадә әдилмәлидир.

Режим—дигәтли вә дүзкүн ишләмәк вәрдиши вәрәрәк өзүнү мүтәшәккил идарә этмәйә өйрәдир. Мүәййән әхлағ вәрдиниләринә саһиб олмаг үчүн мөшғ этмәйин бөйүк ролу вардыр ки, бу да мәктәб режиминә вә мәктәбин дахили интизам гайдаларына рәйәт этмәк васитәсиндә әлдә әдилдир. Синфә мүтәшәккил кирмәк, лазым оlanda аяға галхмаг, дәрсә лазым олан вәсанти вахтында һазыр этмәк, дәрсдә өзүнү мүтәшәккил апармаг вә гейри вәрдишләр дәрсдә ашыланьыр-

лар. Бу да дәрсиң тәшкилиндән, мұәллимнн сннфә сәһнб олмағ бачарығындан, мұәллимнн тәрбнйә ишләри илә нә дәрәчәдә мәншүл олмасындан асылдыр.

Мәктәбнн дахилн ннтнзамы снннфдән, мәктәбдән кәнар ишләрнн тәшкнл моментләрннн вахтыны да кәстәрнр. Мүәлнмнләр һәр ердә шакирдләрдән мәктәбдә тәйнн әднлән тәләбләрә рәайәт әднлмәсннн тәләб әтмәлн, буңларын ерннә етнрнлмәсн йолларынн кәстәрмәлднрләр. Мүәлнмнләр өзләри мәктәб режнмннә мөһкәм сурәтдә әмәл әтмәлднрләр. Шакирдләрнн тәнәффүс вахты үчүн тәйнн әднлмнш гәйдәләрә әмәл әтмәләри вә өзләрннн мәдәнн сурәтдә апармалары әдәт һәльнә салынамалыдыр. Мәктәбдә ушағларнн һәрәкәт әтмәк, снннфә кнрмәк, зәнкдән сонра снннфдән чыхмағ, корндорда кәзмәк (сағ янла кет) гәйдәсы ннзамә салынамалыдыр. Буңлар бнрннчн бәхшдә әһәмнйәтснз кәрүнсәләр дә, ушағлары мүйәйбн һәрәкәтләрннә сәһнб олмаға ойрәтднннндән чоһ мүһүмдүрләр. Анчағ ушағларә нстнраһәт вахты сәрбәст мәншгәлә сечмәк имканы вернлмәлдндр. Тәнәффүс заманы бош ерә ора-бура гаҗмағданса, пнонер отағлары вә геырн вәснтеләрлә онлары һәр чүр оюн материаллары илә тәчннз вә ойнамаларынн тәшкнл әтмәк ләзымдыр, белә мүтәшәккнл вахт кечнрднкләри заман ушағлар даһа яхшы нстнраһәт әднр вә дәрәсдә даһа ннтнзамлы олурлар.

Ушағнн ннтнзамлы олмасы үчүн онун хусуснйәтләрннн ейрәнмәйнн, онун шәхснйәтннә гаршы дүзкүн мүнасбәт бәсләмәйнн бөйүк әһәмнйәтн вардыр. Унутмағ олмаз кн, ушағларын бнр чоһ ернз, ганунсуз һәрәкәтләрнннн, наднчлнкләрннн сәбәбн онларын бу ишдәкн ннс чәһәтләри бнлмәмәләрннн нәтнҗәсндр. Белә һалларда онларын хусуснйәтләрннн нзәрә аларағ, онларә гаршы мүйәйбн севкн вә мәнһәбәт ннсә әтднрәрәк нзаһәт сәнбәтләрнннн апарылмасы олдуғча гнймәтлдндр.

3. Мүәлнмнн нүмунә олмасынн, онун йүксәк авторнтә тә сәһнб олмасыннн ннтнзам тәрбнйснндәкн әһәмнйәтн чоһ бөйүкдүр. Мүәлнм өз ншнндә ннтнзамлылығын йүксәк нүмунәсннн кәстәрмәлдндр.

Мүәлнмнн авторнтәтн шакирднн актнвнлнннн вә мәктәбдә ннтнзам бәрпа әтмәк үчүн онларын гүввәсннн сәфәрбәрлнйә алмағы вә бу ишдә онлары һөвәсләнднрмәйнн нзәрәдә тутур.

Мүәлнмнн авторнтәтн өз предметннн, онун метод вә ншн прнйомларынн көзәл бнлмәснндән, йүксәк кейфнйәтлн

дәрәс вермәснндән, өз ншннә мәс'ул вә севкн илә янашма-снндан, шакирдләрнн фәрдн хусуснйәтләрннн һесәба аларағ онларә дүзкүн янашмағы бачара бнлмәснндән, өз һәрәкәтләрнндә об'ектнв олмасындан асылдыр.

4. Снннфләрдә, мәктәбдә вә үмүмнйәтлә мөһкәм коллектнв ярадылан ерләрдә шүүрлу ннтнзамы даһа мүвәффәгнйәтлә һәятә кечнрмәк мүмкүндүр. Сағлам ичтнман фнкнр ярадылан коллектнвдә ннтнзамы позанларын һәрмәтн олмур вә онлар өз ншләрннн ннкншаф әтднрә бнлнрләр, чүнкн шакирдләр коллектнвн беләләрннн тағсырландырыр. Ичтнман рәйнн тәшкнл әтмәк вәснтәсн, снннфә анд олан вә эләчә дә коммунист моральннн актүал мәсәләләрннн снннф коллектнвнндә, мәктәб коллектнвнндә мұзакнрә әтмәк шүүрлу ннтнзам үчүн чоһ гнймәтлднр. Бу ичләсләрдә Ленин, Сталин, Киров вә башға рәһбәрләрнн һәятындан данышма-лы вә эләчә дә кәнчләр бәрәдә мәғаләләр, бәднн әдәбнйәт-дан ннтнзамә анд олан бә'зн материаллар, вәтәндәш мұһәрнбәсн гәһрәмәнлнҗнларына анд вә бнр сыра башға фактлар мұзакнрә әднлмәлдндр. Шүүрлу ннтнзамын мөһкәмләнднрнл-мәснндә ушағ тәшкнлатлары мұәлнмнә бөйүк көмәк кәстәрә бнләрләр.

5. Снннфдән вә мәктәбдән харнч ишләр вә буна анд мұәсснсәләрлә мәктәбнн әләғә сағламасы, бу мұәсснсәләрнн ншн илә ушағларын марағларынн тәймн әтмәк ннтнзам тәрбнйснндә бөйүк рол ойнаа бнләр. Мүәлнм өз дәрснн дүзкүн гураарса вә ону марағлы апарарса, ушағлар арасында өз предметннә гаршы севкн оядар вә һаман предмет әтрафындә ләзым олан снннфдән вә мәктәбдән харнч ишләри тәшкнл әдә бнләр кн, буңлар да өз нөвбәснндә ушағларда ннтнзам үчүн ләзым олан снфәтләр яратмыш оларлар. Чүнкн шакирдләрнн дәрнәкләрдә иштнрақн онларда мұтәшәкнклнлнй арғырыр, актнвнлк вә шәхсн фәалнйәт үчүн ән әлверншлн шәрәнт ярадыр, онларын тәшкнлатчылығ бачарығыннн вә мәс'улнйәт һиссннн ннкншаф әтднрнр кн, буңлар шүүрлу ннтнзамә тә'снр әтмәйә бнлмәзләр.

6. Шүүрлу ннтнзам тәрбнйснндә шакирдләрнн күндә-лнк вәзифәләрннн ерннә етнрмәләри үзәрнндә чнлдн контрол тәшкнл әднлмәлдндр. Әкәр мұәлнм эвә вернлән тапшырығын ерннә етнрнлмәсннн бнр дәфә йохламасыр, нкннчн дәфә шакирдләрнн бнр чоһу тапшырығы ерннә етнрмәдән дәрәсә кәлнр. Әкәр мұәлнм снннфдә ннтнзам позулмасыннн кнчк һалларынын гаршысыны өз вахтында алмәзса, ннтнзам позулмасы даһа кобүд формада тәкрат олуначағдыр. Ннтнзам

мәселелериндә контролун йохлуғу интизамын даһа чох позулмасына көмәк эдир.

Кичик синифләрдә шакирдләрнин өзләрини контрол этмәк—бачарығлары лазымынча инкишаф этмәдийиндән ушағ мүйөйән бир интизамсызлығы бир даһа тәкратр этмәйочәйинсөз верирсә дә ләкин буғу чох тез ядындан чыхарыр. Контрол ушағын өзүнү яхшы сахламасына көмәк эдир, ону фикирләшмәдийи һәрәкәтдән сахлайыр, өзүнү мütәшәккил апармағ өрдшин верир. Әхлаға гиймәт вермәк әхлағ үзәриндәки бу контролун нәтижәсидир. Интизама гиймәт, дәрсләр үзрә олдуғу кими, рүбүн ахырында верилнр, аңчағ контролу даһа да артырмағ мөгсәдилә белә гиймәтин һәфтәдә бир дәфә дә верилмәсинин мүсәбәт тәсири олар, чүнки бу, интизамдан пис гиймәт алмыш шакирдә өз вәхтында хәбәрдарлығдыр. Шакирдин яхшы вә я пис бөлийнә көрә онун интизам үзрә олан гиймәтини дәйишмәк олмаз.

7. Социализм ярышы—коммунист тәрбийәси вә хүсүсилә шуурлу интизам тәрбийәси ишиндә ән гүввәтли вәситәләрдән бирисидир. Социализм ярышы ушағын раст кәлдийи чәтинликләрдән чыхмасы үчүн она көнүлү чалышмаға һөвәс верир, ушағларда дәрсләри үчүн коллектив гаршысында мәс'ул олмағ һиссини оядыр, йолдашылығ әләгәси вә гаршылығлы ярым ишини инкишаф этдирнр.

Шакирдләри социализм ярышына даһа яхшы чәлб этмәк мөгсәдилә соцярышын идеясиәс маһийәтини вә тәлим-тәрбийә ишләрини кейфийәтини йүксәлтмәйә хидмәт этмәсини онларын аңлаячағы формада изаһ этмәк лазымдыр.

Социализм ярышына чәлб эдилән шакирд гаршысында онун гүввәсинә уйғун, ишини кейфийәтини йүксәлдмәк гәһһүдләр гоюлмалыдыр. Бу тәһһүдләр чәркәсинә шакирдин күндәлик ишләриндә, ондан төләб олунан әди вәзифәләр дейил, бәлкә онларын хүсүси чалышмасыны вә ичтиман харақтерли ишләрини әһәтә эдән мәсәләләр салынмалыдыр.

Социализм ярышы үзрә олан тәһһүдләр башлыча оларағ дәрә кейфийәтинин йүксәлдилмәси вә шуурлу интизамын мөһкәмләндирилмәси, ичтимаи ишләрдә иштирак, култур әһтиятчларын тәмин эдилмәси кими мәсәләләр әтрафында олмалыдыр.

Социализм ярышынын әһәмийәтини шакирдләрин нәзәриндә даһа да йүксәлтмәк вә бу ярыш нәтижәсиндә иш кейфийәтинин яхшылашмасыны ушағларын көзләри гаршысында вүмайиш этдирмәк үчүн тәһһүдләрин еринә етирилмәси

ни вә систематик контролуну вә йохланмасыны тәшкил этмәк вә шакирдин мүвәффәгийәтини коллектив гаршысында гәйд этмәк лазымдыр. Тәһһүдләрин еринә етирилмәси ишиндә шакирдә мүйөйән көмәк дә тәшкил эдилмәлидир. Ярышын кәдлин һәр айда йохланмалы, рүбүн ахырында исә она екун вүрулмалыдыр. Социализм ярышы шакирдләр, синифләр, мәктәбләр, пионер дәрәләри вә гейри арасында апарылмалыдыр. Ярыш заманы шакирдләр арасында йолдашылығын, гаршылығлы ярымдын, коллектив гаршысында мәс'улийәт һиссинин, дәрәдә керидә галан йолдашына көмәк этмәк тәшәббүсүнү, синфин үмуми мүвәффәгийәтини ашағы салан шакирдә йолдашылығ тәсири көстәрмәк мейлинин әлдә эдилмәсинә чалышмағ лазымдыр.

Ярыш ишләрини мәктәбдә даһа яхшы инкишаф этдирмәк үчүн ярыша кәрон шакирдләри рәғбәтләндирмәк, ишдә мүвәффәгийәт көстәрәнләрә мукәфат вермәк, габағчыл синфи кечичи байрағла тәлтиф этмәк вә гейри кими вәситәләрдән истифадә эдилмәлидир. Бурада ялынз әлә, яхшы охуну шакирдләри дейил, һәм дә чох чалышмағ вә сәбатлы, шуурлу ишләмәк нәтижәсиндә чәтин предметләр үзрә өзләринин пис яхуд орта гиймәтини ләғв эдән шакирдләри дә һәвәсләндирмәк лазымдыр.

ИНТИЗАМЛАШДЫРМАНЫН ХҮСУСИ ӨЛЧҮЛӘРИ

Юхарыда сайдығымыз интизам тәдбирләринин көзләшилмәдийи вә лазымы шәраитин яранмадығы замағ интизамын позулмасы һаллары олачағдыр ки, белә тәсадүфләрдә мәктәб мүйөйән интизамлашдырма өлчүләринә мүрачнәт этмәлидир. Бу өлчүләр башлыча оларағ дәрәдүр: 1) Инандырма. 2) Өйрәтмәк вә я адәт этдирмәк. 3) Марағландырма. 4) Чәзаландырма.

1. **Инандырма.** Инандырма шуурлу интизам үчүн олдуғча мүһүммдүр. Интизамын позулмасы һалларында ушағла сәһбәт этмәк, онун һәрәкәтләринин дүзкүн олмамасыны вә нә чүр һәрәкәт этмәйин лазым олмасыны она инандырмағ олдуғча лазымдыр.

Инандырма өлчүлери сырасына: а) изаһ этмә ишини мүхтәлиф нөвләри, б) нүмунәләрдән истифадә этмәк, в) шакирдләрин ичтимаи рәйини әлдә этмәк вә г) ата-аналарла мусаһибә дахилдир.

а) **Изаһат.** Шакирдләр шуурлу интизамын тәлим иши вә социализм гурулушу үчүн олан әһәмийәтинин, нәһи эт-

мәйин яхшы вә һәйи этмәйин пис олмасыны мүәллимин изаһаты васитәсилә өйрәнмәлидирләр. Нәйи этмәйин яхшы вә лазым олмасыны изаһ этмәк, һәйи этмәйин пис вә лазым олмәдығыны көстәрмәкдән даһа әлвәришлидир.

Мәктәпләрдә тәртиб әдилән дахили интизам гайдаларында һәйи этмәк лазым олдугу, һәйин гадаған әдилдийи айдын көстәрилмәли, бу гайдалар ушағларә етирилмәли, онлар мотивләндирилмәли (һә'ни бу вә я бәшгә чүр һәрәкәт этмәйин нә үчүн лазым олдугу вә нә үчүн лазым олмәдығы әсасландырылмәли) вә бу гайдаларә рәәйәт олунамсы чидди контрол әдилмәлидир.

Беләликлә инандырма өлчүләри шакирдин интизамы поәдугу заман она тә'сирин биринчи вә мәчбури пилләсидир. Бу изаһат иши мүсаһибә формасында апарылыр, мүсаһибә заманы һаман һәрәкәтин интизамсызлығ олмасы ушаға изаһ әдиллир вә ушағ буна инандырылыр, бу һәрәкәтин тақрар әдилмәмәси һағда ушағдан вә'д алыныр.

Белә мүсаһибәләр заманы бә'зи моментләри унутмағ олмәз: ушаға «нәйи, нә үчүн сән белә етдин?» суалы вермәк лазым дейил, чүнки ушағ чох вахт нә үчүн етдийини өзү дә билмир, белә һалларда о бизим суалымыздан истифадә әдәрәк өз интизамсызлығыны даһа да әсасландырмаға чалыша-чяғдыр. Биз өз мүсаһибәмизи һаман һәрәкәтин интизамсызлығ олмасындан, онун коллектив, чәмийиәт үчүн зәрәриндән бәшләярағ, нечә һәрәкәт этмәк лазым олдугуну она изаһ етмәлишик.

Мүсаһибә заманы ушаға әтибарла янашмағ лазымдыр, һә'ни ушаға, онун тамамилә дүзәлә биләчәйини вә дүзәләчәйини һисс етдирмәк лазымдыр (әксинә йох!).

Мүсаһибәни чох узатмағ, узун-узәды данышмағ лазым дейил, белә мүсаһибә ушағы чох тез йорур, ушағ бу мүсаһибәдән хиләс олмаға чалышыр вә она артығ гулағ асмир. Мүсаһибәдә практикә нүмунәләр, фактлар вә мүгайисәләрдән истифадә этмәк олар. Юхары синифләрдә интизам позулма-ынын ичтимаи-сияси чәһәтләриндән белә данышмалыдыр. Мүсаһибәлә ушағы тәһгир етмәйә, ону алчәлтмаға, ондан интигам алмағ үчүн чалышмаға гәти йол верилмәмәлидир.

б) Яхшы нүмунәләрдән истифадә олунамсы да олдугча мүһүмдүр. Нүмунә ушаға олдугча дәрин тә'сир әдир.

Өз ишинә вахтынә кәлән, дәрсинә яхшы һазырлашан, өз ишиндә сәлиғәли вә дөгиг олан, гоюлмуш режимә рәәйәт әдән, өз рәфтарында нәсәкәтли вә тактлы мүәллим ша-

кирдләр үчүн нүмунә олур, шакирдләр ону тәғлид етмәйә чалышырлар.

Мүәллимин һөрмәти, онун авторитети чох олдугча шакирдләрин тәғлиди дә даһа дәрин олур.

Ушағын өз йолдашларынын да нүмунә олмасы интизам мүсбәт тә'сир әдир. Одур ки, синиф рәһбәри һәлә тәдрис ишинин әввәлиндә вә әлчә дә бүтүн тәдрис или боу кимин кимлә отурмасына хүсуסי диггәт вермәлидир.

Шуурду интизам үчүн совет ушағларынын гәһрәмән һәрәкәт вә ишләриндән нүмунә кәтирилмәлидир.

в) Шакирдләрин ичтимаи рә'ийи. Коллективин бөйүк тәрбиәви тә'сирини юхарыда көстәрдик. Бурада буну гәйд етмәк лазымдыр ки, мүәййән интизамсызлығ әдәнләрин һәрәкәтләрини ичләсләрә музәкәрә этмәк, лазымы гәрәра кәлмәк вә шакирдә мүәййән тапшырырлар вермәк, даһа доғрусу интизамсызлыға гаршы ушағ коллективинин өзүнү галдырмағ олдугча гиймәтлидир. Чүнки ушағлар коллетивин рә'ийини гиймәтләндирир вә она һөрмәт әдирләр. Белә ичләсләр ушаға тәнбәһ вермәк мәгсәдини йох, бу интизамсызлығын сәбәбләрини ачмағ, һаман интизамсыз һәрәкәти пилләмәк, интизамы позан шакирди бу ишин пис олмасына инандырмағ вә ону дүзәлтмәкдә көмәк тәшкил етмәк мәгсәдини дашымалыдырлар.

г) Ата-аналарла сәһбәт. Ата-аналарын көмәйиндән дүзүк истифадә этмәк лазымдыр. Бә'зи мүәллим вә синиф рәһбәрләри ата-аналары чағыртдырарағ ушағдан онларә шикәйәт әдирләр. Белә шикәйәтләр ушағын янында мүәллим һөрмәтдән салыр. Бә'зи ата-аналар бу шикәйәтин нәтижәсиндә ушаға гаршы физики чәзә тәтбиғ әдир, бә'зиләри исә һағсыз оларәг ушағы мудәфиә әдәрәк мүәллимнә тәғсирләндирирләр ки, бунларын һәр икниси зәрәрли шейләрдир.

Ата-аналарла апарылан мүсаһибәләр ушағларә даһа мөһкәм инандырмағ үчүн истифадә әдилмәлидир.

2. Өйрәтмәк вә я адәт етдирмәк. Ушағлары интизамә өйрәтмәк, онларда яхшы интизам вәрдиншләри яратмағ шуурду интизам үчүн олдугча мүһүмдүр. Бу мәгсәдлә мүмарисәләрдән, тәбии тә'сирләрдән, өйүд-нәсибәтдән вә тапшырырлардан истифадә әдилмәлидир.

а) Мүмарисә. Ашағы синифләрдән бәшләярағ ушағларда мүхтәлиф вәрдиншләр яратмағ мәгсәдилә онлары мүмарисә етдирмәк лазымдыр.

Культур яшайыш, эмек вэ ичтимаи давраыш вэрдишлэри ээсэ э'тибарилэ узун мүддэтли мүмарисэлэрин кэтичэсиандэ яранырлар.

Мүөллим яратмак истэдийи вэрдишлэри систематик йох-лама вэ контрол васитэсидлэ мөһкөмлэтмэлидир.

б) Тэбини тэ'сирлэр. Тэбини тэ'сир дедикдэ мүөллим тэрэфиндэн ушагың мүэййөн һэрэкэтлэринин өз ериндэ, дэрһал дүзэлдимиэсини баша дүшмөк лазымдыр. Белэ тэбини тэ'сирлэр сырасына мисал оларак бу ашағыдакилэри дахил этмөк олар: Шакирд синифдэ вэ я коридорда кагыз парчаларыны чырагар ери зибиллэйирсэ, мүөллим ону чагыртдырыб, мүэййөн изаһат вермөкдөн башга зибилли йығышдырыларак зибилешиндэ атылмасыны тэлэб этмөк, өз язы ишлэрини сэлэгэсиз һалда еринэ етириб мүөллимэ верэн шакирдин дәфтери гайтарыларак ишин енидөн көрүлмэсини тэклиф этмөк, күндөлүк дэрсэ һазырланмаярак синифдэ чаваб вермэйөн шакирди дэрседөн сонра сахларыак дүһэнки тапшырыгың еринэ етирилмэсини тэлэб этмөк вэ ц. а.

Бу өлчүлэр систематик оларса ушагларда мүэййөн мүсбэт вэрдишлэр ярадар вэ онлары мүэййөн гайдая өйрөдэр.

в) Өйүт-нэсиһэт. Мүөллим шакирдин мүэййөн һэрэкэтиндэн иаразы олдугу заман өз иаразылыгыны һисс этдирмөкдөн башга, ушага өз һэрэкэтини нечэ тәшкил этмэйи дэ көртөрмэлидир. Белэ өйүт-нэсиһэтлэр адәтөн интизамын чүз'и позулдугу тәсадүфлөрдэ тәтбиғ олунурлар.

Чоқ вахт мөктөбин дахити иизам-интизам гайдаларыны позулмасы ушаглар тэрэфиндөн бу ганун-гайдаларын һэлэ тамамилэ мөнимсөнмөмәси вэ мөһкөмләнмөмәси илэ изаһ олунур. Өйүт-нэсиһэт бу ганун-гайдаларын даһа мөһкөм мөнимсөнмәсинэ вэ мөһкөмләнмәсинэ көмөк эдир. Лакин бу өйүт-нэсиһэтлэри чох узатмағ вэ бу һалларда ушага таршы мүэййөн чөза өлчүлэри тәтбиғ этмөк лазым дейил.

г) Тапшырығ. Интизама өйрөтмөк вэ адәт этдирмөк мөгсәдилэ ушаглара мүэййөн тапшырығларын верилмәси чох мөсләһәтдир, лакин бу тапшырығлар ушагларын күчү вэ имканлары дахилиндэ олмалыдыр. Белэ тапшырығлар фәрди вэ коллектив ола биләрләр (синиф вэ мөктөб нөвбәтчилиийи, синифдән кәнар ишләр үзрә ушаг тәшкилатлары хәтти илэ мүэййөн тапшырығлар). Бу тапшырығларын еринэ етирилмәси ушагларда мәс'улийһэт һисси оядыр, онлары мүтәшәккиллиһе өйрәдир, ичтимаи иш вәрдишлэри тәрбийә эдир.

3. Һәвәсләндирмә. Буун маһийәти ушағын көлөкөдә даһа яхшы чалышмасы вэ мүвәффәғийһәт газанмасы мөгсәди илэ онун давраышында вэ тәһсилдә мүэййөн мүсбәт чәтләрлини гейд этмөкдөн ибарәтдир. Буржуазия педагогикасында бу, эгоизм вэ шөһрәт дүшкүнлүһе етишләрмөк васитәсинә чевриллишидир. Буржуа мөктөбиндә һәвәсләндирмә рәғәбәтчилиһе, башгасыны өтүб кечмөйә, башгасыны сыхышдырмага, даһа доғрусу кар'еризмә хидмәт эдир.

Совет мөктөбиндәки һәвәсләндирмә өзүнүн мазмун вэ формасы э'тибарилэ белэ һәвәсләндирмәлән тамамилэ фәрғләнир.

Ушагларын мүвәффәғийһәтләринин вэ яхшы һәркәкәтләринин мүөллим вэ ата-аналар тэрәфивдән бәйәнилмәси вэ тәррифләнмәси бу һәркәкәтләрин мүсбәт ичтимаи гиймәтини көстәрир ки, бу да шакирдләр өз гуввәсинә инанмағ вэ өз мүвәффәғийһәтләрини мөһкөмләндирмөк арзусу ярадыр.

Һәвәсләндирмә мөктөбдә мүхтәлиф йолларга һәзят кечирилләр. Эсас оларак мүөллимдин дәрә кәдшиндә шакирдин ишиндәки мүсбәт тәрәфи онун нәзәринә чаридырмағдыр. Һәр дәрә шакирд яхшы чаваб верәркән, эв тапшырығыны көзәли еринә етирәркән мүөллим бә'зән сәдәчә оларак, башыны тәрлөтмәси илэ иши бәйәнмәсини һисс этдирир. Чари дәрә процессиндә пис охуян вэ өзүнү пис апаран шакирд өзүнү явашағ дүзәлтдийи заман белэ васитәләрдән истифадә эдилмәси хусусилә лазымдыр. Бу, шакирдин илк мүвәффәғийһәтләрини мөһкөмләндирмөк вэ көлөкөдә өз мүвәффәғийһәтләрини даһа да һәртырмағ үчүн ону һәвәсләндирир.

Һәвәсләндирмә шакирдә көстәрилән э'тибары гейд этмөк мөгсәди илэ дә ола биләр. Интизам гайдаларыны позан, лакин тәшәбүслү, тәкдилә олаи шакирдләрә ичтимаи иш тапшырмагла онлары дүзәлтмәк олур, чүнки бу э'тибар онлары һәвәсләндирир, тапшырылан вәзифәни шәрәфлэ еринә етирмәйә мөчбур эдир. Анчағ белэ ушаглара ичтимаи иши, бу иши еринә етирмөк үчүн лазымы эсасларын олдуғу заман тапшырмак лазымдыр. Белэ ки, бә'зән интизамы чох позан вэ чәтин дүзәлэ билән шакирдләр үчүн белэ ичтимаи иш бир нөв мүкафат характери дашыя биләр.

Һәвәсләндирмә, бүтүн коллективин тәрйифи, фәхри вәрәғә вэ мүкафат формасында да ола биләр. Эсас предметләр вэ интизам үзрә о'ла гиймәт алан шакирдләрә белэ мүкафатлар верилмәлидир. Бу мүкафатлардан башга интизамлы, тәлимә шуғурлу өләгә бәсләйән вэ ичтимаи активлик көстөрөн шакирдләрә мүкафат оларак китаблар, портретләр вэ гейри вә-

рилмелидир. Мәктәбин зәрбәчиләри ичласларда, дивар гәзәтләриндә, зәрбәчиләр тахтасында вә гейрәдә гейд эдилмәлидирләр.

4. **Чәзалар.** Буржуазия педагогикасында чәза әвәз алмаг фактору вә я эдилән пис һәркәтә гаршы шакирддән интигам алмаг фактору кими кәтүрүлүр. Буржуазия мәктәбиндә әвәз алмаг вә горхутмаг, кор-коранә итагә интизамы үчүн ән мүһүмм васитә һесаб олунур.

Совет мәктәбиндә чәзалар олан мүнәсибәт нәдән ибарәтдир? Шуүрлү интизам тәрбийәсиндә чәзалар икинчи дәрәчәли ер тутур, йә'ни юхарыда кәстәрдийимиз өлчүләр көмәк этмәдийи заман, биз чәзага мурачнәт эдирик. Чәзанын мөгсәдә бүтүн синифин коллективини һәм дә шакирдин хусуси мәнәфеини тәмнин этмәк, шакирдин дүзкүн олмаян һәркәтләрини даяндырмаг вә дикер тәрәфдән тәк-тәк адамларын мәнәфеинин синиф, аилә вә чәмийиәт мәнәфеи илә разылашмасы зәрурийиәтини кәстәрмәклир.

Чәза мәсәләсини нә чүр һәлл этмәйи биз дөврүмүзүн етишдирмиш олдуғу бөйүк педагог Макаренкодан өйрәнмәлийик. Макаренко интизам тәрбийәсиндә дүзкүн гоюлмуш чәзанын бөйүк әһәмийәтини кәстәрин. Макаренко бә'зи тәсадүфләрдә чәзасыз интизам тәрбийәсинин һәтта мүмкүн олмадығыны белә гейд эдир. Макаренко исбат эдир ки, чәза өлчүләрә айры-айры шакирдләри коллектив ишә табә этмәйин васитәләриндәндир.

Биздә чәза тәдбирләри ушаглар үзәриндә мәнәви тә'сир васитәсә олмасы вә шакирдләрин пис һәркәтләринин принцип э'тибарилә дүзкүн олмасына, артыг дәрәчәдә зиянлы олмасына оилары инандырмалыдыр.

Совет мәктәпләриндәки чәза тәдбирләри әсасына инандырма вә иналды тәрбийә ишләри гоюлмалыдыр. Әкс тәгдирдә чәза ушагы мүййән һәркәтләрдән сахласа да тәрбийәви тә'сир кәстәрмәз.

Бизин мәктәбдә тәтбиг олунан чәза тәдбирләри сырасына а) наразылығы изһар этмәк, б) кәстәрши вермәк, в) хәбәрдарлыг этмәк, г) писләмәк, д) төһмәт, е) ерини дөйишдирмәк, е) синифдән конар һөззәричә ишләрдә иштирак этмәк һүгүгуну мөһүдүләнчидирмаг, ә) башга синифдә көчүрмәк, ж) дәрәдән харич этмәк, з) интизам гиймәтини әзалатмаг вә нәһайәт и) мөк-тәбдән харич этмәк дахилдир.

а) Мүәллим һәр шейдән әввәл шакирдин дүзкүн олмаян һәркәтләрә гаршы өз наразылығыны, ошу бөйәнмәдийини из-

һар этмәлидир. Буну исе о, жест, ишарә вә бахышы илә һиссә эдирмәлидир. Бә'зән буну гыса чүмләләрдә дә изһар этмәк олар: «Сән гулаг асмырсан», «Сән башга ишлә мошгулсан», «Сән гайда-гануну позурсан» вә и. а. Лакии бунлара чох да йол вермәк олмаз, чүнки бу, дәрсин нормал кединши манс олар. Шакирдләрин һәркәтләринә гаршы белә мүнәсибәт мүййән эдилмиш гайданын позуммасыны онларын нәзәринә чатдырыр. Дәрәдә чох данламаг ән гиймәтли иш вахтыны ала биләр.

б) **Кәстәриш** мүәллимин бөйәнмәмәсини даһа үмуми вә даһа гәти изһар эдилмәси формасыдыр. Буну даһа йүксәк формасы йыгынчәг (синиф вә я дәстә) гаршысында эдилән мазәмәтдир. Белә мазәмәт кифайәт дәрәчәдә сакитликлә, мөһкөм вә гәти формада, гейд эдилчү вә айдын ифадә эдилмәлидир. Мазәмәт азылы сурәтдә олдугда даһа тә'сирли олури, бу мөгсәдлә шакирдин күндәлийиндән, синиф журналындан истифадә эдилмәлидир. Күндәлийә синиф рәһбәри, синиф журналына исе һаман синифдә дәрәс апаран мүәллимләр гейд эдирләр. Мүәллимин әтдийи мазәмәтләр һаггында синиф рәһбәрләринә хәбәр верилмәси чох мәсләһәтдир.

в) **Хәбәрдарлыг.** Кәстәришлә бир ердә белә һалларын төкряри заманы даһа чидди тәнбәһ өлчүләрә тәтбиг эдиләчөйи шакирдә әввәлчәдән хәбәр верилри. Белә тәсадүфләрдә мүәллимин ардычылы олмасы, даһа доғрусу хәбәрдарлыгы әтдийи олдуғу тәнбәһи тәтбиг этмәси чох мүһүммдир. Хәбәрдарлыг гыса, конкрет, садә вә чидди формада олмалыдыр. Синифдә интизам яратмаг үчүн гарандашла столу дөймөклән вә яхүд өл вурмагдан истифадә этмәк дүзкүн һесаб олуна билмәз. Сәс-күйлү синифдә мүәллимин даһа бәркдән гышыгымасы чох аз мүддәт үчүн көмәк эдә биләр. Белә һалларда мүәллим өсәгин учалтмадан шакирдләрә мурачнәтлә «Сизин һәркәтләр нәзәрә манс олур» дсә вә яхүд сакит һалда бир гәдәр даянса интизамы даһа тез бәрпа эдә биләр.

г) **Писләмә.** Шакирдин мүййән һәркәтләрә бөйәнмәкклә бәрәбәр, белә һәркәти писләмәк дә лазымдыр. Писләмәк, кәстәрши вә хәбәрдагындан сонра тәсдиг эдәтмәли вә лазыми һалларда журналда белә гейд эдилмәлидир. Белә писләмәк һәмишә сакит формада дейил, бә'зән чидди вә кәскин формада да эдилмәлидир. Шакирд өз интизамсылығыны төкряр дәрәсә әмрә вә гадаған әтмәйә белә мурачнәт этмәк лазымдыр. Умумийәтлә ушага гаршы төләбкар олмаг, ушага верилмиш дүзкүн әмрин еринә етирилмәсинә инәл олмаг ин-

тизам үчүн чох эңемийэтлидир. Макаренко ушага гаршы һәмниһ күзүшт эдилмәсинин тәрбийә үчүн зәрәри олдуғуну гөйд әдәрәк тәрбийәчинин тәләбкар олмасыны ән мүһүмм мәсәләләрлән бири кими ирәли атыр. Әр вә гадаган әтмәгыса, айдын, һеч бир әтираза йол вермәдән, әсасландырылмалдан вә бә'зән тамамилә кәскин толда олмалыдыр. Лакин булардан надир һалларда истифадә әтмәк лазымдыр.

г) Төһмәт. Көстәршин, мөзәммәт, хәбәрдарлыг вә пәсләмәк шакирдин интизамынын яхшылаңнамасына көмәк әтмәдийи һалларда мүәллим вә мәктәбин администратциясы даһа гәти тәдбир олан төһмәти тәтбиғ әтмәлидир. Төһмәти тәкликдә, синиф вә мәктәб гаршысында вермәк олар. Интизамсызлыгын характерини вә шакирдин фәрди хүсусийәтләрини нәзәрә ала-раг, төһмәтин формаларыны сөзмәк лазымдыр.

Төһмәти мүәллим, синиф рәһбәри, директор верә биләр, бә'зән төһмәти даһа чиддә чәзаларын тәтбиғ әдилчәһәй һаггындаки хәбәрдарлыгга да бирләшидрәмәк лазымдыр.

Төһмәтдән сонра мүәллим шакирдә гаршы даһа дигәтәли олмалыдыр.

Шакирд синфин вә я мәктәбин нормал ишини поздуғу заман она төһмәт вермәк олар. Шакирдин интизамы яхшылаңдығы заман бу төһмәти керә көтүрмәк дә олар. Бә'зән төһмәтлә бирликдә шакирдин мөктәбдән харич әдилчәһәй һаггында хәбәрдарлыг да вермәк олар. Шакирдә төһмәт верилдикдән сонра мүәллим, синиф рәһбәрләри вә директор һәм шакирдин интизамыны яхшылаңдырмаг үчүн бүтүн педагожи тә'сир тәдбирләриндән истифадә әтмәлидирләр ки, онун мөктәбдән харич әдилмәси зәрурийәти мейдана кәлмәсин.

д) Ерини дөйишидрәмә. Бә'зән интизамы позан шакирди онун йолдашларындан айырмаг лазымдыр. Лакин бунун анчаг ашағы синифләрдә әффектив олмасыны көстөрмәк лазымдыр. Бә'зи мөктәбләрдә «чәрәмә скамьяларынын» яранмасыны һеч дә дүзкүн һесаб әтмәк олмас. Чүнки бу, ушагын шәхсийәтини тәһгир әдир.

е) Синифдән кәнар ишләрдә иштирак әтмәк һүғуғуну мән-дудлаңдырмаг. Систематик олараг интизамы позан бә'зи шакирдләри мүвәггәти вахт үчүн синифдән кәнар ишләрдән айырмаг вә беләликлә ону бә'зи ләззәтләрдән мөһрум әтмәк яхшы нәтичә верир. Лакин бундан надир һалларда истифадә әт-мәк лазымдыр.

ә) Дәрәдән харич әтмәк. Мүәллим дәрәдә бүтүн өлчүләр-дән истифадә әтдикдән сонра шакирд ендә дә өз интизамсыз-

лыгыны давам әтидрәрәсә вә дәрсин нормал қедишинә мане оларса ону дәрәдән харич әтмәк мүмкүндүр. Лакин бу чидди даза өлчүсүнә аз мүрачәт әтмәк лазымдыр. Шакирди синиф-дән харич әдән заман мүәллим һиссийәтына дейил, мүһакимә-синә әсасланмалыдыр. Йә'ни, шакирд мүәллими ачыгландыр-дығы заман йох, дәрсин қедишинә мане олдуғу заман синиф-дән чыхарылмалыдыр.

ж) Башга синифә көчүрмәк. Бә'зән бир синифдә олан ушагларын тә'сир нәтижәсиндә шакирдин интизамы позулар-са, ону даһа яхшы тәшкил әдилмиш синифә көчүрмәк мәс-ләһәтдир. Белә чәза өлчүсү чох вахт яхшы тә'сир бурархар.

з) Интизам үзрә верилән гиймәти азалтмаг. Бу, чох чид-ди чәза тәдбирләриндән бирисидир. Буну рүбүн ахырында, бү-түн мүәллимләрин разылығы илә әтмәк лазымдыр. Белә өл-чүнү шакирд чох кобуд интизамсызлыг әтдийи вә буну чох тәкрарладығы заман тәтбиғ әтмәк лазымдыр.

и) Мәктәбдән харич әтмәк. Бу, чәза өлчүләрини ән сон тәдбиридир. Шуурлу интизам тәрбийәсини юхарында көстә-рилән бүтүн методлару мүвәфғийәтсиз олдуғу заман тәд-бирә ишини позан, өз анти-ичтими һәрәкәтләри илә мөктәбин башга шакирдләринә мәнфи тә'сир көстәрән, мәктәб әмләкы-ны корлаңан, мүәллимләри тәһгир әдән шакирдләр башга мөк-тәбә дахил олмаг һүғуғундан мөһрум әдилмәк шәртилә бир илдән үч илә гәдәр мөктәбдән харич олунурлар. Бу хүсуула УИК(б)П МК-нын 25-VIII—32-чи ил тарихли гәрарында ай-дын көстәрини верилмишдир.

Бу гәрарда көстәрилир ки:

«Ислаһ олунман, худиганлыг әдән, мүәллимләри тәһгир әдән, мүдирийәт вә мүәллимләрин әмрини вә мөктәб режи-мини позанлары бир илдән 3 илә кими мөктәбә дахил олмаг һүғуғундан мөһрум әдәрәк, мөктәбдән харич әтмәк».

Шакирдин мөктәбдән харич әдилмәси педагожи советин-дә мүзакирә әдилдикдән сонра мүәййән гәрар чыхарылмасы вә бу гәрарын директор тәрәфиндән вә сонра бунун әсасында рафон маариф шө'бәси тәрәфиндән тәсдиғ әдилмәсиндән сон-ра кеңирилә биләр.

Шакирдләрә гаршы тәтбиғ әдилән бу вә я башга чәза тәдбирләрини даһа яхшы тә'сир әтмәси үчүн бу чәзалар әт-рафинда коллектив рә'йинин топланмасы, бу чәзанын коллек-тив тәрәфиндән верилмәси вә верилмиш чәзанын коллектив тәрәфиндән бәйәнилмәси интизам мәсәләсиндә мүһүмм бир чәһәт кими гиймәтләндирилмәлидир.

Совет мектебинде физики чөза тэдбирлэри тэтбиг олуна билмэз. Интизам тэрбийэсинде физики чөза тэдбирлэриндэн истифаде эдэн мүэллимлэр мөнкөмө мөс'улиййэтине алынырлар. Бундан элава анти-гигиеник тэдбирлэрдэн (емөксөз сахламаг вэ гейри), ушағын шөхсиййэтине тохунан вэ оилары төһгир эдэн тэдбирлэр дө тэтбиг эдилө билмэз.

Бө'зи мектеблардө шакирдн бир нечө күнлүйө мектебдөн чыхарырлар ки, бу һал шакирдин дөрсөдөн даһа да керн галмасына сөбөб олдуғу кими, һеч бир мөһфөт дө вермир. Шакирдин китаб вэ башга дөрсө вөсантини эһиндөн алмаг, мүэллимин ачыг эдэрэк дөрсөдөн кетмәси педагожи нөгтейи-нөзәр-дөн дүзкүн һесаб эдилө билмэз, чүнки бу, бир тәрәфдөн мүэллимин гүввөсизлийини кестәрип, дикер тәрәфдөн мүэллим өз вөзифөсини гоюб кедир ки, бу да дөвлөт иши интөреслөрине вийдир. Бундан элава белә һәркөт мүэллимни үфүзузуну олдугча азалдыр.

Юхарыда гейд олунан чөзалары тэтбиг эдөркөн бүтүн бу тэдбирлэрин тэрбийө вәситөси олдуғуну ядда сахламаг лазымдыр. Яхшы мүэллимлэр, чөзалардан аз истифаде эдирләр. Чүнки белә мүэллимлэр өз дөрсини көзөл вэ марағлы төшкил этдиклэриндөн, шакирдлэрин гайгысына галдығларындан белә чөза тэдбирлэринө дө чох аз эһтиям һиссэ эдирләр.

Чөзалар һис һәркөттин характеринө мувафиг олмалыдырлар. Чөза вердикдө шакирдин фөрдн хүсөсиййөти нөзәрө алынмалыдыр. Бө'зи шакирдлөрө садө баһмаг вэ я онун адыны чөкмөк кифәйөт этдийн һалда, башгаларына бу кифәйөт дейли, онлар һаггында даһа чидди өлчү вэ тэдбирлэр көтүрүлмәлидир.

Шуурлу интизам тэрбийэсиндө бө'зи үмуми методик төлөблэри өсәс тутмаг лазымдыр. Белә ки, интизам тэрбийэсиндө тэтбиг эдилөн өлчү вэ тэдбирлэр ардычыл, чидди вэ инадлы олмалыдыр. Бу чөзалар ушағларын гүввөсине мувафиг олмалы, мүэййән бир шей төлөб этмәли, бир мө'налы вэ дөйишчилмөз олмалыдыр.

Мектебдө интизам үчүн педагожи тәсирлэрин тэтбигиндө мүэллим, комсомол, пионер вэ ушағ төшкилатларынын ишлэриндө мүэййән разилығ вэ бирлик олмасы шөртдир.

Шуурлу интизам тэрбийэси этрафында бүтүн ушағ коллективни тоһламаг, бу мөсәлө ила бүтүн ушағлары марағландырмаг вэ нөһәйөт верилөн чөзаларын истөһилөн тәсир бағыннамасы ишиндө мектебин комсомол, пионер төшкилатларынын вэ эләчө дө шакирдлэр комитетинин ролу олдугча бө-

йүкдүр. Истәр комсомол, истәр пионер вэ истәрсө шакирдлэр төшкилатында интизама аид мөсәләлэрин гоюлмасы вэ бу сәһәдө мүэййән ишин апарылмасы интизам мөсәләсиндө мүһүм чөһөтлөрдөндир.

ШУУРЛУ ИНТИЗАМ ТЭРБИЙЭСИНДӨ АИЛЭНИН РОЛУ

Шуурлу интизам тэрбийэсиндө аилэнин ролу олдугча бөйүкдүр. Мектеб ушағларын дүзкүн тэрбийө олунмасына ата-аналардан төлөб этмөклө бәрәбәр һәм дө айлөйө мөсәләһәтләр, кестәришләр вермәлидир. Ушағын мектебдө олдуғу кими аилтэдө дө режимдө олмалыдыр. Ушағын интизамлы олмасы бу режимдөн чох асылыдыр. Бу режимдө шакирдин нормал ятмаг мүддөти тә'йин эдилмәли, эвдө тапшырығларын еринө етирилмәси вахты, бош вахтдан истифаде гайдасы кестерилмәлидир.

Ата-аналар ушағларын вахтында ятмаларыны, ишлэрини өз вахтында көрмөлэрини, вахтында мектебдө кетмөлэрини тә'мин этмәли, ушағын тә'лимнө үчүн лазым олан бүтүн шейләри алмалы, ушағларын эв тапшырығларыны еринө етирмөлэринө нөзәрәт этмәлидирләр. Мектебдө вэ эләчө дө мектебин харичиндө шакирдлэрин шуурлу интизамы үчүн мектеблө аилэнин әмөкдашылығы ән мүһүм шөртлөрдөндир.

V ФӘСЛ.

ЭМӘЙЭ ВЭ ИЧТИМАИ МҮЛКИЙИЭТЭ КОММУНИСТ МҮНАСИБӘТИ ТЭРБИЙЭСИ

Эмәйэ вэ ичтимай мүлкиййөтэ коммунистчөсине мүнәсибөт бөслөмөк коммунист моралынын мүһүм мөсәләлэриндөн бирәсидир. Сталин Конституциясы эмәйн һәр бир совет вәтәндашынын шөрәфи борчу э'лан этмишдир. Социализм гурулушунда әмөк капитализм чөмиййәтиндөки бүтүн чиркинликлэрини вэ икрәнч чөһөтлэрини итирәрәк яваш-яваш инсан организминин зәури төлөблэри сырәсына кечир.

Етишән һөслдө эмәйэ бир шөрәф мүнәсибөти тэрбийө этмөк, эмәйн оилара севдирмөк, ичтимай мөһсулдар эмәйн бүтүн сәһәлэриндө—истәр эһни вэ истәрсө физики әмөкдө һөвсәлө иштирак этмөк мейли яратмаг совет мектеби гарынысында дуран мүһүм вөзифөлэрин бирәсидир.

Эмәйэ коммунист мүнәсибөти, социализм чөмиййәтинин интөреслэринө олараг эмәйн мөһсулдарлығыны һәр чүр

инкишаф этдирмэйэ чалышмагы төлөб эдир. Шакирдлөр өз эмгеклэрини бөйүк гурулдуш ишиндөк гиймэт вэ эһэмий-йэтини билмэлдирлэр. Мөктөб ушаглары эмэйэ ялныз мө'нө-ви һөрмөт бөлсөмөк рунунда төрбийэ этмөк дейил, эйни заманда онлары чалышмага, эмэйин өзүнү сөвмэйэ алышдырма-лыдыр. Чүнкү өлкөмиздө һәм шөхси һаятын сөвинчи, һәм дө вөтөнөмизин гүдрэги эмэйэ багылдыр. Экөр капитализм чөмийятиндө эмөк хүсуси характер дашыйырса, бизим өлкө-миздө эмөк ичтимаи характер дашыйыр. Һәр кәс, ишлөдийи саһәдөн вэ көрдүйү ишдөн асылы олмаяраг өзүнү ичтимаи бир ишчи кими һисс эдир.

Шүбһәсиз, бизим ушагларымыз эмэйи, өлкөмизин, халгы-мызын таныдыгы эмөк гөһрөманларыны сөвирләр. Төдрис, бизим мөктөбләримизин әсәс эмэйидир. Шакирдлөрдө тө'лим, мөктөби сөвмөк, өз эмэйинин энтузиасты олмаг һөвәси яратмаг, өз ишиндө һәмниш йүксөк эмөк мөһсудларлығы вер-мөк мейли, ишдө дағиллик, сәйгәлилик, өз вәзифәләрини вичданла еринә етирмәкдө мөс'улийәт һисси төрбийә этмөк лазымдыр. Лакин бу, һеч дө о дөмөк дейил ки, совет ушаг-ларынын эмэйи анчаг тө'лимлө кифәйәтләнмәлидир. Бизим со-вет ушаглары тө'лим ишинин зәрбәчиси олдуғлары кими, он-лар өз ишләриндө дө иштирак этмәли вэ ата-аналарына кө-мөк көстөрмәлиндирләр. Чох тәәсүф ки, сон заманларда ушаг-лар ичәрсиндө бө'зиләри вардыр ки, тө'лим ишиндө ирәли-ләмә илә бирликдө һәр чүр эв ишиндөн боюн гачырыр, һәтта бир стакан суюн да она башгасы тәрәфиндөн верилмәсини төлөб эдирләр. -

Москва мөктөбләриндөн бириндө чағырылмыш ата-аналар йыгылчағында бир ушағын анасы чыхыш эдәрөк һағлы ола-раг демишди ки:

«Бизим ушагларымыздан бө'зисинин кечмиш гимназист-ләр кими ишдөн гачмасы мөни һеч дө разы әтмир. Онлар эв-дә һеч бир иш көрмүрләр: истәйирләр ки, һәр шей һазыр ол-сун, һәр бир шей габағларына кәтирлени, әйләнчәлөрдөн башга әлләрини ағдан гарая вурмаг истәмәйирләр, белә ушаг-лар һеч бир шейин гәдр - гиймәтини билмирләр, чораблары йыргылырса, көзәмәйиб туулайыр вэ тәзәсини истәйирләр, өзләри һеч бир иш бачармыр, һәм дө иш көрмөк истәмврләр. Һәтта бир дүймәни дө тикә билмирләр. Онлара бир иш көр-дүрмөк истәдикдө һәр бир ишдөн тамамилә боюн гачырыр-лар».

Бу сәдә сөзләрдә эмэйин мүййән саһәсинә гаршы совет ушагларынын бир һиссәси ичәрсиндә дүзкүн олмаян мүнә-сибәт кестарилмишдир. Одур ки, аилә вэ мөктөб ушагларда эмэйин бу саһәсинә дө дүзкүн мүнәсибәт төрбийә этмәлидир-ләр.

Эмөк бүтүн мадди вэ култур сәрвәтләрин мөһбөи, ичти-маи һаятын вэ ичтимаи процессин әсасыдыр.

Эмэйин шәрәф, шә'и, гөһрөманлыг иһинә чөврилдийи со-циализм шәрәитиндә, ени инсандан төлөб олунан хасийәт вэ сифәтләр яраныр. Коммунизм чөмиййәти өз үзвләрини йүк-сөк эмөк мөһсудларлығыны вэ эмөк сөвкисини тө'лим эдир.

Эмэйә гаршы сөвки вэ коммунист мүнәсибәти фитри га-билиийәт дейилдир, бу, бизим дүзкүн төрбийәмизин нәтичәси-дир. Ленинә көрә шуурлу вэ иртизамлашдырылмыш эмөк процесси ән яхшы төрбийә вәситләриндөн бирисидир. Буна көрә дө Ленин кәңчләрин мүййән практикә иш көрмәләрини тәклиф эдирди.

Бө'зи ата-аналар исә ушаг үчүн һәр шей эдир, амма ушагдан һеч нә төлөб этмирләр. Ана истәһсалатда ишләмәк-дән банга эв иш илә дө мөшғул олу; тикир, ююр, емөк һа-зырлайыр, амма бө'зи ушаглар исә нәнки һәр чүр көмәкдән боюн гачырыр, һәтта она әмр эдирләр.

Һәдә мөктөбә гәдр яндан башляраг бүтүн мөктөбдәки тө'лим бою ушағы мүййән эмөк ишләринә алышдырмалы, он-да мүййән эмөк вәрдишләри яратмалыдыр.

Ушағы өз ишлөдийи ердә тәмизлик сахламага, краваты-ны йыгышдырмага, өз тәмизлийнә фикир вермәйә, сүпүрмәй-ә, юмага, өз палтарыны ямамага, мухтәлиф эв ишләриндә ата-аная көмөк этмәйә өйрәтмөк лазымдыр.

Бу мәсәдлә аилә вэ мөктөб ушагларын эмөк вэ истира-һәт режимиин дүзкүн тәшкил этмәйә, һәмни режимә дүзкүн рияйәт олунмасына әһәмийәт вермәлидирләр.

Эмэйә коммунист мүнәсибәти төрбийәси совет ушаглары тәрәфиндән эмэйин социалист методларына өйрәдилмәсини вэ алышдырылмасыны төлөб эдир. Һәдә мөктөб скамьяларында ишкирдләр шөхси тәғид, социализм ярышы, зәрбачилик кими эмэйин социалист методларына саһиб олмалыдырлар. Эмэйә гаршы белә мүнәсибәтин төрбийә эдилмәсиндә эмөк гөһрөманларынын, стахановчуларын иш методлары вэ гайда-лары һағғында сөһбәтләр тәшкилинин бөйүк әһәмийәти вар-дыр. Дикөр тәрәфдән, ушагларын ичтимаи ишдә иштирак эт-мәләри эмэйә коммунист мүнәсибәтинин төрбийәсиндә олдуғ-

ча мүнүмдүр. Чунки ичтимаи иш шакирдлөрдө ичтимаи шү-
уру вэ коллективизм иш вэрдншлөрүнн инкишаф этдирир.
Онларын шөхси интереслөрүнн коллективни вэ чөмиййөтүн
Һөят вэ интереслөрдө баглайыр, онларда ичтимаи эмөйни
илк вэрдншлөрүнн ярадыр.

Эмөйе олан бу мунасибөт һәм дө ичтимаи мүлкиййөтө
дүзкүн мунасибөт тәрбийөснни тэлөб эдир. Социализмө, вэ-
тонимизө, халгымыза олан сөдәгәт социализмнн асасы олан
ичтимаи мүлкиййөтө тамамилө ени мунасибөтнн тәрбийө эдил-
мәснни тэлөб эдир.

Сталин Конституциясы ичтимаи мүлкиййөти мүгөддәс вэ
тохунулмаз элан этди. Шакирдлөр социализмнн асасы олан
бу ичтимаи мүлкиййөти, бу халг сөрвөтнни, халгын варлы,
култур, хөшбахт һөятннн мөнбөини сөвмөли, она гаршы эһти-
ятлы рөфтар этмөли вэ ону башгаларындан мүдафиэ этмө-
лидирлар.

Мәктөбдө нсә онлар скамиялара, дәрсликләрө, тәдрис лә-
вазыматына, мәктөб бинасына гаршы эһтиятлы мунасибөт бә-
лөмөлидирлар. Скамиялары космок, диварлары язмаг, ишнә-
ни сындырмаг вэ башга мәктөб лөвазыматыны корламаг, ич-
тимаи мүлкиййөтө дүзкүн олмаян бир мунасибөт кими, совет
мәктөбиндән вэ мәктөблилөрнн ичәрисиндөн говулмалыдыр.
Бу мәгсөдлө ушаглар ичтимаи мүлкиййөт һаггында Сталин
Конституциясынын көстәришлөрүнн билмөлидирлөр. Ушагла-
ра ивәл олунмалыдыр ки, ичтимаи мүлкиййөти корламаг бүтүн
мәктөбнн ичтимаи рөйи тәрәфиндән мөзөммөт эдилир. Белө
мунасибөт һәм дө башгасынын эһясина аид олмалыдыр. Чү-
ки башгасына аид олан шей башгасынын эмөйни һөтичәсиндө
эдилдә эдилмишидир, ону огуурламаг, ондан истифаде этмөк
башгасынын эмөйини огуурламаг вэ ондан истифаде этмөк
демөкдир.

Ушаглар билмөлидирлөр ки, совет дөвлөтннн хусуси
гәтнәмәсннө көрө 12 яшдан юхары ушаглар огуурлуг, исраф
этидиллөрн һалда мөһкөмө мәсуулиййөтинө чөлб эдиллрлөр.
Ушагларын белө ишлөрлө мөшгул олмамалары, онларын эмөйө
вэ ичтимаи мүлкиййөтө коммунистчөсннө мунасибөти мөк-
тәбин, анлөни тәрбийө ишиндән асылыдыр.

Бүтүн мәктөб, һәр бир мүөллим дәрсдө, дәрә харичиндө,
хусуси сөһбәтләр процессиндө мәктөбнн комсомол, пионер вэ
шакирд тәшкилатлары ушагларда бу мүнүм сифәтләрнн тәр-
бийө этмөйө чалышмалыдырлар.

VI ФӘСЛ

ДОСТЛУГ ВЭ ЙОЛДАШЛЫГ ТӘРБИЙӘСИ

Совет мәктәби өз гаршысында социализм вөтөннннн вә-
һид аиләсинн тәрбийө этмөк мәгсөдннн гөймушдур. Бу мәгсөд
вэ идеал—коммунизм чөмиййөтинн гурмагла руһланмыш
бөйүк совет халглары арасындаки сағлам достлуг вэ мөһкөм
йолдашлыг әләгәлөри кет-көдө йүкәлир вэ инкишаф
эдир. Коммунист тәрбийөснни мәгсөд гөймуш совет мәктөб-
ләрн белө, һөгиги инсанлыг достлуғуну да кәч нәслә ашы-
ламаналыдыр, чүнки һөгиги достлуг вэ йолдашлыг сифәтләрн
коммунист охлагыннн көркөмли чөһәтләрндр. Кәч нәслдө
белө сифәтләрн тәрбийө этмөк үчүн өлкәмиздө бүтүн имкан
вэ шөраит вардыр.

Вөтөннмиздө инсаннн инсан тәрәфиндән истисмарыннн та-
мамилө йох эдилмөси, истисмарчы синифләрн арадан көтүрүл-
мәси, бүтүн совет вөтәндашларынн коммунизмнн гуручу-
ларына чөврилмәси, халгларымызын арасында мөһкөм снәси-
морал вөһдәти әмәлө кәлмәси, онларын вәһид мәгсәди—ком-
мунизм чөмиййөти гурмаг ишнн тәрафында әлибр мүбаризә
этмөләрн кәч нәсл арасында һөгиги инсанлыг достлуғуну вэ
йолдашлыгы тәрбийө этмөк үчүн ән яхшы вәситә вэ шөра-
итидир. Бунсуз һөгиги достлуг мүмкүн дейил. Белө бир шө-
раит харичиндәки «достлуг» һөгиги олмаяраг риякарлыг вэ
ялтағынгадан ибарәтдир.

Достлуг вэ йолдашлыг һансы әсәс вэ принципләр үзә-
риндө гурулмуш вэ онун мөзәмуу һөдөн ибарәтдир?

1. Социализм һуманизми—достлуг вэ йолдашлыг тәрбийә-
синнн әсәсидир. Совет мәктәбләрннн шакирдләрн арасында
достлуг вэ йолдашлыг тәрбийөси марксизм-ленинизм
классикләрннн социализм һуманизми һаггындаки теориясына
сөкөнир.

Марксизм-ленинизм классикләрн көстәрмишләр ки, ин-
санлар арасында һөгиги инсанлыг мунасибәтләрнннн яранма-
сы, инсаннн инсан тәрәфиндән истисмарынннн мөһви вэ үмү-
миййөтлө капитализмнн дөврилмәсиндән сонра мүмкүндүр.

Маркс вэ Энгелс көстәрмишләр ки, «Һөгиги инсанлыг
әләгәлөрн яратмаг үчүн, инсанн алчалдан, гул эдөн, ишннн
ағырлашдыран, ону иһрәтләннннн варлыг эдөн мунасибәт-
ләрн дөвирмөк ләзымдыр».*)

Һөгиги инсанлыг әләгәлөрн—социализм һуманизми илә
иһадә олунур. Социализм һуманизми нсә бүтүн әмәкчиләрнн

*) Маркс—Энгелс, әсәрләрн, ч. I, сәһ. 406, 1929-чу ил.

капитализм зүмүндөн хилас олмалары, коммунизм чөмиййәти уругунда мубаризәйә садиғ олмалары вә дүняда ән гиймәтли капитал олан зәһмәткеш инсана гаршы дигәтләди, һәссәс олмағдыр. Социализм гуманизми, зәһмәткеш инсанларга гайғы бәсләмәк, сәбрлә олары етишдирмәк, халғын дүшмәнләринә гаршы оларда нифрәт вә гәзәб тәрбийә этмәкләди.

Сталин йолдаш өзүнүн 4V—1935-чи ил тарихли ниттиндә революциядан табаг инсанларга гаршы олан гейдсиз мунасибәтләрин ийрәнчлийини көстөрән вә өзүнүн шаһид олдуғу ашағыдаки факты мисал чәкир:

«Бир заман сүркүндә олдуғум Сибирдәки бир һадисәни ядыма салырам. Бу һадисә язда, дашғын вахты олмушду. Отуз нәфәрә гәдәр адам, чошмуш бөйүк чайын апардығы дирәкләри тутмағ үчүн кетмишди. Ахиама үстү олар кәндә гайытдылар. Лакин йолдашларындан бири йох иди. Бәс отузунчунун һарада олдуғу суалына олар гейдсизликлә чаваб вердиләр ки: «Отузунчу орада галды» Мәнним «нечә йәни галды» суалыма олар әйни гейдсизликлә чаваб вердиләр: «Даһа сорушмағ нәйә лазым, демәли боғулду». Орадача олардан бири һарая исә тәләсәрәк деди ки: «Кејид, мадяны сувармағ лазымдыр». Мән мөзәммәт шоклиндә, оларын чаны һейвана адамлардан даһа чох яныр дедикдә, олардан бири галанларыннын һамысынын бәйнәмәси илә чаваб верди ки: «Адамларга нә үчүн чанымыз янмалы. Адамлары биз һар заман төрәдә биләрик. Мадяны исә... кәл мадяны төрәт көрүм, нечә төрәдәчәксән».*)

Беләликлә, Сталин йолдаш көһнә гурулушун «гуманизмин» ифша эдир, ени гурулушумузуң үзвләринә гаршы ени әләгә, гайғы бәсләмәйи тәләб эдир. Олары сәбрлә етишдирмәйи гаршыя готур, онун әһәмийәтини көстәрир.

«Нәһайәт, анламағ лазымдыр ки, дүняда олан бүтүн гиймәтли капиталлардан ән гиймәтли вә ән һәлләдичи капитал адамлардыр, кадрлардыр».**)

Сталин Конституциясы ССРИ-дә социализм гуманизм принципләринин кениш өлчүдә һаята кечирилмәсини, инсан шәхсийәтинин инкишафынын мөһкәмләмәсини көстөрәни тарихи бир документдир.

Социализм гуманизми достлуг вә йолдашлығ тәрбийәсинин әһәсәсини тәшкил эдир. Чүнки инсанлар арасында бир-

биринә дәрин гайғы, бир-биринин гейдиә галмағ истағи олмайынча оларнын арасында һәгиги достлуг мүмкүн дейил.

2. Достлуг вә йолдашлығ, коллективизм үзәриндә инкишаф эдир. Марксизм-ленинизм классикләри көстәришчләр ки, фәрд өз габидийәтләрини ачағ коллектив ичәрисиндә инкишаф этдирә биләр.

«Индивид, она бачарыг нишанәләрини һәртәрәфли инкишаф этдирмәк имканыны верән васитәләри ачағ коллективдә алыр вә демәк шәхси азадлығ коллективдә мүмкүндүр».*)

Марксизм-ленинизм классикләри коллективи индивидә гаршы гоймурлар. Буржуа бошбоғазларынын фикринчә, куя марксизмин коллектив һагғыдаки теориясы индивидләрин интересләрини үнүдур, ону инкар эдир. Сталин йолдаш Уәллә илә олан сөһбәтиндә бу чүр бошбоғазлығын ифтирадан ибарәт олдуғуну исбат эдәрәк көстәрир ки: «коллективизм фәрди мәнәфеи инкар әтмәк дейил, ону коллективин мәнәфеи илә бирләшдирир вә инсанын мәнәфеини ән чох тәмин әтмәйи ачағ социализм чөмиййәти бачарыр».**)

Беләликлә коллективизм индивидин интересләрини өзүндә, өз интересләри ичәрисиндә әкс этдирир вә онун тәмин олунмасы үчүн әлверишли шәраит ярадыр.

Сталин йолдаш, коллективизмдәки бәрәбәрлийи, индивидләрин бүтүн тәләбләрини вә мәнәфеини бәрәбәрлийиндән ибарәт билән «теорияларын» сахталығыны вә бейтанчылығыны да чох яхшы ифша эдир. Сталин йолдаш XVII партия гурултайындаки мә'рузәсиндә көстәришди ки: марксизм көрә «...нә социализм дөврүндә, нә дә коммунизм дөврүндә инсанларын зөвг вә тәләбләри кейфийәт вә я кәмийәтчә әйни вә бәрәбәр олмур вә ола да билмәз. Бәрәбәрлийи марксистчәсинә анламағ будур».***)

Йолдаш Сталин һәмин бу мәсәләйә длар Ленинин дә фикрини орада көстәрир.

«Биз синифләри мәнв әтмәк истағирик, бу чәһәтдән биз бәрәбәрлик тәрәфдарыығ. Лакин бизим бүтүн адамлары бир-биринә бәрәбәр эдәчәйимиз иддясинда олмағ, ән бош сөз вә сарсағ интеллигент үйдурмадыр».***)

*) Маркс вә Энгелс, әсарлары, ч. IV, сәһ. 65.

**) Сталин, «Ленинизм мәсәләләри», Азәрнешр, 1939-чу ил, сәһ. 502.

***) Енә орада, сәһ. 539.

****) Енә орада сәһ. 539

*) Сталин, «Ленинизм мәсәләләри», сәһ. 561—562. Азәрнешр, 1939-чу ил.

***) Енә орада, сәһ. 562.

Беләликлә марксизм-ленинизм классикләри, индивидуаллар коллективдә барабарлыгын, оларын һеч дә интерес вә габилыйәтләринин барабарлыгын ибарәт билмирләр. Олар кәрә бу барабарлык, һәр шейдән әввәл синифларын мәһиндән ибарәтдир.

Совет мәктәби шакирдләрдә коллективизм һисси доғур-малы, индивидуалларын өз мәнәфини коллективин мәнәфинә бағламаг, она табе эдә билмәк мейлини яратмалыдыр. Коллективизм асасында ушаглар арасында саглам достлуг вә йолдашлык эмәлә кәлир вә мөһкәмләнир. Шакирдләр арасында коллективизмин мәһийәтини Н. К. Крупская йолдаш белә көстәрмишди:

«Ушагларын бүтүн һәятларын элә тәшкил этмәк ларымдыр ки, олар бир-бирини инчитмәдән коллективлә яшамагы өйрәнсинләр, һәр шейдә бир-биринә көмәк этмөй ба-чармагла, йолдашларын сакитлиий, раһатлығы вә истә-дикләрилә һесаблашсынлар».

Белә бир дуйғу шүһәснз ки, ушагларда достлуг вә йолдашлык әләгәсини яратмаг билмәз.

Достлуг вә йолдашлығын мәһийәти нәдир? Бу, инсанларын муштәрәк мәнәфеләриндән доған, оларын бир-биринә гаршы әтирам вә симпатиясына сөкәнән әләгәләриндән ибарәтдир. Достлуг вә йолдашлык үмуми иши муштәрәк бир шәкилдә еринә етирмәйә хидмәт әдир.

Биздә достлуг вә йолдашлығын асас һәрәкәт әтиричи гуввәси коммунизм гурулушу уғрунда мүбаризәдир.

3. Достлугун доғмасы сәбәвләри. Достлугун вә йолдашлығын, социализм һуманизми вә коллективизминдән доғмасы вә инкишаф әтмәсиндән багша, ушагларын мәнәфини, мейл вә истәкләрини мүхтәлифлиийдән асылы оларга, оларын арасында достлугун да мүхтәлиф сәбәвләри олдуғуну гәйд этмәк ларымдыр.

Мәктәб яшынын мүхтәлиф дөврләриндә бу достлуг вә йолдашлығын көкләри нәдән ибарәтдир?

Мәктәбин кичик яшлы ушаглары арасындаки достлуг оларын бир мөһәлләдә яшамаларындан, мәктәб йолларынын бир олмасындан, ата-аналарынын танышлығындан, узун мүддәт бир скамяда отурмаларындан, бир ердә пионер тәшкилә-тына кирмәк үчүн һазырланмаларындан вә һ. б. эмәлә кәлә биләр.

Орта яшлы ушаглар арасында исә бир ердә спорт, техника илә марагланмагдан, бир ердә дәрәс өйрәниб бир-биринә

көмәк әтмәкдән, ичтиман ишә даир тапшырыгы бир ердә ич-ра әтмәкдән, пионер тәшкиләтында бирликдә ишләмәкдән, комсомола кирмәк үчүн бир ердә һазырланмагдан вә һ. б. эмәлә кәлә биләр.

Орта яшлы ушаглар арасындаки достлуг интересләринин исибәтәл дәрин вә сабит олмасы нәтижәсиндә бу достлуг даһа узун мүддәтли олур.

Мәктәбин юхары яшларында, кәңчләрин интеллектуал вә эмоционал интересләри чох инкишаф әтдийиндән, оларда өзләринә кәләчәк профессия сечмәк, кәләчәк практик һәятә һазырланмаг вә ичтиман вәзифәләри еринә етирмәк интересләри эмәлә кәлир. Оларда шейләрә гаршы мүстәгил бахышлар яраныр, идеаллары формалашыр.

Бүтүн бунлар вә эйни заманда оларын комсомол вә пионер тәшкиләтында, мәктәб дәрәкләриндә, пионер әвләри, ушаг техника станциялары вә багшаларында чалышмалары, кәңчләр арасында бир-биринә симпатия оядыр, достлуг вә йолдашлык әләгәләрини эмәлә кәтирив вә мөһкәмләндирир.

Инсанлар арасындаки достлугун узун мүддәтли вә мөһкәм олмасы үчүн оларын инам вә фәалийәтләринин вәһдәти мүһүмм шәртләрдидир.

Буну биздә бир чох тарихи фактлар исбат әдә биләрләр.

Мәсәлән: Марксла Энгелс арасында олан достлуг, Лафаргын дедиий кими грек язчыларынын тәсвир әтдикләри достлугларын һамасыны өтүб кечмишди. Бунун сәбабини оларын анчаг бир-биринә олан симпатияларында ахтармаг доғур дейил, бурада шәхси симпатиядан багша даһа мүһүмм сәбәб оларга олардаки мөгәдк вәһдәтини, инам бирлиийни— пролетариатын галиб кәләчәйинә инанмаг вә бу йолда эйни фикир вә гәтһийәтлә муштәрәк фәалийәтләрини дә көстәрмәк ларымдыр.

Ленинлә Сталин арасында олан достлуг да бунун кими-дир. Мөгәдк бирлиий вә революцион фәалийәт вәһдәти олары бир-бирини шәхсән һәлә таньмадан белә дост әтмишди. Кәңч нәсл гаршысында ибрәтамиз бир нүмунә олан бу тарихи достлуг пролетар революциясынын галиб кәләмәси ишиндә өзүнүн тарихи ролуну көстәрди.

Социализм гурулушунун етишдирдий ени инсанлар арасында һәгичи достлуг вә йолдашлык нүмунәләри чох-чохлур. Фурмановла Чапаев, Чкалова Байдуков вә Беляков, Папанинлә папанинчләр вә һ. б. арасында олан достлуг кәңч нәсл үчүн ән көзәл нүмунәләрдир.

Тарихин прогрессив адамлары арасында да мөгсөд бир-лийи эсасында яхшы достлуг нүмүнэлери олмушдур. Герценя Огаревин, Чернышевскиля Добролюбовун, Мирзэ Фатэли Ахундовла мөшнур эрмэни халг язычысы Абовянын вэ И. Б. достлугу чох ардычылы вэ мөнкөм характер дашымышдыр.

Достлуг вэ йолдашлыг тэрбийэсиндэ мөктөб вэ мүөллимий вэзифэлери, Ушаглар арасында мөнкөм вэ сөмири достлуг яратмаг үчүн мөктөбдэ мүөллим ашагыдакелери һэятя кечирмөлидир:

1. Мөктөб вэ мүөллим биздэки достлугун вэ йолдашлыгын принципияллыгыны айдылашдырмалы вэ ушагларла баша салмалыдыр. Мөктөбли айдын этмөлидир ки, экэр мөним эн яхшы достум социализм үчүн зиялы бир иш тутурса о, мөним душмөним олур. Һэгиги вэ саглам достлугун принципияллыгы бундан ибарэтдир.

2. Мүөллим, хэбөрчилик вэ бөнтанчылык фактларилэ мубаризэ этмөлидир. Лакин шакирдин өз йолдашларыны тэнгид этмэси ичтимаи мөнафедон догдугу вэ шөхси моментлөрдон узаг олдугу заман мүөллим тэрэфиндөн гиймэтлендириямөлидир.

3. Мөктөбдэ педагожи коллектив, комсомол тэшкилатчысы вэ пионер рөһбери арасындаки сөмири йолдашлыг мунасибэти ушагларла да яхшы тэсир эдир вэ нүмунэ олур.

4. Мүөллим оғланлар вэ гызлар арасында бөзөн баш верон «сөмирийэсизлик» фактларыны арадан көтүрмөлидир. Мүөллим тэкид вэ сөбрлэ синифдэ үмуми йолдашлыг атмосферасы дүзөлтмөли, гадынын чөмиийэтдэ ролу вэ ССРИ-дэ она мөнкөм гайгы кестөрлөдийини фактларла айдылашдырмалыдыр.

5. Мүөллим достлуг, йолдашлыг вэ коллективизм тэрбийэсиндэ гаршысына чыхан чөтинликлөрдөн горхмамалы вэ онлары тэкидлэ рөф этмөлидир. Белэ чөтинликлөрдөн башлыча олараг бунлары кестөрмөк олар:

а) Синифдэ бөзөн ушаглар арасында «группалашма» тэсадүф этмөк олур. Бир-бирилэ чох достлашан бир ушаг группасы өзүнү коллективэ гаршы гоюр вэ өзүнү коллективдөн көнара чөкмөйө, ондан узаглашмаға чалышыр.

б) Мөктөбдэ ушаглар арасындаки достлуг, бөзөн коммунист моральна уйгун олмаян принциплөр үзэриндэ гурулур. Мөс.: мөктөбин низамыны позан йолдашыны «элэ вермөмөк», дэрсини билмөйөн шакирдэ «пычылдамаг» вэ И. Б. Мү-

өллим тэкид вэ сөбрлэ белэ достлугун сахта олмасыны, онун зиялыны айдылашдырмалы вэ достлуг үчүн олан бу «фадакарлыгыны» ярамаз нөтичэлэрини онлара билдириямөли, бунун көһнө мөктөбдөн мирас галдыгыны өйрөтмөлидир.

в) Шакирдлөр арасындаки дүзкүн олмаян достлугун бир нөү бу достлугун төлим иши вэ я ичтимаи фөалийэт үзэриндэ дейил, истираһөт вэ һөз алмаг эсасында гурулмасыдыр.

Бу һаллары арадан көтүрмөк үчүн һэр шейдөн эввөл достлуг вэ йолдашлыг тэрбийэсинэ лазыми гиймөт вермөмөк һаллары илэ мубаризэ апарылмалыдыр.

Ишэ чидди янашыб вэ ашагыдаки бир сыра методлар тэтибг олунарса коммунист эхлагынын бир һиссэси олан достлуг, йолдашлыг тэрбийэсини дэ мубэффөгиййэтлэ еринэ етирмөк олар. Буна керэ дэ мүөллим бу ишэ чидди янашмалы вэ бу ишин методларыны өйрөнмөлидир.

ДОСТЛУГ ВЭ ЙОЛДАШЛЫГ ТЭРБИЙЭСИНИН МЕТОДЛАРЫ

Достлуг вэ йолдашлыг тэрбийэ этмөк үчүн мөктөбдэ мұхтәлиф методлардан истифаде олунур.

1. Ушагларын бир-биринэ гаршы достлуг мунасибэтлери, социализм гуманизм вэ коллективизм һисселери һэр шейдөн эввөл тәлим процессиндэ ашыланур.

Эдәбийят дәрслери үзрә классик язычыларын әсәрләриндәки образлары тәһлил эдәркән, бу әсәрләр онларын яратмыш олдуғлары мусбәт һисапһәрвәр гәһрәманларын өз йолдашларына, аһлисинә, ата-анасына гаршы әләғәләринин анализи бу мөгсөд үчүн түкәнмәз бир хәзинәдир.

Мәсәлән: Горкинин бөйүк бир гуманист олмасы, мөшнур «Ана» әсәриндә Павел Власовун анасына гаршы мөһәббәти достлуг тәрбийәси үчүн чох әлвәришһи материалдыр. Белә мисаллар әдәбийят дәрсләриндә олдуғча чохдур.

Бу мөгсөд үчүн тарих дәрсләриндән дэ кениш истифаде олунмалыдыр.

2. Мөктөбдэ ушаг коллективинин тәшкили дэ достлуг, йолдашлыг вэ коллективизм тәрбийәси үчүн гиймәтли бир вәситәдир. Мөктөбдэ һәр бир синиф коллектив һесаб олунур. Синиф рөһбери вэ айры-айры мүөллимләр, синфин шакирдләри арасында онларын вәзифәләрини дүзкүн белмәли, һәр бир шакирдин, она тапшырылан вәзифонин еринә етирилмә-

сінде коллектив таршысындаки мäs'улийят һиссе этмäsини тәрбийә этмәшдирләр.

Синиф рәһбәри шакирдләрин үмүни йығынчагында бу барәдә айдын фактлар үзәриндә даянмалы, онларла сөһбәтләр апармалы, ушагларын диггәтини достлуг вә йолдашлығын һәм мүсбәт һәм дә мәнфи фактларына чәлб этмәли, белә йығынчагда шакирдләрин өзләринин чыхышларыны тәшкил этмәшдир.

3. Ушаглар арасында достлуг вә йолдашлык яратмаг вә ону мөһкәмләтмәк үчүн синифдән харич ишләрин чох бөйүк әһәмийәти вардыр. Мәктәбин тәһсил ишләрилә элагәдәр апарылан дәрнәк ишләри, мә'рузәләр сечмәк, она һазырланмаг, ону тәшкил этмәк, ушаглар арасында достлуг яратмаг вә ону мөһкәмләндирмәк нөгтейи-нөзәриндән дә чох файдалыдыр.

4. Шакирдләрин бир ердә кинола, театрларла кетмәләри, сонра өз тәссүратларыны бир-биринә данышмалары да онларын йолдашлығы вә достлугуну яхынлашдырыр.

5. Достлуг тәрбийәсинин бир методу да мәктәб ичәриндә чыхарылан дивар гәзети вә журналларыдыр ки, булар да достлуг тәрбийәсиндә бир васитә кими истифадә олунамалыдырлар.

Мәктәбин мәтбуатында шакирдләр арасында баш верән индвидуализм фактлары, йолдашлыға ярамаян мәнфи һәрәкәтләри тәнгид әдилмәли вә мүсбәт нүмунәви достлуг һәрәкәтләри гиймәтләндирилмәшдир.

6. Бу барәдә чох файдалы васитәләрдән бири дә экскурсия вә хуәсән уаг ерләрә тәшкил әдилән экскурсиялардыр.

7. Комсомол вә пионер тәшкилатлары, шакирдләр арасында достлуг мүнәсибәтләринин әмәл кәлмәси вә мөһкәмләнмәсинә чох яхшы көмәк әдә биләләр.

«Болшевикин әхлагы сифәтләри нәдир», «достлуг, йолдашлык нәдир» кими темаларда тәшкил олунаг сөһбәтләр, бир чох мәктәбләрин тәчрүбәләринә көрә чох файда верир.

8. Мүәллимин өзүнүн нүмунә олмасы да бу мәгсәд үчүн чох гиймәтлидир. Синфин мүәллимләри арасында, мүәллимләрлә комсомол тәшкилатчысы, пионер дәстә рәһбәри арасындаки достлуг ушагларла яхшы тә'сир эдир.

9. Нөһайәт, бу ишдә аилә илә мүәллимләрин әлбир олмалары вә бири-биринә көмәк көстәрмәләри лазымдыр.

VIII ФӘСЛ ЭСТЕТИК ТӘРБИЯ

Эстетик (бәди) тәрбийә һәртәрәфли инкишафын ән мүһүм чәһәтләриндән бириси, коммунист тәрбийәсинин үзәи һиссәсидир. Синфи чәмийәтдә эстетик тәрбийә һаким синифләрин мәнәфеинә хидмәт этмиш вә этмәкдәдир. Көләлик чәмийәтиндә эстетика көлә сәһибләринин мәнәфеинә хидмәт этмиш вә капитализм чәмийәтләриндә исә эстетика буржуазиянын мәнәфеинә хидмәт эдир.

Синфи чәмийәтдә эстетик һаят—инчәсәнәтләр һаким синифин монополиясы алтында олмуш, әмәкчи синифләр исә ондан тамамилә мөһрум әдилир. «Һаким синифи варлығы сәнәин мәнәсуллар гүвәләринин вә әйнилә онун кими әлм вә сәнәтләрин вә хуәсуилә үмүми яшайышын култур формаларынын инкишафына күндән-күнә даһа бөйүк мәнәниәт олур.»*)

Маркс капитализм чәмийәтиндә хуәсуилә инчәсәнәтләрин инкишаф әдә билмәмәсини көстәрир: «...капитализм истетһсалаты мәнәви истетһсалатын инчәсәнәт вә поэзия кими бә'зи сәһләринә дүшмәндир.»**) Анчаг пролетар революциясындан сонра, инсанын инсан тәрәфиндән истисмарынын арадан галдырылмасы, инсан инхәсийәтнин бүтүн габилийәтләринин мәнәниәтсиз инкишаф этмәси шәрәитинин әлдә әдилмәсиндән сонра инчәсәнәтләр халгын малы вә онун хошбахт һаятынын айрылмаз бир һиссәси олур.

Инчәсәнәтләрин буржуазия монополиясындан хилас олмасы етишән нәслин дә кениш эстетик тәрбийәси үчүн шәрәит ярадыр вә совет мәктәбиндә мүһүм бир ер тутмасына имкән верир. Эстетик тәрбийә шакирдләрин тәбиәтдәки, чәмийәтдәки вә инчәсәнәтләрдәки көзәлликләри гаврай билмәк габилийәтләринин, эмоцияларынын вә муһакимәләринин инкишаф этдирир, онлары көзәлликләр әләминә салыр, бу көзәлликләри маһийәтнин онларын таршысында ачыр вә бу көзәлликләри яратмаг үчүн онлары һазырлайыр. Беләликлә, эстетик тәрбийә инсанын тәбиәтнин тәкмилләшдирир, онун эмоциональ һаятыны зәнкинләндирир. Тамамилә айдындыр ки, эстетик тәрбийә мәктәбин тәһсил вә тәрбийә ишиндән айрыла билмәз. Эстетик тәрбийә бүтүн мәктәб ишинин мүһүм мәсәләләриндән бириси олараг Маркс—Ленин дүнякөрүшлү адамларын һазырланмасына хидмәт этмәшдир.

*) Маркс—Энгелс, әсәрләри, чилд XV, сәһ. 13.

**) Маркс—Энгелс, әсәрләри, чилд I, сәһ. 247.

Совет мәктәбиндә эстетик тәрбия шәкирдләрнн һисс үзләрннн, гаврайышларынн вә бу әсәсдә онларнн эмоционал һөятларынн инкишаф этдирмәлидир. Эмоциянын инкишафы, гаврамаларынн инкишафилә яхындан бағлыдыр. Лакин бу эмоцияларынн инкишафы үчүн әлвәрншли шәрайт ярадылмалыдыр. Маркса көрә ялныз ади беш дуйгә дейил, руһи һиссләр, практикн һиссләр дә (ирадә, мәнәббәт вә баһгалары) онларнн предметлары олдуғуна көрә яранырлар. Мәнә буна көрә дә субъектив инсан һиссийатынын зәнкинлийнн, мусигинн анламағы бачаран тулаг, формалар көзәллийннн анламағы бачаран көз яраныр. Беләликлә зөвгләнмәйи бачаран һиссан һиссләри, бу һиссләринн предмет варлығларынндан асылы оларағ яраныр вә яхуд да инкишаф әдирләр. Әкәр биз һисс үзләрәмизн даими оларағ ишләтмәсәк, онлары инкишаф этдирмәсәк, дигәтнмизн топламасәк, өзүмүзү мәнәли вә актив гаврамаға өйрәтмәсәк, бизнм гаврамамыз да төкмилләшмәмнш олачағдыр. Чүнкн, көзәлликдән—бәднн рәсмләрдән, мусигдән вә я әдәби әсәрләрдән биз өз һисс органларымыз васитәсилә зөвг алырығ. Бу вә я баһға предметә вә һадисәйә бизнм һисс органларымыз нә гәдәр инчә янашсалар, һаман предмет вә һадисәләрнн гаврамасы да о гәдәр там вә һәртәрәфли олур. һисс үзләрәмизнн зәифлийнн вә бундан доғарағ гаврайышмызынн зәифлийнн вә я биртәрәфлийнн, эстетиканын әсасы олан сәс, рәнк вә ишгытынн шуғура лазым гәдәр етишмәмәсиннә сәбәб олур. Беләликлә гаврайышынн инкишафы, инчәсәнәт вә бүтүн эстетик әләмә кирмәк үчүн зәрури шәртдир. Шакирдләрнн рәсмдән вә я мусигдән һөз әлмалары үчүн онларда аз көзә чарпан вә аз һисс олуна билән рәнкләри вә сәсләри айыра билмәк бачарығы яратмағ лазымдыр. Буна исә биз тәлим процессиндә, һисс органларыннн мүмарисәси васитәсилә наил ола биләрик, чүнкн сүрада ушағлар өз көрмә вә әшитмә габдлийһөятләриннән мәнәли сурәтдә истифадә этмәйи өйрәннрләр.

Бу мүмарисәләр эстетиканын һисси әсәсларына—сәс вә рәнкләрә малик олмағы тәмин әдир.

«Рәнк һисси исә үмумийәтлә эстетик һиссинн популяр формасыдыр»*)

Эстетик әләминн инчәликләриннән зөвг алмағ, онун янамағ идракыннн актив фаалийәтилә яхындан бағлыдыр. Инчәсәнәт һадисәләрннә гаршы гүввәтли эмоционал реакция һәлә эстетик зөвг вә һал дейилдир.

*) Маркс, әсәрләри, ч. XII, һиссә I, сәһ. 138.

Көзәллийнн, инчәлийнн анламағ үчүн ялныз онун гаршысында дурмағ, она баһмағ һеч дә ону һисс әтмәк, анламағ вә сөвмәк үчүн шәрт дейилдир. Эстетик мүһакимәси инкишаф әтмәйишләр эстетик көзәллийнн анлағ вә һисс әдә билмәкдән һәлә чох узағдадырлар. Бунун үчүн дә мөктәб, мүхтәлиф вәситәләрлә бу эстетик мүһакимә габдлийәтинн инкишаф этдирмәлидир. Эстетик тәсәввүрләр системасынын тамлығыннан, дүзүғүннән асылы оларағ эстетик мүһакимәләр дәрин вә эстетик гаврайышлар мүкәммәл олурлар. Онун үчүн дә эстетик тәрбийә шакирдләри инчәсәнәт әсәрләринн баша дүшмәйи, гиймәтләндирмәйи вә онлар һагғында мүһакимә йүртмәйи өйрәтмәлидир.

«Әкәр сән инчәсәнәтләрдән һөз әлмағ истәйирсәнә сән бәднн төһсилли адам олмалысан»*)

Инчәсәнәт һагғында теоретик мәлумат бәднн һадисәләри баша дүшмәйи кәнишләндирир вә дәринләндирир. Инчәсәнәтләринн практикн билликләри исә белә әсәрләринн бир чох чәһәтләринн даһа дәриндән өйрәнмәк вә сәнәтдәки мәнәри рәти дүзүғүнн гиймәтләндирмәк үчүн шәрайт ярадыр. Бәднн практикн инчәсәнәт лабораториясына йол ачыр. Гәр һансы бәднн бир әсәрә олан мүнәсибәт, онун ичтнман гиймәтиннән, ондаки фикринн эмоционал оларағ бизә нә гәдәр яхын олмасында асылыдыр.

Беләликлә бәднн тәрбийә шакирдләри әдәбийәт, мусигн, нөгмә вә рәсм сәһәсиндә теоретик билликләрә снлайландырмалыдыр. Шакирдләр инчәсәнәтләринн һәм кәчнмишн һәм дә һал-һазырки һагғы әсәрләри илә таныш олмағы, бу әсәрләрдән шакирдләринн эстетик тәрбийәси үчүн истифадә әдлмәлидир.

Совет инчәсәнәти бизнм идеяларымыз, бизнм принципләримизн вә бизнм көрүшләримизн ифадә әдир.

Инчәсәнәт тәбиғәт вә чәмийәтә әкә этдирмәкдән башға, онлары һәм дә изаһ әдир вә һәгигәти дәрк әтмәкдә бөйүк рол ойнайыр. Инчәсәнәт үмуми култураны йүксәлдир, көрүш даирәсинн кәнишләндирир вә дүнякөрүшүнү формалашдыр. «Лакин инчәсәнәтдә көзәллийнн ялныз сәйр әтмәккә кифайәтләнмәк олмиз. Буна көрә дә эстетик тәрбийә шакирдләринн ярадычылығ габдлийәтинн инкишаф этдирмәли, онларын алдығлары биллик, бачарығ вә вәрдишләри тәтбиғ әтмәйи өйрәтмәлидир.

*) Маркс, «Инчәсәнәт һагғында», Ливштынн редакциясы атында чықму, сәһ. 79.

Эстетик төрбийө ушагларын күндөлүк һөятиндә өкс этдирилмәлидир. Бүтүн мәктәб һөят, тәлим процессинин тошкил бела эстетик һисси ашыламалыдыр. Беләликлә эстетик төрбийө гөврәйишин инкишафна, инчәсәнәт сәһәсиндә билки вә бачарыгларла сийләһланмаға, эстетик төсөвүрләрнин кенншләндирилмәсинә, тәхәййүлүн инкишафна, һиссләрнич зәнкилләндирилмәсинә, интеллектив инкишаф вә зәнкилләндирилмәсинә, бир сөзлә, шакирдләрнич бүтүн психи һөятләрына тә'сир әдәрәк, онларда коммунист дүнякөрүшү вә коммунист моральнын формалашмасына ярдәм этмәлидир. Шакирдләрдекә эмоционал һөятнин кенншләндирилмәси, онларын харичи һөятә вә хусусилә тәбиәтә олан интерес вә мәһәббәтләрнин йүксәлмәси, онлардаки ярадычылыг инканыларнын мейдана чыхарылмәси, нитизам вә мütәшәккиликләрнинн яхшылашмасы бу вәзифәләрнич дүзкүн еринә етирилмәсиндә асылыдыр.

Айдын мәсәләдир ки, бу вәзифәләр яһыз бәдин тәһеи предметләрнич төрәфиндә һәлл әдилә биймәзләр. Бурада мәктәбин бүтүн тәлим-төрбийө нини иштирак этмәлидир. Даһа доғрусә эстетик төрбийө мәктәбин бүтүн тәлим-төрбийө ишиндә айрылыгда дурмамалы, онун ичарисиндә өзүнә мүййән ер тутмалыдыр.

Мәктәб данми оларак шакирдләрнич фикир, ирадә вә һиссийатына тә'сир әдәрәк, онлары дүзкүн истигамәтә чевирмәлидир. Эстетик төрбийөннич өз мәсәдләрничә етишмәси үчүн бүтүн мәктәб мүйәллимләрнин эстетик култур сөвийәләрнинн йүксәкликә лазымдыр. Мүйәлмин өзүнә апармасы, онун бүтүн дәрсинин характери, мүйәлмин варыға олан эстетик мунасибәти бу мәсәләннич һәллиңә чох мүһүм тә'сир әдир. Шакирдләр тәлим материалны мәнәимсәмәклә бәрәбәр мүйәллимдән һәм дә материалә олан мунасибәти өкс әдиләр.

Эстетик төрбийө мәсәди илә совет мәктәбләрнинн тәдрис планына хусуси предметләр даһил әдилмишдир. Булардан биринчиси рәсәмдир. Рәсмин мәсәди шакирдләрнич төсвирни савадә өйрәтмәк вә әһәтә әдән предметләрнич төсвир этмәк үчүн онлара бачарыг вә вәрдиншләрнич вермәкдир. Бу мәсәдә етишмәк үчүн систематик чалышмалар (мүмарисәләр) лазымдыр. Ибтидан мәктәбдә рәсм тәлими сәрбәст рәсм дейил, мүййән там систематик курсдур. Яхшы рәсм этмәк үчүн яхшы көрмәк лазымдыр. Она көрә дә рәсмин биринчи мәсәди ушаглары дүзкүн мушаһидә этмәйә өйрәтмәкдир. Ушаглар предметләрнич формасы, онларын рәнки вә дурушлары һә-

ғында дәгит төсөвүрләрә малик олмалыдырлар. Бунун үчүн дә рәсм программасы һәм мушаһидә вәситәсилә предметләрнич натурадан, һәм дә предметләрнич ядлаш вә төсөвүр үрә вә әләчә дә мүйәлмин төсвирни үзрә рәсм әдилмәсини нәзәрдә тутур.

Рәсмин бүтүн бу нөвләри ушагларда мушаһидәчилийн инкишаф этдирилмәсини тәләб әдир. Белә ки, ушаг ядында сахладығы вә төсөвүр әлә билдйни бир шейни рәсм әтдәйи заман, о предметин формасыны, характерик нәшанларыны, онун айры-айры һиссәләрнич арасындаки мунасибәтләрнич вә рәнкийн катырламағы бачармалыдыр.

Ушаг шәкил чөкдийи заман объект һагғындаки төсөвүрндә мүййән кәсирләр һиссә әдәрә о, енидән мушаһидә этмәли вә һәмән предметни даһа дүзкүн төсвирә чалышмалыдыр. Беләликлә онун мушаһидәләрнич дүрүстләшнр, һәфизәси илә мөһкәмләшнр. Математика дәрсләри үзрә бир чох рәсмләр, предметләр, онларын бөйүклүйү вә ерләшмәси әтибарәлә мунасибәтинни дүзкүн чөкмәйә өйрәдир.

Рәсм шакирдләрнич һәм дә ярадычылыг гәбилйәтинни инкишаф этдирир: ушаг образлы төсөвүрләр вә онларын мүхтәлиф комбинациясыны ярадарак өз тәхәййүлүнү вә ярадычы фикрини инкишаф этдирир.

Тематик рәсмләрдә ушаг харичи варлығы өкс этдирәрәк онларын вәситәсилә охудуғу китабларын мәзмунуну иллюстрация этдирир ки, бурада о, өз әһвал-руиййәсини ифадә әдир. Беләликлә шакирд рәсм дәрсләрнич һәм дә сяиси төрбийө алыр вә һеч дә тәсадуфи дейил ки, совет мәктәбләрнинн чөкдикләри шәкилләр социализм гурудушунун мувәф-фәғийәтләри, Гызыл Ордуну гәлибийәтләри, Арктика экспедициялары, революцион байрамлар ушагларын өз мәһ-гәлә вә оюнларына аид олур.

Синифдә рәсм ишини яхшы гурулмасы рәсмин синиф харичиндә дә даваматын көмәк әдир. Рәсм дәрси ярадычылыг меййяләрнич инкишаф этдирәрәк, ушаглары яхшы рәссамларын әсәрләрничдән һәзз алмаға, онлары баша дүшмәйә, онларын тарихи илә таныш олмаға вә онларда өз рәсмләрнич даһа тәкмилләшдирмәйә һәвәс ярадыр. Она көрә дә рәсмин әсәс мәсәди шакирдләрә гарандашлә вә акварел бояларла ишләмәк техникасыны өйрәтмәк, онлара мүхтәлиф предметләрнич төсвир этмәк бачарығы илә сийләһландыран төсвир этмә савадынын әсәсыны вермәк, төсвирни әлмләр сәһәсиндә бәдин

ва ярадычылыгы габиллийэтлэринин инкишафына көмөк этмөк, рәсм дәрсләриндә алдыгылары биллик вә бәрдиңиләри башга предметлардә вә ышайында тәтбиг этмәй өйрәтмәкдир.

Бу нилдә һүснхәт дә чох бөйүк рол ойнайыр. Эстетик тәрбийә үчүн совет мәктәбинин тәдрис планына пахил эдилән предметлардән бири дә нөгмәдир. Мәктәбдә нөгмә дәрсләринин мәгсәди шакирдләрә мусиги савадыны вермәк, онлары мусиги динләмәйи вә бир сыра нөгмәләри өйрәдәрәк онларда ритм һисси оятмагдыр. Мусиги ушаглары мусиги габиллийәтини, һафизәсини, зөвгүну инкишаф этдирәрәк оларга үмүми мусиги төһсилә верир. Буңлардан башга, мусиги шәһ әһвал-руһийә үчүн бир мәнбәдир. Мусиги бөйүк тәрбийә васитәси оларга ушаглары руһуна, характеринә, һиссинә төһсир әдир. Мәктәбдә өйрәдилән мүхтәлиф нөгмәләр ушаглары икидлийә, гәһрәмәһлыга чагырыр, онларда совет патриотизми руһу ярадыр. Мусиги вә нөгмә ушаглары баш вахтынны куятур кечмәсинә бөйүк ярдым көстәрир.

Юхарыда көстәрәлдийн кими эстетик тәрбийәни ялынз рәсм вә нөгмә дәрсләри илә мәндуудлашдырмаг олмаз. Һәр бир дәрс вә синифдән харич бир чох тәдбирләр эстетик тәрбийәгә көмөк көстәрмәлидир. Һәр бир дәрс материалын дүзкүн, зәнкин вә эмоционал мәнимсәниәмәсини тәммин этмәк лазымдыр.

Бу мәгсәд үчүн дә ушагларда гаврама габиллийәтинин инкишаф этдирилмәси олдугча мүһүммүдүр. Бурадан исә тәлимдәки әянилийин эстетик тәрбийә үчүн олан әһәмийәти айдындыр. Дәрс шакирдләрин зәһнини зәнкинләшдириәмәли, тәхәйүлүн күчүнә төһсир этмәли вә эләчә дә онларын морал төсәввүрләринә, эмоцияларына вә онларын әһвал-руһийәсинә төһсир көстәрмәлидир. Дәрс, мәнәһбәт кими, нифрәт кими, шадлыг кими, ләззәтлийлик кими, ачыгланмаг вә рәһм этмәк кими һиссләр яратмалыдыр. Эстетик тәрбийә үчүн исә шуруун эмоционал сферасынны йүксәклийи чох мүһүммүдүр. Чүнки эстетик сейр этмәк үчүн сейр эдиләнә интенсив рәһбәт олдугча гиймәтлийдир. Эмоционал сфераны йүксәкләтмәк үчүн бәдин әсәрләрин охунмасыннын бөйүк ролу вардыр.

Мүәллим бу бәдин әдәбийятты сәдлийи заман онларын идеяча гиймәтлийлиийинә вә бәдин йүксәклиийинә фикир вермәлийдир. Материал зәнкин вә мүхтәлиф олмалыдыр. Шакирдләр мүхтәлиф вахтларын, өлкәләрин вә стилләрин бәдин әсәрләри илә таныш олмалыдырлар. Бу бәдин әсәрләр бәдин әһәмийәти, дил гиймәти вә ушаг интересләринә яхын олмасы

нөгтейи-нөгзәрилә сечилмәлидир. Бурада әсәс мәгсәд—бәдин әсәрә, онун мәзунуна йийәләнмәк, охунан материалдан мүтәәссир олмаг, бәдин образлары баша дүшмәк, охучуларда гүвәтли, парлаг эмоционал һал яратмаг мәгсәди илә язычынын һансы васитәләрдән истифадә этмәсини аңламагдыр. Бәдин әсәрләрин лазымы эффект яратмасы үчүн онларын охунмасына лазым олан шәртләр өввәлчәлән һазырланмалыдыр.

Бәдин нағыл этмә дә эстетик тәрбийә үчүн чох мүһүммүдүр. Белә нағыл этмә бир чох предметлар үзрә апарыла биләр. Мәсәлән: география дәрсләриндә мәнһур сәяхәтчи Миклухи-Маклай, Козлов, Пржевалски, Нансен, Амундсен, Папанинчләр, тәбиәт дәрсләриндә һейванлар әләминдән бир чох зәнкин һекайәләрин сөйләнилмәси вә илах...

Ашагы синифләрдә эстетик тәрбийә үчүн драматизациянын бөйүк әһәмийәти вардыр.

Драматизация юхары синифләрдә дә тәтбиг олуна биләр. Бунун мәгсәди бу вә я башга бир образ яратмаг, шакирдләрин тәхәйүл инкишафына көмәк этмәк вә бәдин образын гавранмасыны дәринләшдирмәкдир.

Хүсусилә әдәбийят дәрсләриндә «шәхсийәтли» оху тәтбиг әдидир. Драматизация үчүн ялынз драматик әсәрләр дөйилә, басиялар, мәнзум парчалар вә һекайәләрдән дә истифадә олуңур.

Эстетик тәрбийә үчүн мүһүммүдүр васитәләрдән бири дә бәдин иллюстрациядыр. Айры-айры темалар үзрә мүөййән бәдин иллюстрация материалынын сечилмәси вә ондан дүзкүн истифадә эдилмәси олдугча мүһүммүдүр. Бу мәгсәдлә шәкилләр, репродукциялар, альбомлар, иллюстратив журналлардаки фотографиялардан истифадә эдилмәлидир. Айры-айры темалар үзрә албом тәртиб эдилмәси дә эстетик тәрбийәгә хидмәт эдә биләр. Эстетик тәрбийә үчүн бәдин музейләр, тәбиәт вә география дәрсләри үзрә тәбиәт олан экскурсиялардан истифадә олунмалыдыр. Бу экскурсиялар мүөййән предметләрин кечилмәси илә әләгәдәр олараг тәшкил әдилирләр.

Эстетик тәрбийә үчүн истифадә олуңан васитәләрдән бириси дә мусиги динләмәкдир. Бу, нөгмә вә мусиги дәрсләриндә олдуғу кими, синифдән кәнар да апарыла биләр. Мусиги динләмәк васитәсилә ушаглар мусиги әсәрләрини шурулу гаврамагы вә онлары гиймәтләндирмәйи өйрәнирләр.

Эстетик тәрбийә саһәсиндә тәтбиг олуңан методлар сырасына лекциялар, мәрузәләр вә мусәһибәләр дә дахилдир.

Иңчәсәһәтләрин мүхтәлиф сәһәләринә һәср әдилмиш лекция, мәрүзә вә мусәһибәләр чох мәһфәәтлидир. Әләвә бәдн әләбийәт, ушаг әдәбн ярадычылығына рәһбәрлик, әдәбн интерес вә зөвгүн инкишаф әтдирилмәси мәгсәди илә әдәбийәт дәрһийинин тәшкили дә әстетик тәрбийәйә чох шей верир.

Нәһәйәт әстетик тәрбийә үчүн драма дәрһийиндән, хор, мусиға дәрһәкләриндән, мәктәбин дивар гәзетиндән, революцион байрамларә һазырлығылардан вә онларын апарылмасындан, сечилмиш вә ушагларын яшларына уйгун кино-шәкилләрин вә театрларын көстөрилмәсиндән, радио верилишләринин динләнилмәсиндән истифадә әдилмәлидир.

Мәктәбин бүтүн иши, бинанын, инвентарын, тәдрис ләвазыматынын тәмизлиийн, шакирдләрин шәхси гигиена гайдаларына рәәйәт әтмәләри дә бу мәгсәдләр үчүн ләзымдыр. Әстетик тәрбийә сәһәсиндә тәдбирләр әһләдә дә өзүнә ер тутмалыдыр. Буну иә мәктәб аилә ичәрисиндә апардығы педпропаганда васитәсилә әлдә әтмәлидир.

VIII ФӘСЛ

ФИЗИКИ ВӘ ҺӘРБИ ТӘРБИЙӘ

Физики вә һәрби тәрбийә коммунист тәрбийәсинин органик бир һиссәсидир. ССРИ-дә физики тәрбийә кәнч нәслин сағламлығына, һәртәрәфли инкишафына хидмәт әдир, ону әмәк фәәлиийәтинә вә социализм өлкәсинин муһафизинә һазырлашдырар.

Физики тәрбийә чох гәдим бир мәсәлә олмыгга бәрәбәр һәмшә синфи-тарихи характер дашымыш вә синфи тәрбийәнин айрылмаз һиссәси олмушдур.

Һәлә гәдим Грециядә, хусусән Спартада физики тәрбийәйә кениш ер верирдиләр. Инди орта мәктәб тили мәнәсисы верән «Гимназия» гәдим Грециядә физики мүмарисәләр апарылан ерләрә дейлирди. Физики тәрбийә һүгуга малик олан вәтәндашларын ушагларына аид иди. Гулларын вә сәңәткарларын ушаглары бундан тамамилә мәрһрум идиләр. Физики тәрбийәнин мүдәрәчәси әсәс әтибарилә гимнастик һәркәтләр вә һәрби мүмарисәләрдән (нишан алмаг, низә, галхан, гылынч ойнамагы билмәк, йүрүш, сычрайыш бачармаг вә с.) ибарәт иди. Бу васитә илә кәнчләрин бәдәнләринин мөһкәмләндирир вә онлары дөйүшчү олмага һазырлайырдылар.

Кәнч нәслин физики тәрбийәсинә Афинада да чох фиқир верилирди. Ушағын анадан олдуғу күндән башлаярар

онун бәдәннинин тәмиз сахланылмасына, әмәйиә, тәмиз һавә алмасына чох диггәт әтиридиләр. Афинада хусуси спорт мәктәбләри вар иди (палестра вә гимнасия).

Ушагларла күләшмәк, йүрүш, сычрайыш, нишан алмаг кими мүмарисәләрдән башга, һәрби мөһгәләләр дә кечилди. Афинада оюна чох ер верирдиләр. Бурада да физики тәрбийә һүгуга малик олан вәтәндашларә мөхсус иди.

Бүтүн орта әсрләр бою физики тәрбийәнин тоюлушу кәтәтик килсәсинин тәсир алтында нәклик инкишаф әтир һәтта даһа да керн кедирди. Орта әсрләрдәки физики тәрбийә ачгаг рыцар тәрбийә системасында мүәййән ер тутур вә мәгсәди феодал мүһарибәләри үчүн чәнкәвәрләр һазырламаг иди.

Капитализм чәмийәтиндә һакимийәти өз әлиңә алаң буржуазия синфи бүтүн тәрбийә ишләриндә дөйшшиканк яратдығы кими, физики тәрбийә гаршысында да ени мәгсәд гоюр вә онун мөзmunуну өз интересләринә уйғунлашдырар.

Физики тәрбийә мәсәләләри буржуазиянын бөйүк вә мөшһур педагогларынын әсәрләриндә көркәмли ер тутмаг башлайыр.

XVII әсрдә, Амос Коменски өзүнүн «Бөйүк дидактика» әсәриндә физики тәрбийә мәсәләсини әсәсләндирар вә нәслин етишдирилмәсиндә физики тәрбийәнин бөйүк ролуну гөйд әдир.

Физики тәрбийә мәсәләләринә чох кениш ер верән алимләрдән бириси дә инкилис педагог Чон Локк олмушдур. Локк «Тәрбийә һаггында фикирләр» ады әсәриндә физики тәрбийә проблемасыны гимнастика вә оюңла мөһдудлашдырмагга, ону ушағын гигиенасы вә ушаг организминин мөһкәмләндирилмәси илә бағлайыр.

Руссо да физики тәрбийәйә чох әһәмийәт вермишдир. Руссо ушағын тәлим - тәрбийә ишләрини гурмаг үчүн онун физики гүввәләринин нәзәрдә тутмагы тәләб әтмишдир. Беләликлә буржуа мәктәбләриндә физики тәрбийә өзүнә мүәййән ер тутмагга башлайыр. Бунун әсәс формасы мәктәбләрдә гимнастикадан ибарәт олмушдур.

XIX әсрдә физики тәрбийә яваш-яваш мәктәб чәрчивәсиндән кәнәра да яйылмагга башлайыр. Бу замандан әтибарән мүхтәлиф гимнастика системалары орталыга чыхыр. Бу системаларын көркәмлиси ашағыдакиләрдир:

Швед системасы. Бу система чох мүкәмәлдир; белә ки, һәр бир физики мумарисәни анатомик-физиологик әһәмийәти һесаба алыныр. Швед гимнастика системасы бәдән үзләринин пропорционал инкишафыны, тәһәффүс вә ган дөвраны органларыны инкишаф этдирмәйи өз гаршысына готур.

Инкилис системасы. Бунун да маһийәти мұхтәлиф спорт вә спорт оюнларындан (баскетбол, вәлейбол, теннис вә г.) ибарәтдир. Бу система чох яйылмыш системадир.

Чех системасы. Бунун да маһийәти инструментлар үзәриндә апарылан вә ушаглар үчүн ағыр олан мумарисәләрдән ибарәтдир. Чех системасы чох заман мусиги алтында апарылан группалы вә я күтләви мумарисәләрдир.

Бу система ушаглардан чох кәркинлик тәләб этдийи үчүн буну да тамамилә мүсбәт һесап әтмәк олмаз.

Русияда проф. П. Ф. Лесгафтын ирәли атышы олдуғу системаны көстәрмәк олар. Лесгафт анатомияны дәриндән өйрәнмәк әсасында өзүнчү оригинал физики мумарисәләр системасыны «Руководство по физическому образованию детей школьного возраста» адлы әсәриндә ирәли сүрмүшдүр. Бу система, гимнастика мумарисәләри илә әлағәдәр һәрәкәт-ли оюнлары да мәсләһәт көрүр.

Буржуа педагогикасында белә мұхтәлиф гимнастик мумарисәләр системасынын мейдана чыкмасына бахмайраг, орада физики тәрбийә бүтүнлүклә буржуа итисмары хидмәтинә гоюлмушдур. Капитализм өлкәсиндәки физики тәрбийәниң башлыча вәзифәси; империалист мұһарибәләр үчүн салдат вә капиталист фабрика - заводлары үчүн әзәләси гүвәтли олан ишчиләр һазырламагдыр. Бу вәзифә ганичән фашистләрин мәктәпләриндә ийрәнч бир һал алмышдыр. Ушаглары көрпәликдән гасбкарлыг мұһарибәсинә һазырламаг мәгсәдилә олар хусуси «система» тәғйиғ этдирләр. Көрлә ушаглары саатларла «бокс» оюну үзәриндә әзаба салмаг ән мәркәзи нөмрәләрдән бири һесап олуңур.

МАРКСИЗМ-ЛЕНИНИЗМ КЛАССИКЛӘРИ ФИЗИКИ ТӘРБИЯҖ ҺАГҖЫНДА

Марке вә Әнгелс физики тәрбийәни коммунист тәрбийәсинин органик бир һиссәси һесап әтмишләр. Оңлар шәхсийәттиң һәртәрәfli инкишафында физики тәрбийәниң бөйүк ролуну ачығ вә айдын көстәрмишләр. Марке языр ки: «Өдәтләнлән мәнәулдар әмәклә әгли инкишафын, физики мумарисә-

ларин вә политехники һазырлығын бирләндирилмәси, фәйлә синфни, чәмийәттиң әли вә орта синифләринин инди дурдуғлары ердән артығ сөвийәйә галдырачагдыр».*)

Көнч нәслин физики тәрбийәсинә Ленин вә Сталин көстәришләриндә, партия вә һөкүмәт гәрарларында олдуғча бөйүк әһәмийәт верилдир. Партиянын Мәркәзи Комитети бир-нер тәшкилаты һагғындаки 1932-чи ил 21 апрел тарихли гәрарында көстәрмишдир ки, сағлам нәсл уғрундаки мұбаризә Ленинни ашағыдаки көстәришләринә әсәсән апарылмағдыр: «Коммунизм ишнини тамамламаг, баша чагдырмаг мәнәз онун, о кәнчләрин гаршысында дурур, коммунизм уғрунда дөйүш мәнәз онун гаршысында дурур; вә о да бу дөйүшү мәнәжм, сағлам, полад әсәбләр вә дәмйр әзәләләрлә гаршыламағдыр». Владимир Илич өзүнчү шәхси һәятында да һәмийә физики тәрбийә илә марағланмыш, онунла мәнәғул олмушдур.

Ленин анасына яздығы 1898-чи ил 7 феврал тарихли мәктубунда теид әдир ки:

«Мән... өз тәчрүбәмә көрә дәмәлийәм ки, бөйүк мәнунийәтлә вә мәнфәәтлә кәләчәк юху үчүн һәр күн гимнастика илә мәнәғул олурам».

Бу мәктубу Ленин һәбсханадан язмышына. Һәбсхана диварлары арасында о, һәмийә гимнастика илә мәнәғул олмушдур. Хусусән о, яш дәмәлла бәдәни сүртмәйи чох мәнфәәт-ли һесап әдирди. Ленинни кичик яшларында оюнлар, ова кет-мәк, тәбиәтә экскурсия әтмәк вә с. чох марағландырырды.

Онун сийәһәт вә экскурсиялара олан һәвәси бүтүн өмрү бою давай әтмишдир. Ленин зейни әмийини тәмиз һавада ол-маг, үзмәк, лодкада кәзмәк, балыг тутмаг, велосипедә ми-чмәк, хизәклә кәзмәк вә башгалары илә нөвбәләндирди.

Өз шәхси һәятында физики мумарисәләри белә гиймәт-ләндирән Ленин галиб кәлмиш социализм вәтәни үчүн физи-ки тәрбийәнин социализм әмийинә, өлкә мұдафиәсинә сон дәр-чәә лазым олдуғуну көстәрмишдир.

Сталин йолдаш да физики тәрбийәйә мұстәсна әһәмий-әт верир. Сталин йолдаш Партиянын XVI гурултайында со-вет өлкәсинин гүдрәттиң лазымы йүкәкәлийә галдырмаға вә өлкәмизи дүшмәнләрин һәр чүр һүчүмүндән горумаға гадир сағлам вә күлөрүзлү нәслиң етишдирилмәсини бир вәзифә олараг бизим гаршымызда гоймушдур.

*) Марке—Әнгелс, әсәрләри, ч. XIII, сәһ. 199.

ССРИ-дә зәһмәткешләрнин култур шәрәитинин күндә-күнә яхшылашмасы, әһалинин үмуми вә санитар савадынын артмасы, яси, ушаг бағчалары, мәктәб, мәктәбдән хариҗ му-әссиссләрнин, пионер лагәрләри, истираһәт эвләри, санаториялар, стадионлар, мейданчаларын чоһалмасы вә физкултура һәрәкәтинин кеңишләнмәси, әмәк фәәлийәтинә вә социализм өлкәсини мудафиәйә һазыр сағлам нәсл етишдирмәк үчүн чоһ әлверинли шәрәит һазырлайыр.

Герман фашизми әлеийнә апарылан индики вәтән муһарибәси шәрәитиндә физики тәрбийә иши мәктәбләримиздә тамамилә енидән гурулмадыр. Йол. Калининни Куйбышев шәһәриндә комсомол активи йығынчагында 12 ноябр 1941 ия тарихли мәрузәси кәңчләрин физики тәрбийәси гаршысында дуран бу ени вәзифәләри чоһ яхшы изәл әдир. О дейир ки: «Сизин физики чәһәтдән дә муһарибәйә һазырлашмаыз чоһ муһүмдур. Биздә кәңчләр ише яшамамышлар. Биз онлары һәтта бир гәдәр әрковун бейүтмүшүк. Мән буна һеч дә һайыфсыланмырам. Лакин инди әлвә бир вахт кәлиб чатмышдыр ки, адамлардан ялынз йүксәк мәнәви вәзийәт дейилә физики чәһәтдән давамлы олмаг да тәләб олунур. Зәнимчә комсомол адамлары физики чәһәтдән мәтин олмага алышдырмалыдыр. Куйбышев шәһәринин тәбиәти бизә белә бир имкан верир. Бу күнки кими бир һавада адам өзүнү яхшыча мәтинләшдирә биләр. Мәсәлән адам багына ики сухары вә я һәтта бир сухары кәтүрәрәк шәнбә ахшамы йола дүшүб базар күнү ахшама гәдәр йол кетмәк олар. Бу исе өзүнү мәтинләшдирмәк демәкдир». («Коммунист» (Азәрб.) 28 ноябр 1941 ия).

СОВЕТ МӘКТӘБЛӘРИНДӘ ФИЗИКИ-ҺӘРБИ ТӘРБИЙӘНИН МҮНДӘРӘЧӘСИ ВӘ ВӘЗИФӘЛӘРИ

Совет мәктәбиндә физики-Һәрби тәрбийә гаршысында дуран әсас вәзифә кәңч нәслин һәртәрәфли инкишафына хидмәт әтмәк, кәңч нәсли әмәк фәәлийәти вә өлкә мудафиәсинә һазырламаг вә физики чәһәтдән мәтинләшдирмәкдир.

Беләликлә мәктәбдә физики-Һәрби тәрбийәнин әсас вәзифәләри бу ашағыдакиләрдир:

а) шакирдләрә муәсир муһарибәйә даир үмуми һәрби биләк вермәк.

б) Бу күнки һәрби техникадан истифадә вә һәм дә она гаршы мубаризә әтмәйин практик бачарыгларыны онларә вермәк.

в) Гаршылыгы йолдашыг фәдакарлыгы дуйгусу, мөһкәм ирадә тәрбийәси в. һ. б.

г) Шакирдләрин бөйүмәкдә олан организмнин һәртәрәфли физики инкишафыны тәмин әтмәк вә онларын сағламлыгларыны мөһкәмләтмәк.

д) Кичик яшлы ушагларда әсас һәрәкәт вәрдишләринин инкишаф әтдирмәк, юхары синиф шакирдләринин һәрәкәт вәрдишләрини, спорт техникасыны тәкмилләшдирмәк.

е) Игитизам, чәсарәт, тәкид, чәвиқлик, чәлдлик, ориентировка, ритм дуйгусу етишдирмәйә көмәк әтмәк, бөйүк яшлы ушагларын һәрәкәтләринин сүр'әтлийини, диггәтлийини вә давамлылыгыны тәмин әтмәк.

ж) Шакирдләрә физкултура вә гигиена саһәсинә даир биләкләр вермәк, онларда физкултура тәшкилатчылыгы вә санитар - гигиеник вәрдишләр тәрбийә әтмәкдир.

Совет мәктәбиндә физики тәрбийәнин мүндәрәчәси юхарыда кәстәрилмин вәзифәләрә кәрә муәййән әдилир.

Мәктәбин кичик вә орта яшлы ушагларынын физики тәрбийә ишләри әсасына «Әмәк вә мудафиәйә һазыр ол» физики муарисәләр комплексини гоюлур. 17 яшдан юхары олач кәңчләрин (IX—X синифләр) физики тәрбийә ишләри әсасына исе «Әмәк вә мудафиәйә һазырам» комплексини гоюлур (I дәрәчә), 18 яшындан юхары «Әмәк вә мудафиәйә һазырам» комплексинин II дәрәчәсинә кечмәк олар.

Физики тәрбийә ишләринин әсасына гоюлан бу физики муарисәләр комплексини шакирдләрин анатомик - физиоложи хусусийәтләринә сөкәнир. Мәсәлән: мәлумдур ки, ушагларын вә хусусән кичик яшлы ушагларын сүмүкләриндә әһәк аздыр, сүмүйүн бәркимәси процесси һәлә гуртармамышдыр. Она кәрә дә сүмүк чоһ эластик олуб тез дә әйилә билир. Бу яндики ушагларын узун мүддәт аяг үстә дурмалары вә әйри вәзийәтдә даималары онларын онурга сүмүйүн әйилмәсинә сәбәб ола биләр вә яхуд ениетмәннин үрәйн чоһ сүр'әтлә инкишаф әтдийи үчүн ушагын физики муарисәләрә һәддән артыг йүкләнмәси вә я спортун әйни нөвү илә чоһ мәшгул олмасы үрәйн органик чәһәтдән хәстәләнмәсинә сәбәб ола биләр.

Физики тәмринләрин нөвләри. Физики тәрбийәни апармаг үчүн муарисәләрини мухтәлиф нөвләри тәтбиғ әдилир.

Гимнастика физики муарисәләрин әлверинли нөвүдүр ки, инкишаф вә бәдәнин мөһкәмләнмәсинә хидмәт әдир

вә дәүшүчүйә лазым олан психофизики кейфийәтләрин (чәсарәт, тәкидлилик вә с.) әсасыны гоюр. Мәктәбин физики тәрбийә программасынын мәркәзи һиссәсини тәшкил эдән бу чүр мөшгәләдир.

Һәрәкәтли оюнлар. Һәрәкәтли оюнлар да физики тәрбийәдә бөйүк рол ойнайырлар. Һәрәкәтли оюнларла ушаглар чох марагланырлар, она көрәдә мәктәб программасында белә оюнлар мүййән ер тутурлар.

Спорт оюнлары. Волейбол, баскетбол, футбол, теннис вә с. кими спорт оюнларына мәктәб программасында ер верилмир, чүнки программанын кечилишини реализе эдән дәрсләрин мүддәти 45 дәгигәдир ки, бу мүддәт, белә оюнлар үчүн кирәйәт дейил. Ләкин мәктәбин күтләви ишләри сырасында, хусусән тәтил заманларында бу чүр оюнлар чох ер тутмалыдырлар.

Мәктәбдә бу көстәриләнләрдән башга бир дә һәрби оюнлар кечириллрләр ки, булар совет патриотларына өлкә мүдәфиәсинин элементар билийини вермәлидирләр.

Йүнкүл атлетика. Ериш, йүрүш, сычрайыш, нишан атма йүнкүл атлетикадан һесаб олунурлар. Бу кейфийәтләр һәрби һазырлыг ишиндә чох әһәмийәтлидирләр. Бунарын әсас нөвләри мәктәб программасына (ушагларын хусусийәтләрини һесаба алмаг шәртлиә) дахил әдилмишдир.

Көстәриләнләрә хизәк оюнлары, суда үзмәк вә йүрүшләр дә әләвә әдилмәлидир.

МӘКТӘБДӘ ФИЗИКИ - ҺӘРБИ ТӘРБИЙӘ ҮШЛӘРИНИН ФОРМА ВӘ МЕТОДЛАРЫ

Мәктәбдә физики-һәрби тәрбийә үч формада апарылыр:

1) Физики мумарисә вә хусусән һәрби дәрсләри,
2) Тәдрис күнүнүн режими ичәрсиндә апарылан физкультура иши вә предметләрин тәдрисиндә верилән һәрби биллик.

3) Синифдәп вә мәктәбдән харич апарылан физкультура вә һәрби ишләр.

1. Физики мумарисә дәрсләри. Мәктәбдә физики тәрбийә мөшгәләләринин әсас формасы дәрсдир. Мәктәбдә физкультура дәрсләри шакирдләрин V—VII синифләрдә апарыласы ибтидаи һәрби һазырлыгыны вә VIII—X синифләрдә чагырыша гәдәр олан һазырлыгыны тәмин этмәйә чох көмәк эдир.

Бунардан башга һәрби дәрс вә оюнлар совет мәктәбләриндә физики тәрбийә ишләринин даһа да сәмәрәли апарыламына олдугча көмәк эдир.

Физики тәрбийә мөшгәләләри һәфтәдә бир саат олмаг үзә мәктәбин бүтүн синифләринә аиддир.

I—IV синифләрдә физики мумарисәләр дәрсини синиф мөәллими өзү апарыр. V-дән юхары синифләрдә исә бу дәрсләр хусуси физкультура мөәллиминә тапшырылыр.

Тәдрис планы үзә бу предметә верилмиш саатлар ачгаг программанын тәләбләрини һаята кечирмәк үчүндүр. Ушагларын мүййән план үзә мудәфиә нишанлары нормасыны вермәләри дә дәрс ичәрсиндә апарылыр.

Физкультура дәрсләриндә дә мөәллимдән лазыми һазырлыг тәләб олунур ки, бу һазырлыг ардычыл олараг дәрд әтапа бөлүнүр:

1) 5 дәгигә дәрсин тәшкилине, коллективин дүзәлмәсинә һәср эдиллр. Нөвбәтчи шакирд синфи бой сырасына дүзүр, сонра бир адым прәли ериһөрәк «һазыр» вәзийәтиндә дурур вә мөшгәләдә иштирак эдәнләр һаггында рапорт верир. Физкультура мөәллими шакирдләрә саламлашыр, журналә гейд эдир вә команда илә дәрсә башлайыр. Рапорт кичик синифләр мустәсна олмаг шәртлиә галан бүтүн синифләрдә апарылыр. Дәрсин биринчи һиссәсиндә ниһама дүзүлмәнин, ерини вә йүрүшүн элементләри дә ер тутур.

2) 10—15 дәг. үмуми һазырлыга һәср эдиллр. Бунун мәгсәди организмин инкишафында дүзкүн дуруш әмәлә кәтирмәк, мүййән әзәләләр группасыны мөһкәмләндирмәк, һәрәкәтләрин дүрүстлүйүнә вә ритмин тәкмилләшмәсинә, шакирдләрин өз һәрәкәтләринә шүүрлу олараг йийәләнмәләринә наид олмагдыр. Дәрсин бу һиссәси мөхтәлиф һәрәкәтләрә—йүрүш, сычрайыш, нишан атмаг вә башга инструментләрә әлагәдәр һәрәкәтләрә һәср эдиллр. Бу һиссәйә гимнастика мумарисәләри дә дахил ола биләрләр. Мәктәбин кичик синифләриндә (I—IV) шакирдләрин һәрәкәтләрини инам вә чөдлик тәрбийә эдән һәрәкәтли оюнлар вә сәһәр гигиеник гимнастика мумарисәләрини өйрәнмәк дә ер тутмалыдыр.

3) 20—25 дәг. дәрсин әсас һиссәсидир ки, бунун да мәгсәди йүрүш, сычрайыш, нишан алмаг, сүрүнмәк, мөвазинәт мумарисәләрини өйрәтмәк, бу барәдә әвәлләрдә өйрәнмиш олдуглары вәрдишләри тәкмилләндирмәк, тренировка апармаг вә алынан вәрдишләри дәйишилмиш шәрәнтдә гәнаәтлә тәтбиғ этмәйи тәрбийә этмәкдән ибарәтдир.

4) Дәрсин дәрдүнчү һиссәси (3—5 дәгигә) шакирдләрин организмини сакитләндирмәк мәгсәдини дашыыр. Бурая са-

китчә ериш кими мумариселәр дахил олур. Кичик синифләр-дә бу һиссә нәгмә охумагла да кеңирилә биләр.

Физкультура дәрсләринин тәшкилиндә ашағыдаки методик төләвләри унутмамалдыр:

а) Дәрсин кедишиндә чидди интизам көзләнилмәлидир.

б) Мүхтәлиф мумариселәр арасында вахт дүзкүн бөлүн-мәлидир.

в) Сада вә аз гүввә төләб эдән мумариселәрдән мурәк-кәб, чох гүввә төләб эдән мумариселәрә кечмәк лазымдыр.

г) Дәрсин ахырында организми сакитләшдириб тәнәффү-сә имкан вермәк лазымдыр.

д) һәр бир ени мумарисәни ялыз изаһ этмәк дейил, ону һәм дә көстәрмәк лазымдыр.

е) Гигиеник шәрәит тәмин эдилмәлидир.

2. Тәдрис күнүнүн режими ичәрсиндә физкультура тәд-бирләри. Режим ичәрсиндә физкультура ишләринин мүхтәлиф шәкилләри ола биләр.

Физкультура дәгигәләри. Башга предметләр үзрә апары-лан дәрсләрдә баш вермин йоргуңлуғу раф этмәк вә диггәт-сизлийи дағымтаг мәгсәдилә мүәллим синифи дахилиндә 1—1½ дәгигәлик уйғун физкультура дәгигәси апара биләр. Бу иши мөктәбин кичик синифләриндә вә тәдрис күнүнүн икин-чи һиссәсиндә этмәк даһа мәсләһәтдир. Дәрсин һансы ери-дә буну тәтбиғ этмәнин даһа әлverişли олмасыны мүәллим өзү мүәййән этмәлидир. һәр һалда физкультура дәгигәсини дәрсин мүәййән һиссәләринин, этапларынын арасында этмәк даһа дүзкүндүр.

Тәнәффүсләрдә апарылан физкультура әйләнчәләри—оюл-лар вә с. дә бурая дахилдир.

3. Синифдән вә мөктәбдән харич апарылан физкультура ишләри. Синиф вә мөктәбдән харич ишләр үзрә апарылан физкультуранын да бир нечә нөвү вардыр.

а) Сәһәр, дәрс башламаздан габаг апарылан гигиеник гимнастика.

Белә гимнастика ушагларын эзәлә системасыны мөһ-кәмләндирир, маддәләр муабдиләсини артырыр, сағлам эмо-ционал әһвал-руһийһә әмәлә кәтирир вә тәлим мәшгәллә-рини даһа мүтәшәккил башламаға көмәк әдир. Сәһәр гим-настикасыны яхшы һава олдуғу заман һәйәтдә, ғышда исә я синифдә вә я банһага отагда апармаг лазымдыр.

Мөктәбдә физкультура залы варса мөктәбин бир нечә син-фини бир ердә гимнастика этдирмәк олар. Лакин синифләрин бир-биринә яхын олмасы мәсләһәтдир. I—II, III—IV вә һ. б.

Сәһәр гимнастикасыны һәр күн апармаг лазымдыр. Дәрс-син башланғычына 10—15 дәгигә галмын буну башламалы вә 3—5 дәгигә галмын битирмәлидир. Сәһәр гимнастикасына дахил олан мумариселәри һәр 10—15 күндән бир дәйишди-р-мәк лазымдыр.

б) Физкультура-спорт дәрнәкләри. Бу дәрнәкләр өз иш-ләринин шакирдләрин мүхтәлиф яшларына мөксүс олан физи-ки мумарисә нормативләринә әсасән гурмалыдырлар. Физкул-тура мүәллиминин биләвәсигә рәһбәрлийи алтында ишени гу-ран бу дәрнәкләр нишан нормаларыны өдәмәк үчүн шакирд-ләрә көмәк этмәлидирлар.

Мөктәбдә физкультура—спорт дәрнәкләри спортун мүәй-йән нөвүни көрә гурулур: мәс.: үзмәк, йүңкүл атлетика, во-лейбол вә һ. б. Бу дәрнәкләрин мәшгәлләри һәфтәдә бир дә-фәдән артыг олмамагла бәрәбәр һәр мәшгәлә дә 2—3 тәнәф-фүс вермәк шәртлиә 1½ сааттан артыг олмамалыдыр.

в) Физики тәрбийәни кеңишләндирирмәк үчүн чох бөйүк әһәмийәти олан өлчүләрдән бири дә мөктәблиләр спартакиа-дасыдыр.

Спартакиада республика миғысында тәшкил олундуға даһа артыг әффект верир.

г) Мөктәблиләр арасында «санитар мудафиәһә һазыр ол» ишләринин кеңишләндирилмәси физики тәрбийәһә хидмәт әдир.

д) Мөктәбдән харич физкультура ишләри сырасында ушаг спорт мөктәбләрини, мейданчаларыны, стадионларыны вә г. көстәрмәк олар.

е) Ушагларын физики тәрбийәләриндә аилә дә көркәмли ер тутур. Аилә, ушағын дүзкүн физики тәрбийәси мәгсәдилә һәр шейдән әввәл онун яшайыш, палтар, емәк режимины вә башга санитар-гигиеник шәртләрини тәмин этмәлидир.

Физики тәрбийәни апармаг үчүн лазым олан шәрәит. Физи-ки тәрбийәнин дүзкүн апарылмасы үчүн уйғун шәрәитин бөйүк әһәмийәти вардыр.

Биһа. Мөктәбдә физкультура ишләрини яхшы гурмаг үчүн әлverişли физкультура залынын чох бөйүк мәнәсы вар. Мөк-тәбдә физкультура залынын олмасы бүгүн физкультура дәрслә-ринин самәрәли кеңирилмәсинә әлverişли шәрәит ярадыр.

Тәһизат. Бәдәнин дүзкүн иккишағы үчүн мүхтәлиф мумариселәрин апарылмасы вә бу мумариселәрин апарылма-

сы үчүн исе гимнастика залынын уйгун инструментлөрлө тәҗиниз әдилмәси шәртдир.

Һава. Физики тәрбийәнин апарылмасы үчүн тәмиз һаванын ролу һәдсиз дәрәҗәдә бөйүкдүр. Синифләрин һавасынын тәмизләнмәси, залын вентиляциясы чох вачибдир.

Мәктәбин кичик яшлы ушагларын суткада 4 саатдан аз олмаяраг, еннетмөләр вә кәңчләр 3 саатдан аз олмаяраг тәмиз һавада галмалыдырлар.

Режим. Мәктәб вә аиләдә күнүн режиминә чидди рәәләт әтмәк физики тәрбийәни апармаг үчүн чох гыймәтлидир. Режимин позулмасы мәнфи тәсир әдир, ушагларын тез йорулмаларына сәбәб олур.

Хүсусән, ушагларын нормал вә давамлы юхуларына даһа чох дигтәт вермәк лазымдыр.

6—7	яшлы ушаглар	12	саатдан	
8—10	«	»	11	«
11—12	«	»	10	«
13—16	«	»	9	«
17—18	«	»	8	«

аз олмаяраг ятмалыдыр.

Кәркин әгли әмәклә мәншуғл олан мәктәбли үчүн юху режиминин позулмасы йорғундуг әмәлә кәтирмәкдән банга, онуи синир системасынын позулмасына да сәбәб ола биләр.

Шакирдләрин ССРИ-дә физики тәрбийәләрини әлверилли гурмаг үчүн юхарыда дедикләримиздән банга су вә күләш ишығындан да кениш истифаде әдилмәлидир.

Шакирдләрин һәрби тәрбийә ишләринә кәлдиждә, мәктәбин тәдрис планында верилмин һәрби дәрсләрин кейфийәтигә хусуси дигтәт етирмәк лазымдыр. Программанын тәләб әтдний үзрә әсас һәрби техника илә мүкәммәл танышлыг, онлары ишләдә билмәйин мөһкәм вәрдишләрини әмәлә кәтирмәлидир. Шакирдләрин сыра дүзүлүгү гайдаларына, йүрүшләринә, нишанчылығына, түфәнкын, гранатын, пулемйотун материал һиссәләринә мөһкәм танышыг вә ишләдә билмәк бәчарыгы вә с. дәрәдә мөһкәм ер тутмалыдыр. Юхары синиф шакирдләрини сәһрай, мөшәйә, сулу, гарлы ерләрә чыхарма, тактик ишләрә алындырма, сәнкәр гәзмаг, сычрамаг, дырмашмаг вә банга маниәләри рәф' әдә билмәйә өйрөтмәк һәрби дәрсләрин мәркәзи вәзифәләриндән олмалыдыр.

Һәрби тәрбийә мәктәбин бүтүнлүкдә иши олмалыдыр. Мүктәриф предметләрин тәдриси хүсусилә физкултура, математика, физика, кими, тәбийәт, география вә с. һәрби тәрбийә үчүн кениш истифаде олунмалыдыр.

Синифдән вә мәктәбдән харич ишләр индики шәраитдә хүсусилә һәрби тәрбийәни кенишләндирмәйә доғру йөнәтилмәлидир. Мәктәбдә һәрби дәрәкәләр ачмаг, ону вәсаитләрлә (гранат, әләйһгаз, тәлим пулемйоту, түфәнк вә с.) тәҗиниз әкмәлидир. Мәктәбин бүтүн ишләри һәрби һазырлығы хидмәт әтмәклә, мәктәб өзү вәтәнимизин мүдафиә гүдрәтини мөһкәмләдән дейүн истейкамына чеврилмәлидир.

IX ФӘСЛ

СИНИФДӘН ВӘ МӘКТӘБДӘН ХАРИЧ ИШЛӘР

Етишән нәслиг тәрбийә вә тәһсилә әсас әтибарилә тәлим процессиндә—синифдә, дәрә формасында мүәллимин рәһбәрлийи алтында апарылыр. Лакин ушагларын вә хүсусилә шән, мәс'уд совет ушаглығынын снәсәт, әлим, техника, ичсәсәт, физкултура—спорт вә мүдафиә сәһәсиндәки кениш арзу вә интересләрини ялыз дәрә чәрчивсиндә тәмин әтмәк мүмкүн олмалыдыр. Шакирдләрин бу интерес вә арзуларыны тәмин әтмәк, онларын йрадычылығыны, мүстәғәллийини, өз фәәлийәтигини иккишәф әтдирмәк, шакирдин дәрә харичиндәки бөш вахтыны, истираһәтләрини мәдәни тәрәдә тәшкил әтмәк вә нәһәйәт онлары күчәдә, арзу олунмаян иш вә һәркәттләрдән узагландырмаг үчүн онларла синифдән вә мәктәбдән кәнар ишләр тәшкил әдилир.

Синифдән кәнар иш дедикдә биз синиф, дәрә вә чәдвәл кәнарында мәктәбин өзү тәрәфиндән тәшкил әдилән ишләри баша дүшүрүк. Мәсәлән: дәрнәк ишләри, мәктәб китабханасындаки иш вә әлчә дә мәктәб мейданчасындаки ишләр вә с.

Мәктәбдән кәнар ишләр исе мәктәбдән кәнар хүсусән ушаг мүәссисәләрин тәрәфиндән апарылырлар. Мәсәлән: ушаг театры, китабханасы, бәдим тәрбийә әви, ушаг техники станциясы вә и. а.

Синифдән вә мәктәбдән кәнар ишләрин әсас вәзифәләрини бәлә изаһ әтмәк олар:

1. Шакирдләрин тәһсил даирәсини кенишләндирмәк, бәликләрини даһа дәринләшдирилмәсини тәмин әтмәк, бу би-

диклорин практикн тэтбигинн өйрэтмэк, онларда снсагә, элжә, ичәсанәгә, техника, физкультура-спортта вә мұдафизә ишларн мараг вә мейләр яратмаг вә онлар тәмин этмэк.

2. Шакирдләрн ичтимаи-снси активлигинн вә өз фәаллийәтнн инкишаф этдирмэк, ичтимаи ишләрә чөлб әдәрәк, онларда ичтимаи иш вәрдишләрнн яратмаг.

3. Шакирдләрн рунн гүвәләрнн, ярадычылыг габиллийәтләрнн, мейл вә хусуси талантларыны инкишаф этдирмөк.

4. Шакирдләрн күчәдән вә арзу олунмаян ишләрдән узаглаштырамаг онларын истирафәтләрнн вә мәнфәәтлн өйләнчәләрнн тәшкил этмөк, сағламлыгларыны горумаг вә мөһкәмләндирмөк.

Шүбһәсиз ки, синифдәки тәрбийә-тәһсил ишн илә синиф вә мөктәб харичидәки ишләр арасында мүййән бирлик вә әләчә дә мүййән айрылык вә фәрг олмалыдыр.

Синифдән вә мөктәбдән кәнар ишләр синифдәки ишләри тәқрар әдәрәк марагсыз вә чан сыыхчы мәшгәләй чеврилмәмалидыр.

Синифдән вә мөктәбдән кәнар ишләр дәрәдәки тәлим вә тәрбийә ишиндән бу ашағыдаки әләмәтләрлә фәргләнир:

1. Синифдән вә мөктәбдән кәнар ишләр көнүллү характер дашыдыгы һалда, мүййән тәдрис планы, программа вә чәдвәлә апарылан тәлим ишиндә бу көнүллүк принципи йохдур. Синифдән вә мөктәбдән кәнар ишләрнн бу вә я башга нөвүнү ушағлар өз марағларындан асылы олараг сечир, бу ишдә онлар максимал олараг өз фәаллийәтләрнн вә инициативаларыны көстәриләр ки, бу хусусийәт көстәрилдий гайда үрә әввәлчәдән мүййәнләндирилмиш тәдрис ишиндә демәк олар ки, йохдур.

2. Синифдән вә мөктәбдән кәнар ишләр өз мазмуну илә дә дәрәдәки тәлим-тәрбийә ишиндән фәргләнир. Синифдән вә мөктәбдән кәнар ишнн һәр бир нөвү үчүн енә дә конкрет шәraitвән асылы олараг мүййән план тәртиб әдилнр.

3. Синифдән вә мөктәбдән кәнар ишләр, синфин тәрбийә-тәлим ишиндән бир дә бунула фәргләнир ки, синиф үчүн шакирдләрнн мүййән мөһкәм тәркиби, бүтүн ил үчүн тәртиб әдилмиш мөһкәм чәдвәл вә ишн әввәлчәдән мүййәнләшдирилмиш вахт мүддәти (йә'ни 45 дәсигә) мәҗбуридирәә синифдән вә мөктәбдән харич ишләр үчүн бунлар тәләб олунмадыгы ки, бунларә әлтичә да йохдур.

Лакин бунлар һеч дә синифдән вә мөктәбдән кәнар ишләрнн мүййән планла кетмәсинн вә дәрә ишләрнлә әләғәдәр олмасыны рәдд этмирләр. УИК(б)П МКК синифдән вә мөктәбдән кәнар ишләри дүзкүн снси истигамәттә апармагы вә һәр тәрәфи инкишаф этмиш адамлар тәрбийәсинә хидмәг әтмәсинн тәләб әдир.

Бу нөгтеи-нәзәрдән синифдә апарылан дәрә ишләрнлә синифдән вә мөктәбдән кәнар ишләрнн мәгсәд вә истигамәти бирдир. Олар ки, һәр бир мүййән өзүнүн синифдәки тәлим-тәрбийә ишләрн илә бир сырада һәм дә синифдән кәнар апарылачаг ишләри нәзәрдә тутмалыдыр.

Һәлә дәрә һазырлыг заманы мүййән кечәчәи тема илә әләғәдәр олараг, ошун кечилмәсиндән әввәл вә кечилмәсиндән сонра һаман теманың даһа яхшы мәннимсәимәси вә мөһкәмләндирилмәси үчүн синифдән кәнар вә киши ишләрнн тәшкил әдилмәсинн мүййәнләшдириләдилнр. Дәрә процесиндә, енә дә дәрәсн кәдлинлә әләғәдәр олараг, ушағларә доған истигәселәрдән вә арзулардан асылы олараг мүййән кино-шокил вә театрларын бахылмасы, экскурсияларын тәшкил вә и. а. мүййәнләшдирилмәли вә синифдән кәнарла апарылмыш ишләрнн бә'зи моментләрндән иллюстратив бир материал киши дәрәдә истифадә әдилмәлидыр.

Синифдән вә мөктәбдән кәнар ишләрдә мүййән вә систематик рәһбәрлийнн тәмин әдилмәси мүййән бир шәртдир. Бу рәһбәрлик шакирдләрдә лазым истерәс вә мейләрнн ярадылмасына, онларын дүзкүн истигамәттә кетмәләрннә бәйүк мүсбәг тәсир барышамалыдыр. Синифдән вә мөктәбдән кәнар ишләрнн тәшкилдә нәзәрдә тутулачаг мүййән мәсәләләрдән бири дә вахтын дүзкүн бөлүнмәси вә ондан дүзкүн истифадә олунмасыдыр. Унутмаг олмаз ки, мөктәбин ән мүййән вә биринчи вәзифәси дөвләт тәрәфиндән мүййәнләшдирилмиш тәдрис планы вә программаларын һәм кәсийәт һәм дә кейфийәт үрә ериә етирилмәсидир. Синифдән вә мөктәбдән кәнар ишләр бу әсәс вәзифәйә хидмәг әтмәлидыр. Буна көрә дә шакирдләр синифдән вә мөктәбдән кәнар ишләрлә даһа чох марағланыб, она лазым олдуғундан артыг вахт сәрф әдәрәк, синфин тәлим ишләрнн, әв тапшырларыны ериә егирмәи яддан чыхармамалыдырлар. Бә'зән техники бир дәрнәйә кирмиш вә орада бейүк һәвәслә мөһнүл олан ушағын дил, әдәбийят, тарих, георграфия вә башга предметләрә олан диггәтивинн зәңғләшмәси вә я истәр муснги, истәр драма вә я башга дәрнәкләрә дахил олараг әлм-

дәриң эәсарыны яддан чыхармалары синифдән вә мәктәбдән кәнар ишләри мүсбәт шейдән мәнфи шейә чевир. Синифдән вә мәктәбдән кәнар ишләрин тәшкилиндә шакирдләрнин максимум вахтыннын эәсә дәре ишләринә сәрф әдлмәсини тәмин әтмәк лазымдыр.

Синифдән вә мәктәбдән кәнар ишләрин мүхтәлиф формалары бардыр. Синифдән кәнар ишләр үчүн эәсә оларат ики форма көстөрмәк олар ки, бунларын бириси дәрнәк ишләри, икинчиси исе күтләви ишләрдин. Дәрнәк ишләри, тәлим процессиндә шакирдләрнин мүхтәлиф әдлмәләре гаршы доған интересләриндән вә арузуларындан асылы оларат тәшкил әдилер. Олар ки, мәктәбдә һансы дәрнәкләрин тәшкил әдилә мәсинин даһа әлверилли олмасы вә мөгсәдә даһа уйгун олмасы шакирдләр ичарисиндәки марагдан, мәктәбин ишәратиндән вә шүбһәсиз мүәллимнин тәшкилатчылыг габилийәтиндән асылыдыр. Мәктәбдә тәшкил әдилә биләчәк дәрнәкләр үчүн үмуми оларат бу ашағыдаки көстәришләри вермәк олар:

Һәр бир дәрнәини мүәййән рәһбәри олмалыдыр. Рәһбәр исе эәсә әтибарилә мүәллимләрдин. Лакин бәзи дәрнәкләре рәһбәрлик әтмәк үчүн ата-аналар вә баша мүтәәссиләр чәлб әдилә биләләр. Дәрнәин рәһбәри дәрнәк һәвәскарларынын йығынчагыны чагырагат, дәрнәин әһәмийәти вә эәсә вәзифәләри илә шакирдләри таныш әтмәли, онларын ән чох марагландылары мәсәләләри өйрәнмәли вә биринчи йығынчагдә дәрнәин ишнин тәшкил әтмәк вә апармаг үчүн староста вә я бюро сечмәли, дәрнәк ишнин календарыны (дәрнәк мәшғәләринин күч вә саатларыны) мүәййәнләндирмәли, дәрнәк ишиндә дә мөһкәм бир интизамың чох мүһүм олдуғуну изаһ әтмәлидыр.

Дәрнәин рәһбәри һәвәскарларын арзу вә мейләринин мөгсәдә даһа уйгундуғуну нәзәрдә тутарат, дәрнәк үчүн иш планы тәртиб әтмәлидыр. Шүбһәсиз ки, дәрнәин иш планында мүәййән дәйишкәнлиий тамамилә рәдд әтмәк олмаз. Чүнкә күндәлик, һәи вә ән марағлы мәсәләләрин периодик оларат плана салынмасы һеч дә пис дейилди.

Дәрнәк мәшғәләләри үчүн айда 2—3 дәфә әввәлчәдән мүәййәнләшдирилмиш вахтдә топлашмаг тамамилә кифайәтди. Дәрнәин тәшкил әдилмәси үчүн 5—7 нәфәрин олмасы бәсдир ки, сонралар бу мигдары 25—30-а гәдәр артырмаг олар. Дәрнәкдә бундан артыг мигдар мәсләһәт көрүлмүр. Дәрнәк

һәвәскарларынын сайы бу мигдары кечдикдә ону икйә дә бөлмәк олар. Һәр бир шакирдин аңчат ики дәрнәкдә иштирак әтмәси кифайәтди. Бу мөгсәдә мәктәбин мүәййән дәрнәкләринин мәшғәләләрини бир вахтдә апармаг даһа әлвериллиди.

Дәрнәк ишнин учоту күндәликләр, мәрузәләр, шакирдләрин чәдликләри рәсмләр, периодик һесабатлар, йығынчаглардә өз мүвәффәгийәтләрини көстөрмәк, сәркиләр дүзәлтмәк, йығынчаглардә, турирләрдә чыхыш әтмәк, дивар гәзәти бурахмаг вә и. а. илә анарыла биләр. Предметләр үзрә бу дәрнәклар тәшкил әдилә биләләр:

1) Әдәбийят дәрнәи—а) Шаир вә язычыларын биографияларынын вә ярадычылыгларынын даһа дәриндән өйрәнилмәси үчүн.

б) Рефератлар, мүсәһибәләр, әксурсиялар вә әдәби кәчәләр тәшкил әтмәк үчүн.

в) Шакирдләрнин әләби ярадычылыгыны (мәсәлә: шеир гошмаг, нәср парчалары дүзәлтмәк вә и. а.) икнишаф әтдирмәк үчүн. Шакирдләрнин интересләриндән вә мейләриндән, әләчә дә мәктәбин шәраитиндән асылы оларат һәр мөгсәд үчүн айрыча дәрнәк дә тәшкил әтмәк олар.

2) Дил дәрнәкләри—а) Ифадәли оху үчүн.

б) Ана дилинин икнишаф тарихини өйрәнмәк үчүн.

3) Тарих дәрнәи—а) Айры-айры тарихи эпоха, дөвр вә һадисәләрин өйрәнилмәси үчүн.

б) Айры-айры темалар үзрә әксурсиялар, рефератлар вә мәрузәләр кечирмәк үчүн.

в) Тарихдән әяни васитәләр һазырламаг үчүн.

4) География дәрнәи—Географик кәшфийәтларын тарихини өйрәнмәк, карталар, макетләр, әяни васитәләр һазырламаг, әксурсиялар тәшкил әтмәк вә дивар гәзәти бурахмаг үчүн.

5) Математика дәрнәи—Математиканын тарихини өйрәнмәк, марағлы вә әйләнчәли математик мәсәләләрин һәлли вә и. а. үчүн.

6) Кимя дәрнәи—Кимянын тарихини өйрәнмәк, практик лаборатор ишләри илә мәнғул олмаг, әксурсиялар тәшкил әтмәк вә и. а. үчүн.

7) Физика дәрнәи—Бу дәрнәк үчүн дә кимя дәрнәиндә апарылачак иш нөвләри көстәрилә биләр.

Истәр кимя вә истәрәә физика предметләри үзрә дә әяни васитәләр һазырламаг үчүн дәрнәк тәшкил әдилә биләр.

Бунлардан башга электротехника, радио, техника, наглият вэ олагэ, автотодэл дэрнэклэр тэшкил эдилэ билэр ки, бунларын политехнизм вэ биликлэрин практики тэбигиндэ мүййөн вэрдншлэр элдэ этмэк үчүн чох бөйүк эдэмийэти вардыр. Мэктэб өз шэраитиндэн асылы оларак көнч натуралистлэр, кроликчылэр, гушчулар, көнч ботаниккэр дэрнэклэрини тэшкил эдэ билэр. Юлары синифлэр үчүн көстөрилнлэрдэн элаво, мубариз алаһсызлар иттифагы, МОПР, драма, хор, мусиги, рэсм, физкультура, спорт (гимнастика, атлетика, волейбол, футбол, боккетбол, велоспорт вэ и. а.), мудафиэ дэрнэклэри (һэрби ишин өйрөннлмэси, өзүнү мудафиэ групасы, ПВХО, санитар мудафиэ, көнч Ворошилов атычылары, шаһмат, дама вэ и. а.) тэшкил эдилмэлидир.

Синифдэн көнар күтлөви ишлэр үзрэ мэктебдэ мусаһиба вэ лекцияларын апарылмасы чох муһумдүр. Белэ мусаһиба вэ лекциялар чари сыясэт, партия тарихи, комсомолун программа вэ низамнамэси вэ и. а. үзрэ апарылыр.

Бунлардан башга марагы күндөлик мәсэлэлэрэ һаср эдилмиш гәзет вэ журнал материалын бәркдэн окумак үчүн ушагларын топланылмасы, эдэби кечөлэр, тарихи, сыясэ вэ революцион һадиселэрэ һаср эдилмиш кечөлэр тэшкил эдилмэлидир. (Париж коммунасы, 1812-чи ил, 1905-чи ил, Бейнөлхалг Көнчлэр Күнү, Октябрын ил дөнүмү, Ленинни вөфаты, Конституция күнү вэ и. а.)

Экскурсиялар (музейлэрэ, сөркилэрэ, революцион һадиселэрлэ элагэдэр ерлөрдэ), туризм, оюнлар, айленчөлэр, революцион байрамлара һазырлыг вэ онларын кечирилмэси, физкультура вэ мудафиэ нишанларыны алмаг үчүн нормаларын верилмэси вэ и. а. да буряа дахилдир.

Күтлөви ишлэрин һәр бир новүну апармаг үчүн әввөлчөдөн дүзкүн план тэртиб эдилмэли, эһатэ олунчаг ушагларын миглары мүййөнләндирилмэли, бүтүн шакирдлэр эһатэ эдилмэли, ишдэ мүййөн гайда вэ интизамы тәмин этмөк үчүн лавын олан бүтүн шэртлэр әввөлчөдөн нөзөрдэ тутуламалдыр. Беләликлэ күтлөви ишлөрдэ шакирд тәркиби данми олмамла, даһа чох шакирд эһатэ олунур.

Синифдэн көнар ишлэр директорун иллик иши планында үмуми оларак өкс этдирилмэли вэ сонра исэ онун мүййөн мәсәлөлэрини һаята кечирмөк үчүн конкрет календар план дүзәдилмэлидир (бу хусусда әтрафлы оларак мөктәбшүнасыг тейәсиндә көстәрилишидир).

Директор, онун муавини вэ бүтүн муәллимлэр синифдэн көнар ишә чанлы рәһбәрлик көстөрмэли, ону тэшкил этмәли

вэ истигамәт вермәлидирлэр. Синифдән көнар ишлэрин көнүллү олмасы көстәрир ки, бу ишдә ушаглар этмәк вэ онун ериризмәсилә элагәдәр оларак шакирдләрә һеч бир гиймәт верилмир; бу иш шакирдлэрин сивәфлә, дәрәсләр үзрә алачаглары гиймәтләрә дә һеч чүрә тәсир эдә билмәзләр.

Бизим өлкөмиздә совет ушагларынын бүтүн саһәләрдәки интерес вэ мейллэрини тәмин этмөк мөгсәдилә мөктәбдән көнар мүәссисәләр шобөкәси ярадылмышдыр ки, бунларын да өкс мөгсәди шакирдлэрин коммунистәсинә тәрбийәсинә көмөк этмәкдир. Белә мүәссисәләр сырасына пионер сарайлары, пионер эвлэри, ушаг культура эвлэри, колхоз ушаглар эви, ушаг культура вэ истираһәт паркы, ушаг шәһәрчиклэри, фәһлә клубу, үмуми яшайыш эвлэри вэ әв идарәлэри яһынлаки ушаг отаглары, ушаг кушәлэри, ушаг мейданчалары, ушаг китабхана вэ гираотханалары, ушаг музей вэ сөркилэри, ушаг бодии тәрбийә эвлэри, ушаг техника станциялары, биостанциялары, ушаг театрлары вэ кинолары, ушаг экскурсиятурист станциялары, ушаг стадионлары, ушаг суг станциялары, ушаг дәннз флоту, ушаг-мудафиэ станциялары, ушаглар үчүн әэрәклублар вэ и. а. дахилдир.

Муәллимләр бу мүәссисәләрлә яһындан таньыш олмалы вэ шакирдлэрин бу мүәссисәләрә сәмәрәли оларак давам этмәләринә чалышмалыдырлар. Дүзкүн тэшкил эдилмиш синифдән вэ мөктәбдән көнар иш шакирдлэрин тәлим ишини олдугча яхшылашдырдыгы кәми, онларын тәрбийәсинә, интизамына да олдугча мүсбәт тәсир көстөрәт.

Индики муһарибә шэраитиндә мөктәбдән вэ синифдән харич ишлэр тамамилә енидән гурулмалы вэ вәтәни мудафиәйә хидмәт этмәлидир.

Һәрби дәрнэклэрин сайыны артырмалы, онларын ишини чидли планлашдырмалы, күтлөви ишлөрдә вәтән гәһрәманларыны, онларын дөйүш методларыны, ирадә мөтинлигини популяризә этмәли, йүрүшләр тэшкил этмәли, шакирдлэрин муһарибә һазырлыгларыны артырмалы.

Х ФӘСЛ

МӨКТЕБДӘ КОМСОМОЛ, ПИОНЕР ВӘ ШАКИРД ТӘШКИЛАТЛАРЫ

1. МӨКТЕБДӘ КОМСОМОЛ ТӘШКИЛАТЫ

Комсомол, коммунизм чәмийәти гурулушу ишиндә коммунист партиясынын ән яхын көмөкчисиدير. Партиянын вә хусусән Сталин йолдашын рәһбәрлийи алтында комсомол

өз сыраларында өлкөмүнүн бир чох габагчыл адамларынд етшидирмишидир. УЙК(б)П низамнамеси вэ партиянын XVIII гурултайы, коммунизм гурулушу ишиндэ комсомолун вэзифэ вэ ролуну даһа да йүксэлтмишидир. Комсомолун мөктөб вэ үмүнийетлэ тэрбийэ саһсиндэки вэзифэлэри дэ олдугча мөс'үдийийятлидир. Совет мөктөбинин иккишафы вэ мөһкөм- лөндирилмэси саһсиндэ комсомолун үзэринэ бөйүк вэ чидди вэзифэлэр дүшүр.

Комсомолун VIII пленуму өз гэрарларында мөктөбдэ ком- сомол вэ пионер тэшкилатлары ишлэрини гиймэтлөндирмөмө- йэ гөти нөһайөт верилмэсини, бу тэшкилатларын мөһкөмлө- дирилмэсини тэлөб эдир.

Комсомол тэшкилаты мөктөбдэ дэрс кейфийийэтини йүк- сөйтмөк вэ шуурлу интизамы мөһкөмлөтмөк ишиндэ шакирд күтлэсинэ башчылыг өтмөлидир. Буна көрө дэ комсомолун үмүми йыгынчагаларында тэдрис вэ интизам мәсөлэлэри муза- кирэ эдилмөлидир. Комсомол, шуурлу интизам вэ йүксөк дэрс кейфийийэти урундаки мүбаризэдэ мүөлөмин эн яхын көмөкчиси олмалыдыр. Комсомол тэшкилаты мөктөбин бүтүн көнчлэри арасында систематик идея-сияси тэрбийэ ишлэри апармалыдыр. Бу идея-сияси тэрбийэ ишлэри мүхтэлиф фор- маларда: лекциялар, мө'рузэлэр, шакирд рефератлары, теоре- тик конференциялар, суал-чаваб кечэлэри вэ с. формаларын- да тэшкил эдилмөлидир.

Комсомол тэшкилаты мөктөбли көнчлэрин дахили һөят вэ яһайышларына айд актуал мәсөлэлэрин музакирәсиндэ өз тәшәббүс вэ активлийини көстөрмөлидир. Достуг вэ йөд- дашыгы, профессия сечмөк, коммунист моралы, болшевик ха- рактери вэ ирадәси кими коммунист тэрбийәси мәсөлэлэри комсомолун күндәлик мәсөлэләриндэн олмалыдыр. Бу мәсәд үчүн комсомол мөктөбин мөтбуатындан, үмүм мөктөб вэ синиф дивар гәзетләриндән истифалэ өтмөлидир. Чүнки бу гәзетләр, соңарыш, төк-төк шакирдлэрин яхшы иш нүмүнэлэри, инти- замы позан шакирдлэрин тәһгиди, дэрс кейфийийэти урунда мүбаризә кими актуал мәсөлэлэри дәрч эдирләр. Комсомол тэшкилаты яһыз өз үзвлэри илэ кифайәтлөнмөһәрәк өз идея тә'сирини кениш шакирд күтләси арасында да аймадыр.

Комсомолун 1939—40-чы илдэ чагырылмыш X пленуму мөктөб ишини комсомолун диггәт мәркәзинэ кечирмөк ләзым олдуғуну гәрарла алмышдыр.

Комсомол ашына чатымыш габагчыл шакирдлэри комсомол сыраларына чөлб өтмөк вэ бу мәсәддә комсомолун програм-

ма вэ уставынын өйрөвилмәсини тэшкил өтмөк ләзымдыр. Комсомол пионерларын сияси тәрбийә вэ тэшкилат ишлэрини мөһкөмлөндирмәли вэ рәһбәрлик эдәрәк пионерлэри шакирд күтләсинин габагчыл дәстәсинә чевирмәлидир.

Комсомол пионер дәстәлэри үчүн өз сыраларындан эн һазырлыглыларыны дәстә рәһбәри вермәли, онларын ишлэринә күндәлик оларак көмөк вэ рәһбәрлик өтмәлидир. Комсомол шакирд комитети ишлэринә дэ көмөк вэ рәһбәрлик өтмәли- дир.

Комсомол тэшкилаты ушагларын коммунист тэрбийәси ишлэриндэ мөктөб вэ мүөлөмләрәк эн яхын көмөкчиси. Она көрө дэ ушагларын коммунист тэрбийәси ишлэриндэ комсомол тэшкилаты, директор вэ мүөлөмлэрин ваһид хәтти- һәрәкәтлэри олмалы, онлар ишлэрини бирликдә планлашдыр- малы вэ бирликдә музакирә өтмәлидирләр.

Комсомол тэшкилатынын мөктөбдәки вэзифәлэри дэ йөл. Калинин комсомол активиндэ (ноябр 1941 ил) сөйләмеш ол- дуғу ишти әсәсында енидән гурулмалыдыр. Йөл, Калинин деминшир ки:

«Инди комсомолун гарышында дуран әсәс вэзифә нөд- он ибарәтдир? Мәнә элэ кәлир ки, бу вэзифә тамамилә ай- дындыр, бу вэзифә муһарибдә иштирак өтмәклән ибарәтдир. Муһарибө инлики һәятын эн әсәс фактыдыр. Инди дүшмәни әзәк вэзифәсиндән муһүми бир вэзифә йөхлүр. Бүтүн галан вэзифәләр бу әсәс мәсәд үчүн дүшмәнә галиб кәлмәк мөсәли үчүн анчаг ярдымчы вэзифәләрдир... Буна көрө дэ комсомолчулары муһарибөйә һазырламаг, муһарибдә сәмәрә- ли иштирак өтмөк үчүн һазырламаг вэзифәси комсомол тәш- килатларынын гарышында дурур».

Йөл, Калининн көстөришлэринә әсәсэн: комсомол тәш- килаты мөктөбдә тә'лим ә'лачылыгы вэ шуурлу интизамын мөһкөмләнмәси урунда мүбаризәни давам өтдирмөклә, әсәс вэзифәсинн көнчлэрин һәрби һазырлығын ягтырмөг, аркада истәһсалата актив ярдым өтмөк вэ муһарибдә иштирак әт- мөйә тәрәф йөнәлтмәлидир.

2. МӨКТӨБДӨ ПИОНЕР ТӘШКИЛАТЫ

Мөктөбдә ушагларын коммунистчәсинә тәрбийәси вэ йүксөк дэрс кейфийийэти урундаки мүбаризэдә пионер тәшк- илатынын бөйүк ролу вардыр.

УЙК(б)П МК-нын 21/IV-32-чи ил «Пионер тәшкилатынын иши һагғында»ки гәрарына әсәсэн мөктөбдә пионер тәшк- илатынын ишлэри тамамилә енидән гурулду. Партиянын бу гәрә-

рына асасан пионер тешкилатынын асас цпини дәрә кейфийәти, шуурлу интизам үғрундаки мүбаризә, физкултура ишларинин иикшиаф этдирилмәси, ушагларын истираһәтләринин вә култүр әйләнчәләринин дүзкүн төлжиле, коммунист тәрбийәси ишләринин даһа да кеңишләндирилмәси үғрунда мүбаризә вә әләчә дә ушаглар арасында пролетар идеологиясына зидд фикрләрин яйылмасы әлейһинә мүбаризә тәшкил этмәлидир.

Мәктәбин 9—16 ишлә ушаглары пионерләр сырасына дахил олурулар. Тәшкилата дахил олан пионер ашағыда кестөрләң тәнтәнәли вәди вермәлидир:

«Мен Совет Социалист Республикалары Иттифагы көңү пионери тәнтәнәли олараг вәд верирәм:

Ленин—Сталин иши, бүтүн дүняда коммунизмни галибийәти үғрунда мөһкәм сурәтдә мүбаризә әдәчәйәм.

Көңү пионерләрин давраыш гайдаларыны намуслә вә дәнмәдән еринә етирәчәйәм».

Пионер тәнтәнәли вәд вердикдән сонра галстук, нишан тахмаг, салот вермәк вә пионер шуарына чаваб вермәк («Һазыр о!»—«Һәмишә һазыр») һүгуғуну алып.

Бир вә яхуд бир нечә параллел синифләрин пионерләриндән 40 нәфәр олмаг шәртилә пионер дәрәсәи тәшкил олуру. Дәрәсә мангалара бөлүнүр, һәр мангада 8 нәфәр пионер олмәлидыр. Мангалар әзләринә манга рәһбәри сечирләр.

Дәрәсәи, дәрәсә совети рәһбәрлик эдир. Дәрәсә советинә дәрәсә рәһбәри, дәрәсә советинин сәдри, манга рәһбәрләри вә дәрәсә дивар гәзәти редактору дахил олуру. Дәрәсә совети сәдри вә дивар гәзәти редактору дәрәсәин үмуми йығынчағында сечилир.

Пионер мангасынын иши. Пионерләрин әсас иши мангаларда кечирилир. Манга пионерләрин көнүллү бирләшмиш тәшкилатыдыр. Мангага дахил олан пионерләр өз сырларындан бир нәфәр манга рәһбәри сечирләр. Манганын биринчи йығынчағында манга рәһбәри сечилир вә орада манганын көрәчәи ишләри планлашдырмаг үчүн һәр бир пионер өз арзу вә тәклифләрини верир. Манга рәһбәри бу тәклифләри нәзәрдә тутараг манганын планыны тәртиб эдир. Пландә көрүләмәк ишләрин ким тәрәфиндән көрүләчәи вә вахтлары кестөрлир. Пландә ишин еринә етирилмәси дә гәйд олунмәлидыр. Плана, бә'зән гаршыа чыхан ени мәсәләләр илә әләгәдәр олараг енилик вә дөйишиклик дахил эдилмәлидир.

Дәрәсә рәһбәри, мүәллим вә синиф рәһбәри пионерләрин тәһбәбүсләрини гиймәтләндирмәли, оилары башладылары яхшы ишләрин систематиклийнә вә дөдричән мүрәккәбләшмәсине нәзарәт этмәлидирләр.

Манга ишинин мәзмуну

1. Манга шакирдләрин пионерә лайиғ давраимасына, мәктәбин дахили режими вә интизам гайдаларына дүзкүн рәайәт әтмәсине чалышмәли, интизамы позан вә яхуд интизам гайдаларыны нүмунәви еринә етирәнләри музакирә әтмәлидир.

2. Манга бүтүн пионерләрин яхшы охумасы вә пис гиймәт аймамәларына чалышмәлидыр. Дәрәсә кери галан вә я пис гиймәт алаи пионерә габагча манга өз күчү илә көмәк әтмәйә чалышмәли вә лазым оларса бу иш үчүн синиф рәһбәри вә айры-айры мүәллимләрин көмәйиндән истифадә әтмәлидир.

3. Манга, пионерлөри ичтимаи ишләрә чәлб әтмәли. Мәсәлән: революцион байрамлары кечирилмәси, оюн мейданчаларынын тәшкили вә гейри.

4. Манга, пионерләри физкултура вә мүдафиә нишанлары алмаг үчүн һазырлайыр. Манга өз мөһгәләриндә физкултура мүмарисәләринә, газ әлейһинә масканы өйрәнмәйә вә башга мүдафиә ишләринә ер вермәлидир.

5. Мангада мараглы вә фајдалы оюнлар кечирилмәлидир.

6. Мангада яхшы китаблар, гәзет вә журнал мөгаләләри музакирә эдилмәли, Коммунист партиясы тарихиндән, рәһбәрләрин һәятларындан алынмыш мараглы эпизодлар вә башга мараглы һекайәләр охунмәли вә ушаг яшына мүвафиғ олаи әлми, техникни көшфийятлар, мараглы сияһәтләр, өлкәмиздә вә харичи өлкәләрдә олан ени мәсәләләр барәдәки материаллар веримәлидир.

Ири яшлы пионерләрин мангасында әдәби әсәрләр барәдә диспутлар вә мүхтәлиф мәсәләләрә аид рефератлар тәшкил әтмәк мүмкүндүр.

7. Манга, кәзинти, экскурсия, кино-театр кетмәк ишләрин тәшкил әтмәлидир.

8. Пионер олмаян ушаглары пионер тәшкилатына дахил әтмәк үчүн һазырламәли.

9. Манга рәһбәри социализм ярышы ишләрини низама салмәли.

10. Манга рəһбəri, манга йығынчагларынын мүнтəзэм кечирилмəсини тəмин этмəлидир. Бу йығынчаглар пионерлəri дурустлудй вə сəлигəли олмага алындырмалыыр. Йығынчагларын 3 вəхтҗнда башламасына фикир вермəли. Йығынчаглар айда 3 дəфə чагырылар. Дəстə рəһбəri вə мўəллим манга йығынчагларында пионерлəрин мўхтəлиф оюнлар, мəшгəлələr вə эйлəнчələrлə мəшгул олмаларына чалышмалыдырлар. Мўнум һадисələr бərəд сəһбэтлэр, нəгмə охумаг, ойнамаг, кəзмək вə с. манга ишиндə мўййөн ер тутмалыдыр.

Дəстə советинин иши. Совет дəстəйə аид мəсəлələrни мўзакирə эдир, нəвбəти ишин планыны дүзəлдир, мангалара тапшырыглар верир, дəстəнин яхын йығынчагынын програмасыны тəйин эдир вə с.

Советдə манга рəһбэрлəринин тəчрүбə мўбадилəси, үмуми йығынчагын, йүрүшүн вə гəйрилəринин даһа яхшы кечирилмəsi үчүн лəзыми тəдбирлэр мўзакирə эдилир.

Советин сəдри дəстə рəһбэринин биринчи вə эн яхын кəмкчисидир. О, дəстə рəһбэринин кəстəришлəрини еринə етирмəклə бəрəбэр өз тəшббүсү илə дə бир чох ишлэр көрүр вə дəстəнин бир чох мəсəлələrинин гайдая салыр.

Дəстə йығынчагларынын яхшы вə мўтəшəккил кечирилмəsi пионерлəрин үмуми тəрбийəви ишлəриндə бəйүк эһемийтə мəликдир. Йығынчагын вəхты бир нечə күн габагчадан хəбэр верилмəли вə йығынчаг габагчадан һазырланмыш мўййөн программа үзрə кечирилмəлидир.

Һэр дəфə кечирилэн йығынчаг пионерлэрə ени билликлэр вермəли, онларын арасындаки дотлуғу вə йолдашлыгы мөһкөмлөндирмəлидир. Дəстə йығынчагларындан пионерлэрə физкультура вə мўдафиэ нишанлары нормаларыны вермək үчүн дə истифадə этмək олар. Бу нормалары вершин пионерлэрə тəнтəнəли сурəтдə нишанлар верилмəsi дə дəстə йығынчагларында апарылмалыдыр. Мангалар, дəрнəклэр вə тək-тək пионерлəрин һазырламыш олдуғлары техники моделлэр, фотография рəсмлəri, тикиш, вə бир чох башга шейлэр дəстə йығынчагларында нумайиш этдирилə билэр. Йығынчагда дəстəнин дахили мəсəлələrни дə мўзакирə олунур. Мəсələn: нəвбəти йүрүшүн планы, дəстə мўсамирлəринин програмасы вə с. Йығынчаг, оюн вə нəгмələrлэр, эн ахырда икə пионер шұары илə гуртарыр.

Дəстə рəһбэринин ролу. Дəстə рəһбəri пионерлəрин ичтимиан, сыяси, култур инкишафларынын рəһбэридир.

Бир нечə пионер дəстəsi олан мəктəблэрдə актив вə тəшббүслуд комсомолчулардан бири баш дəстə рəһбəri тəйин эдилир. Баш дəстə рəһбəri дəстə рəһбэрлəринин бүтүн ишлəринə рəһбэрлик этмəлидир. Баш дəстə рəһбəri пионерлəрин арузу илə мўхтəлиф дəрнəклэр тəшкил эдир, дəстələr арасында спорт, мўдафиэ ярышлары тəшкил эдир, экскурсиялар, йүрүшлэр дүзəлдир, бундан башга дəстələr арасында сөркилэр, əдəби кечələr, мўхтəлиф элми, техники, иччəсонəт мəсəлələrинə һəsр эдилмиш диспутлар дүзəлдир, байрамларда, демонстрацияларда вə үмуми мəктəб йығынчагларында пионерлəри тəшкил эдир. Баш дəстə рəһбəri комсомол тəшкилаты илə бирликдə пионер лагерлəri ишлəрини тəшкил вə она рəһбэрлик эдир.

Пионер лагерни. Лагерлэрə мўхтəлиф дəстələrлəн, мўхтəлиф мəктəблэрлəн пионерлэр кəлирлэр. Она кərə дə һələ лагерə кетмэдэди энвəl бу пионерлəрин бир-бирлə танышлыгыны тəшкил этмək лəзымдыр; бу танышлыг пионерлəрин лагерə һазырлыг ишлəri процессиндə элдə эдилмəлидир. Лагердə биринчи күндөн этибарон бүтүн ишлэр өз гайтасында кетмəлидир. Она кərə дə ири яшлы пионерлəri бир нечə күн энвəl лагерə кəндəрмək даһа мəслəһэтдир ки, булар дəстə рəһбəri илə бирликдə лəзыми ишлəрин еринə етирilməсинə кəмək этсинлэр. Пионерлəрин лагерлэрə кəлмəсиндэн ики күн соңра мангалар нормал ишлəринə башламалыдырлар. Ятачаг ерлəринин йығындырмаг, хырда ямаг, юмаг кими ишлəri пионерлэр өзлəri кərə билэрлэр. Лагерин территориясыны тəмизлэмək, мəтбəхдəки бə'зи ишлəri кəрмək үчүн, һэм дə китабхана вə сəһиййə кушасындə мўййөн ишлəri кəрмək үчүн нəвбəтчилик тəшкил эдилмəлидир. Бу ишлэр ушағлары йормамалыдыр. Лагерин яхында олан колхоз илə элэгə сахламасы, колхоз ушағлары илə бирликдə ичтимианкултур ишлэр апармасы чох мəслəһэтдир. Лагердə эн чох вəхт кəзинти, экскурсия, физкультура—спорт ярышларына сəрф эдилир. Лагердə ушағлары марағландыран тəдбирлəрдən бири дə пионер тонгалы вə онун əтрафына топланарг мўсаһиблəрин кечирилмəsiдир. Бундан башга БГТО, ГСО, ПВХО нишанлары нормаларынын верилмəsi ишлəri тəшкил эдлмəлидир. Манга вə дəстə йығынчағлары чох заман мəшадə, чай кəнарында, спорт мейданчасында вə ачыг һавада апарылар. Мəшгəлələr оюн, нəгмə охумаг, мўталиэ вə сəһбэтлə кечирилир. Пионерлəрин дахили инициатива топлаларына кərə һеч бир

пионер лагерин территориясында канара чыха билмээ. Хүсөөн чайда, дөңгөдө чиммөк вэ лодкада кээмөк кими мөсөлөрдө лагер ишчилеринин чидли контролу олмалыдыр. Бурада һөкимин ичазоси вэ бөйүклөрин нөзарәти олдутча мүһүмдүр. Чайда вэ я дөңгөдө чиммөк ери эввөлчөдөн мүәййөн эдилмәли вэ орада бә'зи хәбәрдарлыг тәдбирләри керүлмәлидир.

Лагердө мөһкөм режимин олмасына вэ она чидли рәһбәт олумасына фикир вермөк лазымдыр. Ятагдан галхмат, сәһәр емөйи, һаһар, ахшам емөйи, ятмаг вахтлары мүәййәд сигнал үзрә кециридир. Дөстө, манга вэ дәрнөк ишләринин мүәййән вахтлары олмалыдыр. Лагер һөятында вэ онун ишиндө нөвбәтлүк яратмаг лазымдыр. Дөстөни вэ ямантаны бир вэ я бир нечө күн үчүн йүрүшә бурахмаг, башта бир күн һәрби оюн төшкил этмөк, яхын вэ марагылы ерә әксурения кетмөк вэ сәирәдөн истифадә эдилмәлидир. Лагерин ачылышы вэ багланышы тәятәнә илө кецирмөк лазымдыр. Бу заман ата-аналары да дө'вәт этмөк олар. Лагердө пионерләрин өз исәдикләри ишләр илө мөшгул олмасына да лазымы вахт верилмәлидир. Мөсәлән: мүгалнә этмөк, модел гайырмаг, тәбиәти мушаһидә этмөк, коллекция һазырламаг, балыг тутмаг вэ гейри.

Лагердө мүәййән вахтларда марагылы темалар үзрә сөһбәтләр төшкил этмәли, пионерләри өлкөмизин ағыр кецимиши илө, һал-һазырдаки хошбахт һөят илө таныш этмәли. Белә сөһбәтлөрдө партия рәһбәрләринин—Ленин вэ Сталинин һөят вэ фәалийәтиндөн, Гызыл Ордунун һөят вэ фәалийәтиндөн көтүрүлүмүш эпизодлар һаггында данышмаг лазымдыр.

Пионер отаглары. Пионер ишләринин кеңирилдөдиримәсиндә пионер отагларынын ролу бөйүкдүр. Һәр мөктәб өз имканы дахилдә пионер ишләри үчүн мүәййән бир отаг айырмалыдыр. Бу отагы портретләр, һөйкөлләр, Павлик Морозов кими пионерләрин шөкли, гыса биографиялар, тәнтәнәли вә'дләрин тексти, дөстө байраглары, манга байраглары, бәдин шөкилләр, Совет Иттифагы гөһрөманларынын, мөшүр язычыларынын, алимләрин шөкилләр, э'лан үчүн витриналар, дөстөнин дивар гәзети, әдәби журнал, пионер отагы нөвбәтчиләринин сияһысы вэ и. а. илө бөзөмөк вэ тәһниз этмөк лазымдыр. Пионер отагында иш столу, дөстөнин аптөчкасы, йүрүшү үчүн лазым олан шейләр, пионерләрин ярадычылыгы ишләри—моделләр, рәсмләр вэ гейрилерин олмалы вэ бүтүн буңлар мангалар үзрә бөлүнмәлидирләр.

Отагын тәмиз вэ сәлигәли олмасына хүсуси әһәмийәт вермөк лазымдыр.

Пионер төшкилаты ушагларыни коммунист тәрбийәсиндә чох бөйүк рол айнайыр. Пионер төшкилаты миллионларла ушаглары кәлөчөк коммунист чөмийәтинин актив гуручулары кими етишдирир. Пионер төшкилаты ишләринин мөһкөмләнмөси, иш әтрафында пионер активлигинин төшкил эдилмәси, ушагларыни энергияларыны дүзкүн истигамәтә чевирир ки, буңларын да мөктәб интизамыны мөһкөмлөндирмәждә чох бөйүк ролу вардыр. Биз пионер төшкилаты васитәсизлә кеңиш шакирд күтләси ичәрисиндә болшевик өхлагы сифәтләри, совет өлкәсине, коммунист партиясына, әһләмәкешләрин бөйүк рәһбәри Сталин йолдаша гаршы севки һисси вэ фәдакарлыг тәрбийә этмәлилик.

Пионер төшкилаты совет ушагларыны социалист халг мүлкийәтинин гејдинә галмага доғру вэ намуслу олмага, мөктәбдө интизамы мөһкөмлөндирмәйә, әһләмати севмәйә, чәтинликдөн горхмамага вэ чәсарәтлө мәсәдә доғру кетмәйә өйрөтмәлидир. Пионерләрин ени гайдалары пионерләри дәрәдә вэ интизамда башта ушагларла нүмүнә олмага алындырыр. Бу гайдалар интернационализм тәрбийәси ишләринә дә хүсуси диггәг верилмәсини ирәли сүрүр.

Ени гайданын бир маддәсиндә көстөрлир ки: «Пионер ялда сахламалыдыр ки, билик—коммунизм уғрунда мүбаризәдә бөйүк гүввәдир. О, Ленин охулуғу кими мөтанәби вэ сәбирлә охуюр».

Дөстө вэ мангалар пионерләрин йүксәк биликли олмасыны вэ билийә гаршы севкиләрини тәрбийә этмәлидирләр.

Ени гайдаларын башта маддәсиндә көстөрлир ки: «Пионер Гызыл Ордуну, Һәрби-Дәңиз Флотуну севир вэ өзү дә өлкәни дүнимәнтөрдөн горумага һазырлашыр». Бу маддә пионерләрин мүдафийә ишләрилә мөшгул олмасыны ирәли сүрүр.

Үчүнчү маддәдә язылыр ки: «Пионер сағлам вэ гүввәтли олмага чалышыр. О, һәр сөһәр гимнастика әдир, һәмнәшә тәмиз вэ сәлигәлидир».

Дөстө рәһбәри пионерләрдә физкултура—спорт вэ башта сағламлыг ишләринә һөвәс вэ мараг оятмалы вэ бу иш үчүн кеңиш тәдбирләр көрмәлидир.

Пионер дөстө рәһбәрләри вэ пионер активи бу ени гайдалары яхшы билмәли, бу гайдалары пионерләр арасында яйтмага, өз план вэ ишләрини бу ени гайдалар әсаасында тәртиб этмәйә чалышмалыдырлар.

Октябрятларла иш, I вэ II синифлэрин шакирдлэри пионер дахил ола бيلمэзлэр. Онлар октябрятдырлар. УЙЛККИ МК-нын 11/1—1937-чи ил тарихли гэрарына көрө ашағы яшлы ушаглары октябрят оланлар вэ октябрят олмайялар дейэ айырмаг лазым дейил. Бу синифлэрдэ иши бир гэдэр асаиллашдырмаг үчүн шакирдлэри ики группала бөлмөк мәсләһәтдир. Октябрятларла иш мүәллимләрә, мүәййән комсомолчуларла вэ VIII, IX синиф пионерлэринә тапшырылыр. Бу кичик яшлы ушагларла онларын коллективдә олмасыны, бу коллективдә нәғмә охумаг, ойнамаг, вәтән һаггында, Ленин, Сталин барәдә, вәтәндаш муһарибосинин гөрһөманлары, өлкәмизин адлы-санлы адамлары һаггында марагыла һекайәләр динләмәсини тәшкил этмөк лазымдыр. Октябрятларын рәһбәри охумаг үчүн марагыла китаблар сечилмәсиндә ушагларла көмөк этмәли, онларда яштыларла гаршы һөрмәтли рәфтар гайдалары, чәсарәт, шәрәф һисси вэ сәлигәлилик тәрбийә этмәлиндир.

Октябрят дәрәсәсинин рәһбәри ушаглары пионерә һазырла малалыдыр.

Пионер форпосту. Бөйүк бир эвдә вэ я бир нечә яхын эвдә, фәһлә посйолокунда вэ бөйүк көндә яшаян пионерлэрдән пионер форпосту тәшкил эдилер. Форпост пионерлэри мөктәб харичиндә—ушаг эвләриндә, ушаг мейданчаларында, парк вэ бағчаларда тәшкил эдилер, онларын физкултура, мүдәфиә, кәзинги, оюн, ичтимаи иш, оху, техника вэ башга ишләрини тәшкил эдилер. Форпостун ишин хусусилә гыни вэ яй тәшкилләриндә чанлаималыдыр. Форпост издәндә мухтәлиф дәрәжәкләр, физкултура мейданчасы, бағча, чанлы куша вэ с. тәшкил олунур. Форпост эдәби вэ мусики кечәләри, волейбол, футбол арышлары, оюн вэ мухтәлиф экскурсиялар тәшкил эдилер. Форпостун ишинә рәһбәрлик үчүн комсомолчулар, юхары яшлы пионерләр, мүәллимләр вэ ата аналар чагырыла биләләр. Форпостун башында пионерлэрин үмуми ичласында сечилмиш рәһбәр дурур. Форпоста, она тәһким олунмуш комсомол тәшкилаты вэ яхында олан пионер дәрәсәи рәһбәрлик эдилер, форпостун, пионерә гобул этмәйә вэ мангалар яратмаға ихтияры йохдур.

Пионер тәшкилаты ишләриндә мүәллимнн вәзифәләри. Мүәллим, хусусән синиф рәһбәрлэри дәрә рәһбәринә вэ дәрәсини күндәлик ишләринә яхындан көмөк этмәлидирләр. Мүәллим өз тәһрүбәләринә асаән дәрә рәһбәрлик мәсләһәт вэ кәстәришләрә илә көмөк вермәлиндир. Мүәллим вэ синиф

рәһбәри өз синифиндә баш вермиш чәтнликләри арадан галдырмаг үчүн дәрә рәһбәри илә мәсләһәтләшмәлиндир.

3. МӨКТӘБДӘ ШАКИРД ТӘШКИЛАТЫ

Мөктәбин шакирд тәшкилатлары ушагларда тәһлим вә ичтимаи ишләрә шүүрлу мүнәсибәт тәрбийәсиндә бөйүк рол ойнайыр. Шакирд тәшкилаты вэ мүәллимләр ушагларын өз фәдлийәт ишләрини, онларын эңергияларыны фәйдалы ишләрә тәрәф чәвирмәйә чалышмалыдырлар. Ушаг коллективинин ярашмасында шакирд тәшкилаты мүһүм рол ойнайыр. Мөктәб практикасы кәстәри ки, яхны ушаг коллективинин тәрсири нәтичәсиндә мөктәбин интизамсыз вә керә галаң шакирдләрини чох яхшы дүзәлтмөк олар.

Мүтәшәккил, интизамлы, коллективизм руһунда социализм чәмийәти гуручулары тәрбийә этмөк ишиндә шакирд тәшкилатларынын ролу олдуғча бөйүкдур. Мөктәбдә шакирд тәшкилатларынын ишинин һөчми вә характери шакирдлэрин яш хусусийәти вә инкишафларына көрә мухтәлиф олмалыдыр. Ашағы синифлэрдә шакирдләр узун мүддәтти тапшырылары еринә етирә билмириләр. Она көрә дә мүәллим синифдә көрүләчәк ишләр үчүн шакирдлэрин күндәлик нөвбәтчилиийиндән истифадә эдилер. Мүәллим бәзи мәсәләләр үчүн гыса вахт ичәрисиндә, шакирдлэрин синиф ичласыны кечирир (III—IV синифлэрдә), бу ичласларда мүәллим шакирдлэрин вәзифәләрини, мөктәбин дахили интизам гайдаларыны, эвдә, мөктәбдә, ичтимаи ерләрдә өзләрени идәрә этмөк гайдаларыны изаһ эдилер, шакирдләрә лазыми тапшырыглар верир вэ гейри. Белә ичласларда шакирдлэрин көрдүкләри ишләр барәдәки гыса мәлуматларыны да динләмөк олар. Мөктәбдә шакирд тәшкилатлары, бүтүн шакирдлэрин яхны охумасы, эв тапшырыгларыны систематик еринә етирмәләри, интизамлы олмалары, йолдашлары илә яхшы рәфтар этмәләри, мүәллим вә бөйүкләрә һөрмәтли олмалары, социалист мүлкийәтинин гејдинә галмалары, өз синиф вә мөктәбинин шәрәфини һәр шейән йүксөк тутмалары үчүн мүәййән тәдбирләр көрмәлиндир.

Мөктәбдә шакирд тәшкилатынын структурасы. I—IV синифлэрдә мүәллим шакирдлэрин нөвбәтчилиийини тәшкил эдилер. I—II синифлэрдә нөвбәтчи шакирдләр һәр күн дөйишириләр, III—IV синифлэрдә нөвбәтчиләр һәфтәлик тәһйин эдилриләр. Нөвбәтчиләр синифнн тәһз, сәлигәли олмасында, язы дәфтерлэринин топламасында, дәрәдә мүәллимә лазыми көмөк кәстәрмәкдә (эяни васитә, язы ләвазыма-

тыны пайламагда) иштирак эдилрлер. Мүөллим бүтүн шакирдлери соцярышы, синиф боземок, ушаг сөһорчиклери, экекурсия тешкил этмек кими ишлере чөлб эдир.

Мәктөбин V—VI—VII синифләриндә шакирдләр төлим-төрбийәви характердә олан бир чох ишлери фәрди оларат ерниә етирә билирләр. Соцярыш ишлеринин тешкили вә ону йохламаг, йолдашлыг көмөйинин тешкили вә геири бир чох ишлери шакирдләрә ташшырмаг олар. VIII—X синифләрдә белә ишлери һечми даһа да кенишләйир.

V—X синифләрин ичласларинда ярым дәрә или үчүн синиф тешкилатчылары сечилирләр. Булар синиф рәһбәрини, шакирд комитетинин рәһбәрлийи алтында вә V—VI—VII синифләрдә дәрә совети, VIII—IX—X синифләрдә исе комсомол тешкилаты илә эләгәдә ишләриләр.

Синиф тешкилатчыларынын әсәс иши: мәктәб гайдаларынын шакирдләр төрәфиндән ерниә етирилмәсинә нәзәрәт этмек, синифләрдә, кабинетләрдә шакирдләрин нөвбәтчили-йини дүзәлтмек, дәрәдә кери галамларә мүөллимин рәһбәрлийи алтында йолдашлыг көмөйи тешкил этмек, соцярышы тешкил вә йохламаг ишиндә синиф рәһбәринә көмөк кестәр-мөк, синифин шакирдләрини мәктөбин дәрнөк ишлеринә чөлб этмәк, ушаг китабханасына яздырмаг, мүөллим илә бирлик-дә экекурсия, байрамлар, мүсамирәләр тешкил этмөк, шакирдлери театра, киноя апармаг вә сәирәдән ибарәтдир.

Бу ишлери ерниә етирмөк үчүн синиф тешкилатчысы бүтүн шакирдлери ишә чөлб эдир. Синиф тешкилатчысы синифин һәзгына аид мәсәләлери һәлл этмөк үчүн синиф ичласы чагырыр. Бүтүн синиф ичласларында синиф рәһбәринин иштирак этмәси ләзымдыр. Рубун ахырында синиф тешкилатчысы синиф ичласында һесабаг верир.

V—X синифләрә аид бир чох үмуми мәсәләләр вардыр ки, буларә ерниә етирмөк үчүн шакирд комитети яра-йыр. Шакирд комитети V—X синифләрин үмуми ичласла-рында—яхуд конференцияларында ярым ил үчүн 5—7 нә-фәрдән ибарәт сечилр. Шакирд комитетинә һазырлыгы вә актив шакирдләрин сечилмәсинә чалышмаг ләзымдыр. Ша-кирд комитети өз үзвләриндән сәдр, катиб вә сәдр мүавини сечир.

Шакирд комитети ашағыдаки ишлери көрүр: яхшы вә әлә дәрә, шүүрлу интизамын мөһкәмләндирилмәси угрунда соцярышын тешкили, ону систематик олараг йохламаг, ша-кирд комитети ичласында директорун иштиракы илә дәрә вә интизамын йүксәлдилмәси тәдбирләринин мүзакирә эдилмә-

си, үмуми мәктәб дәрнөкләринин тешкили, шакирдлери ич-тимаи ишләрә чөлб этмөк, синифдән харич ишләрин планя-ны мүзакирә этмөк, синиф тешкилатчыларынын ишлерини тешкил вә контрол этмөк.

Шакирд комитети комсомол вә пионер тешкилаты илә бирликдә үмуми мәктәб гәзети вә журналыны нәшр эдир, революцион байрамларын кечирилишини вә башга күтләви ишлери һазырлайыр вә онлары кечирир, шакирдләр арасында мүдәфиә вә физкултура ишлерини тешкил эдир, БГТО, ГСО, ПДВФО, ВС нишанлары нормаларынын верилмәси тәдбирлә-рини көрүр.

Шакирд комитети өз нүмайәндәси вәситәсилә, директорун дәрәти үзрә педагожи советиндә иштирак эдир. Синиф тешкилатчылары биринчи ярым илә 5—15 сентябрда вә икинчи ярым илә исе 13—23 январда сечилр.

Шакирд комитети биринчи ярым илә 15—20 сентябрда вә икинчи ярым илә 23—28 январ арасында сечилр.

Шакирд комитети директор вә комсомол тешкилатынын рәһбәрлийи алтында ишләйир. Шакирд комитетинин иш планяны директор тәсдиг эдир. Айда бир дәрәдән аз олмә-маг шәртилә комитетин ичласы чагырылыр. Айры-айры ич-ласларә синиф тешкилатчыларыны вә башгаларыны чөлб эдир. Бүтүн шакирд комитети ичласларында директор вә яхуд дәрә һиссәси үзрә директор мүавининин иштиракы лә-зымдыр.

XI ФӘСЛ

МӘКТӘБ ВӘ АИЛӘ

I. БУРЖУА ӨЛКӘЛӘРИНДӘ АИЛӘ ИЛӘ МӘКТӨБИН ЭЛАГӘСИ

Маркс вә Энгелс әләнни маһийәтнини вә оунун айры-а-йры дәрәдәки тарихи-ичтимаи характерини әлми олараг изаһ этмишләр. «Немец идеологиясы» адылы әсәрләриндә онлар изырлар ки: «...өз хусуси һәзгыны һәр күн енидән истәһсал эдән инсанлар, башга инсанлары истәһсал этмәйә, артмаға башлайырлар: бу—өрлә арвад, ата-ана илә ушаглар арасындаки мүнәсибәт—аиләдир».*)

Маркс вә Энгелс исабат әләмнишләр ки, аилә тарихи категориядыр, о, «ичтимаи гурулушун мөһсүлудур» (Энгелс) вә әләнни формалары инсан яшайышынын ичтимаи-эконо-мик дәйишикликлерилә эләгәдәр олараг дәйишмишдир.

*) Маркс—Энгелс, әсәрлери, ч. IV, сәһ. 19.

Маркс və Энгелс көстөрмишлөр ки, буржуа аиләси хусу-си мүлкыййәт, капитал вә экономик асылылыгы үзәриндә әсас-ланыр. Гадынын киши илә бәрәбәр һүгүга малик олмамасы, онун тамамилә әриндән асылды олмасы, онун шәхес «малы» һесаб олунмасы буржуа аиләсиндә ялгагылыг, икнүзүлүк, рия-карлыгы, алдатмагы киши һаллары ярадыр. Бу вәзийәт кет-кедә даһа дәринләшәрәк буржуа аиләсини даһа чоһ позур вә дағыдыр.

Мәшһәт позгундуғу ичәрәсиндә өз аиләсинин дағылды-ғыны көрән буржуа, чоһ заман ушағларыны аиләдән айырма-ға, онлары өз аиләсинин мәңфи тә'сириндән узағда сахлама-ға чалышыр. Онлар 15—20 яша киши өз ушағларыны хусу-си дағ—губернйорларла тапшырылар. Фашист гулдурлары-нын һакимийәти заманы буржуа вә әмәкчиләрин аиләси да-һа сүр'әтлә позулур.

Маркс вә Энгелс көстөрирләр ки, капиталист өлкәләрин-дә пролетар аиләсинин һәгиги мөһәббәт әсасында гурулмасы-на баһмайрағ, о да капитализмнән мәңфи вә позуму тә'сирни алтында чүрүмәй вә дағылмаға башлайыр. Капитализм чәмийәтиндә пролетар аиләсинин дағылмасы сәбәбләрини Энгелс белә көстөрир: «һөр шейдән әввәл... гадылларын ишләмәси аиләни тамамилә дағыдыр. Һәгигәтән, әкәр гадың күндә 12—13 саат фабрикада олурса, киши дә орадача вә я башга ердә ишләйирсә, ушағлардан нә чыха биләр? Онлар алағ оту киши бөйүр вә яхуд да онлары һәфтәдә бир вә я бир ярым шеллингә башгасынын нәзарәтинә верирләр, он-ларла орада нә чүр рефтар әдиллийини тәсәввүр этмәк чә-тини дейилдир... Аиләнин дағылмасынын башга сәбәби ушағларын фабрикада ишләмәләридир».*) Маркса көрә ири истәһсалатдан доған бу һал (йә'ни аиләнин дағылмасы) аилә-нини даһа йүксәк формасы үчүн ени экономик базис ярадыр. Капитализм чәмийәтиндә олдуғча ағыр бир вәзийәтдә яша-ян пролетар аиләси ушағларынын тәрбийәсилә мәшгул ол-мағ имканындан мәһрумдур. Пролетариат буржуа өлкәләрин-дәки мәктәби өзүнүкин һесаб әтмир. Пролетар аиләсинин ар-зу әтдийи тәрбийә илә буржуа мәктәбинин вердийи тәрбийә арасында дәрин бир учурум олдуғундан буржуа мәктәби илә пролетар аиләси арасында әлағ яратмағ олмас. Неч буна чалышан да йохдур. Капиталист өлкәләриндә мәктәбләрини чоһусунун пуллу олмасы, мүхтәлиф сүн'и йолларла әмәкчи

ушағларыны мәктәбләрдән узағлашдырмағ, аилә илә мәктәб арасындаки бу учуруму даһа да дәринләшдирир.

II. УШАҒЫН ТӘРБИЙӘСИНДӘ АИЛӘНИН МӨВҒЕИ

Синифсиз социализм, коммунизм чәмийәтиндә аилә өзү-нүн ән йүксәк пилләсинә етишир. Һәгиги вә сағлам аилә аң-чағ социализм чәмийәтиндә мүмкүн олур. Буну марксизм-ленинизм классикләри әлми оларағ иһбат әтмишләр. Партия вә Совет һөкүмәти совет аиләсини кет-кедә мөһкәмләнди-рир, онун үчүн мәсиләсиз гайгы кестәрир.

Капитализм чәмийәтиндә аилә илә мәктәб арасында олан зиддийәтләр социализм чәмийәтиндә гәти сүрәтдә ола билмәз. Совет аиләси вә әлчә дә совет мәктәби етишән нәсли коммунистчәсинә тәрбийә әтмәк ишиндә әйни мәгсәд үчүн чалышырлар. Аилә илә мәктәбин тәрбийә ишиндәки бә-лә бирлик һәм совет аиләсинин, һәм дә совет мәктәбинин тәрбийә ишини олдуғча асанлашдырыр.

Совет гурулдуғу, аилә үзвләри арасында тамамилә ени вә сағлам мүнәсибәтләр әмәлә кәтмишидир. Совет аилә-си, ушағларынын һәм әвдә гәйднә галмағ вә һәм дә мәктә-бин тәһсил-тәрбийә ишләринә көмәк әтмәк үчүн һәртәрәfli имкан әлдә әтмишидир.

Совет аиләсинин тәрбийә имканларыны ашағыдаки чә-һәтләр характеризә әдир:

1. Совет аиләси гадынын азадлыгы вә гадынла кишинин бәрәбәр һүгүгу һәгиги вә сағлам мөһәббәт әсасында гуру-лур, аилә үзвләри буржуа аиләси киши экономик чәһәтдән бир-бириндән асылы дейилдир. Онун үчүн дә буржуа аилә-синә аид сифәтләр (икнүзүлүк, риякарлыгы, алдатма, ялга-лыгы, мәшһәт позгундуғу вә һб.) совет аиләсинә принципад оларағ зиддир. Киши илә гадын арасындаки һүгүг бәрәбәр-лийи вә достлуғ сәммийәти ушағларын тәрбийәси үчүн ән әлверилли шәраит ярадыр.

2. Совет аиләсинин мадди-култур вәзийәти кетдикчә даһа яхшылашыр. Совет аиләси буржуа өлкәсинин әмәкчи аиләси киши сабаһки «гара күн» төһлүкәсиндә дейил. О, бу күнкү вәзийәтиндән разы, сабаһын иһә бундан даһа яхшы, даһа хошбахт олчағыны көзләйир вә буна инаныр. Белә бир вәзийәт совет аиләсини даһа да мөһкәмләдир, өз уша-ғларына дәрин гайгы кестәрмәйә вә онларын тәрбийәсилә мәшгул олмаға имкан верир.

3. Совет аиләсинин тәрбийә имканы чәһәтдән характер хусусийәтләриндән бири дә ондан ибарәтдир ки, аилә өзү

*) Энгелс, «Инкиләтәрәдә фәлһә синифинин вәзийәти», 1928-чи ил чыгы, сәһ. 180—181.

савадлы олдугу кими аилленин мектеблердә охуян бу ва и башга үзвлөри вардыр, бу исә аилләдә ушағын тәрбийәси үчүн әлверинли шәраит дүзәлдр.

Бунлар совет аиләси илә мектеб арасында мөһкәм әләгә ярамасына сәбәб олур вә ушагларын коммунист тәрбийәсини баша чатдырмаг үчүн аилә илә мектебин гүввәсини бирләшдирмәйә имкан верир.

Ушаг тәһсил вә тәрбийәни мектебдә алыр, ләкин бу иш әвдә, аилләдә дә давам әдир. Ушаглар һәр күн вахтларынын чохуну аилләдә кечирдикләриндән аиллә һәмишә өз ушағынын тәрбийәсилә мәшгул олмалыдыр.

Совет аиләсинин кәңч нәсл тәрбийәсиндәки ролуну Сталин йолдаш белә характеризә әдир:

«...Гадыйлар өлкәмизин әһалисинин ярысыны тәшкил әдирләр, онлар чох бөйүк әмәк ордусу тәшкил әдирләр, онлар бизим ушагларымызы, бизим кәләчәк нәслимизи, йәһи кәләчәйимизи тәрбийә этмәлидирләр.»*)

Беләликлә совет аилләс кәңч нәслин тәрбийәсиндә бөйүк рол ойнайыр.

Бу мәсәләдә дә марксизм-ленинизм классикләри бизим үчүн ән кәзәл нумунәдирләр. Марксын ушагларына вә хуәсузилә өз гызларына олан мүнәсибәти һаггында В. Либкнехт белә языр:

«Бүтүн гүввәтли вә сағлам натуралар кими Маркс ушаглары фөвгәләдә севәрди. О нәнки ушаг кими өз ушаглары илә саатларла ойна бәлән чох инчә бир ата иди; эйни заманда ону, йол үстүндә гаршысына кәлән, хуәсусән бәдбахт вә кимсәсиз ушаглар өзүнә магнит кими чәзб әдәрдиләр...»

Бу әлм һәрәманьынын бүтүн сәммийәт вә бүтүн кушаглыгыны» баша дүшмәк үчүн Марксы өз ушагларынын арасында көрмәк лазым иди. Азад дәгигәләриндә вә я кәзинти заманы, о, ушагларла гачар вә ән курултлу, шән оюнлар ойнар—бир сөзлә өзү дә ушаг кими оларды...»

Марксдан өтрү ушаг чәмийәти бир әһтијач иди, ушаглар о, динчәлир вә тәзәләнәрди.»**)

Биринчи интернационаллы иштиракчысы олан П. Лафарг да, Марксын аилләдә тәрбийә ишләринә даир бөйүк гайгы көстәрмәсини язымышдыр.

«О, зәриф, мұлайым, мәрһәмәтли бир ата иди. О, адәтән «ушаглар өз ата-аналарыны тәрбийә этмәлидирләр» дейәрди.

*) Сталин, «Ленинизм мәсәләлери», сәһ. 527, Азәрнәшр, 1939.

**) В. Либкнехт, «Маркс һаггындаки хәтирәдән», сәһ. 17—18, 1938-чи ил.

Марксын, көрүнмәсин бир һалда она бағлы олан гызларына гаршы мүнәсибәтләриндә аталыг ихтиярлынын сөзү белә йох иди, О, һеч бир заман онларә әһтәрмәзди.

О, гызларынын кезүндә бир дост иди, онлар да ону илә бир йолдаш кими кечинәрдиләр.

Маркс бәзән өз ушаглары илә саатларла ойнарды... Бааар күнләри гызлары ону ишләмәйә гоймаздылар. Бүтүн күнү о, онларын ихтиярында оларды.»*)

Марксын гызы Әлеонора Маркс—Әвелинг өзү атасы һаггындаки хәтирәләриндә бу барәдә белә мә'lумат верир.

Ону өз атасы һаггында яздыгы гейдләр**) көстәрир ки, Маркс чох ширин нағыл сөйләйә билирди.

«Кәзинти заманы бачыларым үчүн о һәмишә нағыл дәйәрди (мән о заман кичик идим). О һәтта «Ганс Рекле» адлы бир нағыл дүзәлтмишли вә бизә данышарды. Фәһлә олан Ганс Рекленин «шейтанларла», капиталистләрлә апардыгы мұбаризәни ифадәли бир шәкилдә нағыл йолу илә данышарды.

Өз ушагларына учадан охумаг да Маврын***) адәти иди. Мәнә гәдәр бачыларыма охудуғу кими о бүтүн Гомери, бүтүн «Нибелунглар һаггындаки маһылар», «Дон Кихоту», «Мин бир кәмәни» вә г. охуярды. Маркс ушагларә ән яхшы китаблар верәр, онларла бирликдә охуяр вә мүндрәчәсини музакирә әдәрди.

«Өз кичик гызы илә бир чох башга китаблар һаггында сөһбәт апарар, бу әсәрләрин ән яхшы ерләрини тапмағын гайдасыны онларә өйрәдәрди...»

Мәним бүтүн суалларыма һәһәтсиз сәбрлә Маврын чаваб вермәси дә мәним ядымдадыр... Ону ишдән айырмағыма гаршы Мавр һеч бир заман шыкайтләнмәзди...

Беләликлә, мәним ушаг вә кәңчлик яшларымда Мавр мәнә ән яхшы бир дост олмушдур».

Маркс гызлары илә һәмишә сәммин сөһбәт апарыр вә бәшәрийәтин ән яхшы әхлаг кейфийәтләрини онларә ашықларды. Маркс гызларынын һәр бир суалыны диггәтлә эшиңдәр вә онларә разы салаң чаваблар верәрди.

Бу барәдә Марксын һәссаслығыны вә онун йүксәк морал кейфийәтләрини характеризә әдән марағлы бир доку-

*) П. Лафарг, «Маркс һаггында хәтирәдән», сәһ. 14—15.

**) Элеонора Маркс—Әвелинг, «Карл Маркс», төләсиң гейдләр, сәһ. 13—26, 1933-чү ил чапы.

***) Маркс гара рәңкдә олдуғу үчүн ону аилләдә «Мавр» дейә чагырарларды.

мент сахланымышдыр. О, гызларынын Маркса вердийи суаллар вэ Марксын чавабларындан ибарэтдир. Бу суалларда вэ Марксын чавабларында язылыр:

1. Суал: «Сизин инсанларда эн чох гиймэтлэндирдийиниз даягэт нэдр?».

Чаваб—«Садэлик».

2. Суал: «Сизин көзө чарпан аламэтиниз нэдр?».

Чаваб: «Мэгсэд вэһдэти».

3. Суал: «Хошбахтыг һаггында сизин тэсэвүрүңүз нэдр?».

Чаваб: «Мүбарак».

4. Суал: «Бэдбахтыг һаггында сизин тэсэвүрүңүз нэдр?».

Чаваб: «Итаэт».

5. Суал: «Сизин нифрэтинизэ эн чох сөбөб олан негсан нэдр?».

Чаваб: «Ялтаглыг».

6. Суал: «Сизин семвли ифадэниз нэдр?».

Чаваб: «Бөшөрийэтэ хас неч бир шей мэнэ ябанчы дейилдир».

Дедиклэримизэ екун вурмаг мөгсэдилэ Марксын аиллэдэ айырдыгы тэрбийэ ишлэринин ашагыдаки характерик чөһөтлэрини көстөрмөк олар:

а) Маркс ушагларыны вэ бүтүн аиллэсини һэддэн артыг севөрдн.

б) Маркс гызлары илэ һэмншэ мүхтэлнф оюнлар ойнар, кэзинтилэр төшкил эдөр вэ маратлы нагыллар сөйлэрдн.

в) Маркс гызларына китаблар охуяр, мүндөрөчөсилэ онлары таныш эдөр вэ китабдан истифадэ гайдасыны өйрөдөрдн.

г) Маркс гызларынын арзу вэ һөвэслэрини диггэтлэ өйрөнөр вэ онларын бүтүн суалларына тэмин эдичи чаваблар верөрдн.

Маркс гызлары илэ сясэт һаггында вэ мовһумат әлейһинэ олан сөһбөтлөр апарарды.

Марксын аиллэдэки тэрбийэ ишлэри совет аиллэси вэ хүсүнлэ аилэ башчылары үчүн нүмүнэ олмалыдыр.

Ленинин атасы, Иля Николаевич Ульянов да аиллэдэ тэрбийэ ишлэринин яхшы нүмүнэлэрини көстөрмишдир.

Бу барэдэ Ленинин багысы М. И. Ульянова «В. И. Ленинин атасы» адлы китабында белэ языр:

«Иля Николаевич нүмүнэви аиллэпәрэст иди. Оуунла, чох истадийи анамын арасында ушаглар неч бир заман неч бир

савашма вэ аилэ сөһнэси көрмэздилэр. Онлар һэмншэ чох мөһрибан яшайырдылар. Тэрбийэ мөсөлэлэриндэ онларын араларында неч бир мүбаһисэ вэ разылашмазлыг олмазды, вэ ушаглар да өз гаршыларында «ваһид чөһбэ» көрүрдүлөр».

Ленинин атасы ушагы ерсиз тэррифлэмэнин әлейһинэ имиш. Чүнки бу, ушагда өз вөзифэлэринэ гаршы лагеид мүнасибэт ярада билэрдн.

О, мүвөффәгийиэт элдэ этмэнин бир вөзифэ олдуғуну ушага баша салмаға чалышырды.

Иля Николаевич ушагларын оюунда иштирак эдир вэ һэмншэ сөлигәли олмағы онлардан төлөб эдәрди».

Бөйүк протелар язычысы А. М. Горки өз ушагларынын, нөвөлэринин аиллэдэ яхшы тэрбийэ эдилмэсини тэмин этдийи кими, эйни заманда көчч нөслэ яхшы вэ дүзкүн тэрбийэ верилмэсини бүтүн совет аиллэлэриндэн төлөб эдирди. Алексей Максимович образлы бир шәкилдэ демнидир ки, семвөйө галырса, тоюг да өз балаларыны сеvir. Әсл мөсөлэ ушагы тэрбийэ этмәйи бачармагдадыр, бу исэ чиддн вэ мөс'улийиәтли дөвләт ишидир.

Бөйүк Азәрбайчан шаири Әләкбәр Сабир ушағын аилэ тэрбийәсинә чох фикир вермишдир. О, ушагларынын тәрбийәсини позан, ушагларынын геийдинә галмаян ата-аналары өзүнә мөхсус бөйүк бир әйтирасла гамчылайыр. Мисал үчүн онун «Ата вэ оғул» шеирини алаг:

«Күчәдә туллан эй оғул! Сән'әтин олмур, олмасын!

«Сән'әтә, дәрсә, мәктәбә рәғбәтин олмур, олмасын!

«Ахшам оландә чых чөлә, кәлдә сөбаһәтәк һәлә,

«Бөйлә сән эйлә бир белә, исмәтин олмур, олмасын!

Иффәтин олмур, олмасын!

Вә яхуд: «Билмәм нә көрүбдүр бизим оғлан охумагдан.

Вә яхуд: «Ай башы дашлы киши, динмә ушагдыр ушагым.

«Нә эдәб вахтыды, гөй сөйсүн уфагдыр ушагым» кими бир чох шеирлэриндэ Сабир ушағыны башлы-башына бурахан, онун охумасына мане олан, әдәбсизлиийә һөвәсләндирән, зәмәнәсинин көһнө фикирли аиллэлэрини усталыг-ла гамчылайыр.

Бундан башга о, ушагларынын тәрбийәсинлэ яхшы мәшгул олан образлар яратмышдыр. «Ушаг вэ нул» шеирини буна мисал көстөрмөк олар.

Юхарыдан бери чөкдүйимиз бу мисаллар аилэ тәрбийясинин бөйүк эһемиййетини көастөрөн эн көзөл нүмунөлөрдирлэр.

III. СОЦИАЛИЗМ ГУРУЛУШУ АИЛЭ ИЛЭ МӨКТӨБ АРАСЫНДА ДҮЗКҮН ЭЛАГЭ ЯРАДЫР

Социализм гурулушу ушагларын аилэ тәрбийясина вэ мөктөблэ аилонин дүзкүн элагэсина даир эн көзөл нүмунөлөр верир. Бу нүмунөлөр төк-төк фактлар олмаярак күтлэви характер даныйырлар.

Габатчыл совет аилэлэри ушагларынын нэ чүр охумасыны өйрөнмөк үчүн мөктөблэ элагэ сахлайыр, мүэллимлэ, директорла сөһбөт апарыр, ушагынын зөйф вэ гүвэзэти төрөфлэрини өйрөнир, мүэллимлэрин мөслөһөтүнн алыр вэ мөктөблэ элбир оларак ушагынын дүзкүн тәрбийясин урунда чалышыр. Бизим өлкөмиздэ һар күн мөктөбэ көлөн, төнөффүслөрдэ нөвбәтчилик эдөн, шакирдларин дөрнөклэринэ көмөк көстөрөн, төһөсил - тәрбийэ характери дашыян темалар этрафында сөһбөт вэ лекциялар апаран ата-аналар чохдур.

Кениш совет ичтимаййөти, бөйүк төшкилатлар, фабрика-заводлар, совхоз, колхоз вэ МТС-лөрдэ көпч өслни коммунист тәрбийясини ишиндэ мөктөбэ конкрет көмөк этмөйө чалышырлар.

Лакин, биздэ һөлэ керн галмыш, ушагларынын тәрбийөсилэ һеч дэ марагланман вэ бу ишдэ өзүнү мөсул һесаб этмөйөн аилэлэр дэ вардыр. Белэ аилэлэр, гайда үзрө, ушагларында нөгсан вэ тәрбийөсизлик көрдүклөри заман өзлэрини дейил, мүэллими мүггөсир этмөйө чалышырлар вэ мөктөбэ көмөк этмөк эвэзине өзлэрини мөктөбэ гаршы гоймаға вэ мөктөб ташпырыгларыны ерина етирмөмөйө чалышырлар.

Мөктөб аилэлөрдэ элагэ сахламаг, аилэлэри өз этрафына чөлб этмөк, аилэдөн тәрбийэ ишиндэ истифаде этмөк үчүн мүйөйөн өлүч вэ тәдбирлөр сечмөлидир.

Мөктөб өзүнүн аилэ илэ ишини бир нечэ формаларда апара билэр:

1. Ата-аналары мөктөбэ чагырмаг. Бу эн вачиб бир элагэ формасыдыр. Анчаг бундан дүзкүн истифаде этмөк лазымдыр. Бэ'зи мөктөблэр ата-аналары анчаг ушагда мөнфи һөрөкөтлөр көрдүклөри заман чагырыр, синиф рәһбөри, директор ушагдан ата-аная ишкайөт этмөйө башлайырлар, (бэ'зән дэ бу ишкайөтлөр ушагынын өз янында олурса бу тамамилэ сөһвдир). Ишэ бу чүр янашан мүэллимлөр, эввэлдэ ата-ана гаршысында өз ачизликларини кестарирлэр.

Дикәр төрөфдөн ата-ананын култур сөвийьөсиндөн асылы оларак бу иш мүхтәлиф нәтичөлөрлө гуртара билэр; әкәр ата-ананын култур сөвийьөсин йүксәкдирсә вэ тәрбийө ишлэринин хүсусийьөти һаггында һазырлыгы вардырса, о, мүэллимин «ишкайөтина» ушагынын бурахдыгы нөгсанлары дүзәлтмөк вэ дүзкүн педагожи өлчүлөр тәтбиг этмәклэ чаваб верир. Лакин педагожи ишлөрлө таныш олманя ата-аналар (чох тәәсәүф ки, беләлөри һөлэ чохдур) ушагы һаггындаки ишкайөти эшидир вэ «онун өһдәсиндән мән өзүм кәләрәм» сөзлэрилэ чаваб верир. Белэ ата-аналар ушагларла гаршы агыр физики чәзалар тәтбиг эдәрәк ушагынын «өһдәсиндән» кәлирләр. Дө-йүлүмш ушаг өз мәнфи һөрәкәтлэрини атмамагла бәрәбр ону дөйдүрән мүэллимэ дүшмән көзү илэ бахыр.

Бэ'зи башта ата-аналар исә ушаг һаггында мүэллимин ишкайөтини эшидир, лакин разылашмаярак мүэллимэ э'тираз этмөйө вэ ушагларыны мүдафиэ эләмөйө чалышырлар. Мәнфи һөрәкәтлэринин олмасына бахмаярак, ата-анасынын ону һөмишә мүдафиэ этмөйини көрөн ушаг исә бу мүдафиэә архаланараг нөгсанларыны азалтмаг эвэзине, даһа дэ чохалдыр вэ бэ'зән ата-анасы илэ дэ мөктөби горхузмага чалышыр.

Мүэллимин «ишкайөти» йолу илэ багланан «элагәнин» нәтичөси бундан артыг ола дэ билмәз. Она көрә дэ ата-ананы мөктөбэ чагыраркән ишкайөт эвэзине бу ашагыдаки үмүми мөслөһөтлэри тәтбиг этмөк лазымдыр:

а) Ата-ананы анчаг ушагынын пис һөрәкәтлөрлө элагәдар дейил, систематик сурәтдә мөктөбэ чагырмаг лазымдыр. Ата-аная ушагынын анчаг нөгсанлары һаггында дейил, эйни заманда онун мүвөффәгийьәтлэри, мүсөбәт чәһәтлэри һаггында дэ демөк лазымдыр ки, бу, ушагларын мүсөбәт чәһәтлэринин мөһкәмләтмөк вэ ишкашаф этдирмөкдә бөйүк эһәиййәтә маликдир.

б) Ата-аналарла сөһбөт индивидуал апарылмалы вэ «ишкайөт» характери дашымамалдыр. Мүэллим ата-ананын янында ушаглары тәгбир эдичи сөзләр ишләтмөмөлидир. Сә-мимийьәтлэ, ушагда мүшаһидә олунан нөгсанлары вэ мүвөффәгийьәтлэри көстөрмөли, о барәдә мөктәбин тәдбирлэрини гөйд этмөли, бу ишдә ата-аналарын әсас вәзифәлэрини көстөрмөли вэ лазыми педагожи мөслөһөтлөр вермөлидир.

Мүэллим ушага гаршы физики чөзә тәтбиг эдөн аилэлөрә бу өлчүнүн зәрәрини айдынлашдырмалыдыр.

2. Ата-аналар йыгынчагы. Элагәнин бу формасыны дэ дүзкүн төшкил этмөк лазымдыр. Мөктөбдә ата-аналарын йы-

Ғыңычагы ики формада чағырылып: ата-аналарын үмум мәктәб йығынчагы вә синифләр үзәрә ата-аналарын йығынчагы. Биринчи, мәктәбин ата-аналар комитетинин яхындан иштиракилә мәктәб дирекциясы тәрәфиндән чағырылып ки, бурада мәктәбә аид олан үмуми мәсәләләр музакирә олунур. Икинчи, синиф рәһбәрләри тәрәфиндән чағырылып ки, бурада синиф мәхсус олан тәһсил-тәрбийә мәсәләләри музакирә олунур.

Ата-аналарын үмуми йығынчагына яхшы һазырланмағ лазымдыр; йығынчагы илин әввалидә «информация верлишинә» илин ахырында «haft-hesab» кампаниясына чевирмәк олмаз.

Белә ичласларда мә'рузәләрин узун вә марағсыз олмасына йол верилмәмәлидир.

Бу ичласларда шакирдләрин тәрбийәләринә даир ата-аналары марағландыран мә'рузәләр гоймалы, музакирә әдилчәк мәсәләләр һаггында ата-аналара әввалчәдән хәбәр вермәли, бу йығынчағлары шакирдләрин мувәффәгийәтләрини көстөрән сәрки вә йығынчагы ахырында шакирдләриң чыхышы (декломация, гимнастика нөмрәләри вә с.) илә зәңкинләшдирмәли.

3. Шакирдләрин әвләринә кетмәк. Шакирдин әв шәраити илә билаваситә таныш олмағ үчүн аиләйә кетмәк вә шакирдин әвдә һазырланмасы үчүн лазыми шәраит яратмағ режимини дүзәлтмәйә көмәк этмәк, ушағын тәрбийәсинә даир ата-ана илә даһа яхындан вә сәмими сөһбәт апармағ муһүм тәдбирләрдән бирисидир. Әләвә этмәлийик ки, муәллим нәйик кәри галан вә интизамы позан әйни заманда габагчыл вә интизамлы шакирдләрин дә аиләсинә кетмәли вә бу мүсәбәт һаллары мөһкәмләндирмәлидир.

4. Мәктәби һамилийә көтүрмәк. Бу, ени әләғ формасыдыр. Совет ичтимайийәти, фабрикалар, заводлар вә с. мүәссәләрин мәктәбләри һамилийә көтүрмәси вә бу мүәссәләрдәки фәһлә вә интеллигенциянын гүввәсилә мәктәбин синифдән вә мәктәбдән харич ишләрини, шакирдләрин сағламлығыны вә с. низама салмағ үчүн конкрет ярдым әдә биләләр. Бу мүәссәләр мәктәбә мадди ярдым да әдә биләләр. Бу иши тәшкил этмәк лазымдыр вә буну мәктәб тәшкил этмәлидир. Бундан башға бөйүк әвләрин, шәһәрләрдә әв идарәләринин, жактларын яһында ата-аналар комитети тәшкил әдлийр. Бу комитетләр һаман әвдә яшяанларын мәктәб ишләринә көмәйини тәшкил әдә биләләр.

5. Педагожи пропаганда. Ата-аналар арасында педагожи пропаганданын вачибдийини вә ата-аналар үчүн лазыми популяр әдәбийят ярадылмасынын әһәмийәтини УИК(б)П МК мәктәб һаггындаки 25/VIII—1932-чи ил тарихли тәғарында тәләб этмишдир. Чүнки педагожи пропаганданы тәшкил әтмәдән ушағын аиләдә тәрбийәсини вә аиләнин мәктәбә ярадымыны низама салмағ чох чәтиндир.

Педпропаганда ата-аналары ушағын яһи вә фәрди хусусийәтләри илә, совет мәктәбинин гаршысындаки тәһсил-тәрбийә вәзифәләрилә, мәктәбин иш мәзмуну, режими вә дахили иш гайдалары илә, ушағын тәрбийәсиндә аиләнин дөвләт гаршысындаки мәс'улийәти, ушағын тәрбийәсиндә аиләнин бөйүк ролу илә вә нәһайәт ушағын аиләдә тәрбийә әдилмәсинин мәзмун, форма вә методлары илә таныш этмәлидир.

Мәктәб вә халғ маариф органлары педпропаганданы ашағыдаки йолларла апармалыдырлар:

а) мәктәб нәздиндә ата-аналар үчүн консултациялар тәшкил әдилмәли;

б) ата-аналара тә'лим - тәрбийә ишләрини вә ушағларын хусусийәтини өйрәдән әдәбийят көстөрilmәли;

в) ата-аналар үчүн хусуси лекториялар тәшкил әдилмәли;

г) педпропаганданы кенишләндирмәк мәғсәдилә ата-аналар университетләри тәшкил әдилмәлидир.

Муәллимин ата-аналарла фәрди сөһбәгиндән вә ата-аналар йығынчагындан педпропаганда үчүн кениш истифадә әдилмәлидир.

IV. АИЛӘНИН МӘКТӘБӘ КӨМӘЙИ

Мухтәлиф шәкилләрдә апарылан педпропаганда ата-аналарын мәктәбә практикә көмәйини тә'мин этмәлидир.

Аиләнин мәктәбә көмәйи нәдән ибарәт олмалыдыр?

1. Аилә, ушағын вәхтында мәктәбә кетмәсини тә'мин этмәлидир. Бу мәғсәдлә аилә дәрә чәдвәлини яхшы билмәли вә ушағы һаман чәдвәл үзрә мәктәбә көндөрмәлидир.

Аилә ушағын мәктәбә истираһәт әдәрәк сәлиғә илә, кейинини вә тәмиз кәлмәсини, чәдвәл үзрә кечиләсн дәрсләрә лазым олан китаб, дәфтәр вә башға тә'лим шейләрилә кәлмәсини тә'мин этмәлидир.

2. Аилә, ушағын әвдә дәрсини һазырламасы үчүн сакият шәраит яратмалыдыр. Бунун үчүн дә аилә ушағы лазыми тә'лим васитәләри (дәрслик, дәфтәр, атлас вә г.) илә тә'мин эт-

мәли, эвдә ушаг үчүн хусуси кушә айырмалы вә буну ушағын боюна көрә олан стол вә стулла төһлиз этмәлидир.

Ушаг дәрә охуян заман эвдә—аилдәә сақитлик яран-масына чалышмалыдыр.

Ушаг дәрә охуян заман эвдә—аилдәә сақитлик яран-рыгларынын ерина етирилмәсини йохламалы, контрол этмәли вә лазым кәлдийн ердә оилара көмөк этмәлидир.

Ата-аналар һәр күн ушагларын күндөликләринә бахмалы вә тапшырыгларыны ерина етирмәләрнни йохламалыдырлар.

3. Ата-ана мөктәблә яхындан әләгә бағламалы вә оунула әлбир олмалыдыр.

Ата-ана систематик оларәг һеч олмасә һәфтәдә, 10 күндә бир дәфә муәллимләрдә, синиф рәһбәри илә көрүшмәли, өз ушағынын мувәффәгийәт вә нөгсанларыны өйрәнмәли вә буну уйғун да һәрәкәт этмәлидир. Ата-ананын директор, пионер дәрәә рәһбәри, шакирдләр комитети, комсомол тәшкилаты илә дә көрүшмәси, оиларын педагожи мәсләһәтләрини алмасы вә ерина етирмәси ушағын тәрбийәсинә чох муһбәт тәсир эдә биләр. Аилә ушағын ишләриндә чәтиликләр көрүнчә тәз муәллим вә я синиф рәһбәри илә көрүшмәли вә оуну мәсләһәтини истәмәлидир.

4. Ата-ана мүмкүн гәдәр мөктәбин үмуми ишләриндә иштирак этмәлидир. Габагчыл совет аиләләри бу барәдә яхшы иш нүмунәләри кәстәрирләр. Оилар мөктәбин бүгүн тәһсил-тәрбийә ишләринин ирәли кетмәси үчүн мөктәбә ярдам эдириләр. Мөктәбдә нөвбәтчи олмаг, мөктәбин әләгәдәр дәрәһинә рәһбәрлик этмәк, аталар комитетиндә чалышмаг, синифдән харич ишләрә көмөк вермәк вә с. ата-аналарын мөктәбдәки ишнин мәзmunуну тәшкил эдә биләр.

V. УШАҒЫН АИЛДӘӘ ТӘРБИЙӘСИ

Совет аиләсинин дөвләт гаршысындаки шәрәфли вәзифәләриндә бириси дә, өз ушагларыны дүзкүн тәрбийә этмәсидир. Аиләнин бу вәзифәси дөвләтн ганунар кодексиндә дә кәстәрилмишдир. Һәр бир аилә бәлмәлидир ки, ушағын тәрбийәси мәсуулийәтинин ялыз мөктәб дейил, һәм дә аилә дашыһыр. Тәһсил-тәрбийә ишләри мөктәбдә һәр нә гәдәр яхшы гурулса да, шакирдин тәрбийәсидә аилә мөшгул олмәдән истәһилнә нәгичәни алмаг олмас. Ушағын тәрбийәсиндә мөктәбин һәлл әдичи ролуну унутмамагла бирликдә аиләнин дә бөйүк ролуну инкар этмәк олмас.

Аилдәә ушағын тәрбийәсинин мүндәрәчә вә формасы әсәс әтибарилә нәдән ибарәт олмалыдыр?

Аилә ушағын эвдә режимини мүәййән этмәлидир. Режими тәрбийә ишиндә бөйүк әһәмийәти бардыр. Режим—ушағын организмнә, иш көрмәк имканына уйғун оларәг оуну мөшгәлә вә истираһәт вахтларынын дүзкүн бөлүнмәсидир.

Ушағын аилдәәки режими мөктәб режими илә разыландырылмалыдыр. Лакин ушағын бүтүн вахтыны чидди режим алтында сахламаг да доғру дейил; режимин әсәс тәләбләрини ерина етирмәк лазымдыр. Истираһәт күнләрини режимини ушаг өзү мүәййән этсә даһа яхшы олар.

Ушағын режимнә әсәс әтибарилә буилар даһил олмалыдыр:

Ушаг вахтында дурмалы, йүнкүл гимнастика этмәли, туалетини дүзәлтмәли, вахтында емәйни емәли, һәр күн мүәййән гәдәр тәмиз һавада олмалы, мөктәбә вахтында кетмәли, һәр күн әввәлчә дәрсләрини өйрәнмәли, сонра оюнла, сәрбәст оху вә башга ишлә мөшгул олмалыдыр.

Ушаг эвдә дә мөктәбдәки кими һәр 45 дәгигәлик ишдән сонра 10—15 дәгигә төнөффүс этмәлидир. Ушаг вахтында ятмалы, кифайәт гәдәр истираһәт этмәлидир.

Аилә ушағы коммунистәсинә тәрбийә этмәлидир. Бир чох аиләләр ушағын эвдә ачаг физики тәрбийәсинә (смөк, кеймөк вә с.) мөшгул олулар. Бу яхшыдыр, лакин кифайәт дейил. Ата-аналар мөктәбин тәрбийә ишләринә көмөк этмәк мөсәдилә ушағын әгли инкишафы, әхлағи вә әстетик тәрбийәсини илә дә мөшгул олмалыдырлар. Аилә ушаға һансы сифәтләри ашыламалыдыр?

Тәһлим гаршы севки тәрбийә этмәк. Ата-ана ушағын әв тапшырыгларылә таныш олмалы, бу тапшырыгларыны ерина етирилмәсини контрол этмәли вә лазым көрүлән ердә шакирдә көмөк тәшкил этмәлидир. Ата-ана ушағын тәһлими өзү үчүн әсәс вәзифә һесаб этмәсинә чалышмалыдыр. Ола көрә дә ушағын әв ишләри сырасында оуну дәрә тапшырыгларыны һазырламасына мәркәзи ер вермәли вә бу иши тәһрик этмәлидир.

Ушагларә китабы севдирмәли. Китаб, гәзет вә журнал оумаг ушағын әгли инкишафыны вә үмуми һазырлығыны артырыр. Ушаг һәлә мөктәбдә кетмәздән китабла чох марафланыр; китабы охумаға баһладыгдан сонра исә буну севимли мөшгәләләриндән бири һесаб әдир.

А. М. Горки демиддир ки, ушаг һәятдан тәсир алдығы кими китабдан да алыр. Ола көрә дә ата-аналар ушағын синифдән харич оху ишнин низама салмаг үчүн муәллимлә мәсләһәтләшмәли вә мәсләһәт көрүлән әдәбийәти(китаб, гәзет вә

журнал) охумасына наил олмалыдырлар. Анладэ бэ'зэн ушагы охучу ролунда истифаде этмэк (ушаг охуор, аилэ үзвлэри исэ гулаг асылар) чох яхшы нэтиче верир. Охунмуш китабын мазунуну бирликдэ музакирэ этмэк дэ мүсбэт хесаб эдилмэлдир.

Эмэйи ушага севдирмэли. Ушага кичикликдэн башлараяг эмэйи гаршы коммунист мунасибэти бэслэмэйи өйрэтмэк лазымдыр.

Ушагын эсас эмэйи тэ'лимдир; лакин ушаг аилдэ өзүнэ вэ бүтүн аилдэ анд олан уйгун вэ садэ ишлэр дэ апармалыдыр. Мэсэлэн: ерини йыгышдырмаг, өз столуну низама салмаг, кастюмуну тэмизлэмэк, агагабысыны силмэк вэ йыгышдырмаг, эмэк биширмэк, продукт алмаг кими бир чох башта ишлэрдэ бөйүклэрэ көмөк этмэк ушага тапшырылмалыдыр. Анчаг бу ишдэ ушаглары һөддэн артыг йүклэмэк дэ олмаз. Аилдэ ушага верилэн белэ везифэлэр мөктэб тапшырыгларынын еринэ етирилмэсине мане олмамалыдыр. Бу ишлэрин дэ көрүлмэсиндэ мүэйиэн сэлэгэлллийэ фикир верилмэлидир.

Бу иш ушагы эмэйи өйрөтдйин кими эмэйи дэ она севдирир.

Ушагын эмөк коллективи үчүн һазырланмасыны нэзэрдэ тутсаг бу ишин нэ гэдэр мүһүнмө олмасыны баша дүшмөк олар. Ата-ананын өз стахановчу, зэрбэч вэ актив иши һагында аилдэ апардыглары сөһбэтлэр, эмэйи ушаглара севдирмөк үчүн чох яхшы тэ'сир элэ билэр.

Ушагын сияси тэрбийэсине чидди диггэт верилмэлидир. Ушагын сияси тэрбийэсини анчаг мөктэбин иши хесаб этмэк ялышдыр. Һэр бир совет аилэси социализм вэтэнимизин һөятилэ марагланыр, өлкэмизин бейнэлхалг везиййэтинин яхындан өйрөнмөйө чалышыр вэ аилэ үзвлэри бу барэдэ чох сөһбэтлэр апарырлар. Ушаглар белэ сөһбэтлэри—хүсүслэ өлкэмизин мудафиесине,—Герман фашизми элейһинэ апардыгмыз вэтэн азадлығы муһарибесинэ, Гызыл Ордунун, совет гөрһөманларынын шүчаэтинэ анд олан сөһбэтлэри чох марагла динлэйирлэр. Белэ сияси мэсэлэлэр һаггында ушагларла сөһбэт апармаг вэ онларын суалларына уйгун чаваблар вермөк лазымдыр. Гэзет вэ журналларда охунан мараглы мэсэлэлэр һаггында ушагла сөһбэт этмэк, аилдэ революцион байрамларын кечирилмэсини тэшкил этмэк, ушаглара вэтэнимиз севдирмөк, дөвлэтэ, партия, бөйүк Сталинэ вэ онун силаһанданларына, өлкөмизин адлы - санлы адамларына мөнзөбөт тэрбийэ этмэк аилдэки сияси тэрбийэнин эсасыны тэшкил этмэлидир.

Ушагы дини эһ'анэлэр галыгынын мөнфи тэ'сириндэн горулмаг лазымдыр. Култур сөвиййэси йүксөк олан бэ'зи аилдэрдэ белэ, дини эһ'анэлэрин галыгы мүэйиэн ер тутур. Гочаларын ширин сөһбэтино уян ушаглар һисс олунмадан дини эһ'анэлэрин тэ'сири алгына дүшэ билирлэр. Гочалар чох заман зэрэрини баша дүшмөдөн, ушаглара алаһа, пейгэмбэр анд ичмөк өйрөдир, онлара «мө'чүзэлэр»дэн данышыр вэ олмайя шейлэр (сүпүркэ саггал, дамдабача, чин, шейтан вэ с.) илэ горхуудурлар.

Ата-аналар ушагы бу чүр мөнфи тэ'сирлэрдэн горумалыдыр.

Ушагда мөһкөм ирадэ тэрбийэ этмэк лазымдыр. Бунун үчүн һэр шейдэн эввэл ушагын, она верилмиш тапшырыглары вахтында вэ йүксөк кейфиийотлэ еринэ етирмэсине чидди диггэт вермөк лазымдыр. Ушаглар бэ'зэн тапшырыгы тамамламайраг ону ярымчыг гоюб ойнамага вэ я башга бир ишэ кечмэйэ вэ яхүд четинлийэ раст калдыклары заман руһдан дүшөрөк иши атмага мейл эдилыр ки, бу да онларын ирадэлэрини зөифлэди. Ушагын көтүрдүйү иши баша чатдырмасына, раст калдий четинликлэри арадан галдырмасына, өз күчүнэ инанмасына вэ ишдэ мүэйиэн эсиййет чөкмэйи севмэсине чалышмаг лазымдыр.

Ушагын эстетик тэрбийэсине диггэт верилмэлидир. Ашагы яшлы ушаглары ата-ана өзү илэ театр вэ кино апармалы, орта вэ юхары яшлы ушагларын исэ мүэйиэн вахтларда кино вэ театра кетмэлэрини тэ'мин этмэлидир. Ушаглар муസിги эшитмөк, нөрмө, маһны охумаг, шөкил чөкмөклэ чох марагланырлар, бунун үчүн аилдэ лазыми шөрант ярадылмалыдыр.

Ушагын физики тэрбийэсине чидди диггэт етирилмэлидир. Аилэ ушагын сәһэр тездэн гимнастика этмэсини, күндө он азы 3 саата гэдэр ачыг һавада олмасыны, мейданчаларда марагландыгы һөрөкөт вэ спорт оюнлары ойнамасыны, өзүнү тэмиз сахламасыны, вахтында эмөк эмэсини, лазыми гэдэр ятмасыны, ичтимаи вэ шөкси гигиена тәләблэринэ рэайэт этмэсини тэ'мин этмэлидир. Бүтүн булар ушагын эв режимино дэ нэзэрдэ тутулмалыдыр.

Көстөрилэн сифөтлэри тэрбийэ этмөк үчүн ата-аналар яхшы нүмүйлөрдөн истифаде этмэлидирлэр. Она көрэ дэ онларын янында һеч бир мөнфи һөрөкөтэ йол вермөйөрөк, ушаглары һәмшичэ мүсбөт, яхшы нүмүнөлөрлэ өһатэ этмөк лазымдыр.

Ата-ана вэ бүтүн айла үзвлэри арасында бирлик олма-
лыдыр. Экэр ата-ана вэ бүтүн айла үзвлэри мейрибид дола-
салар, ушаг һаггында онларын арасында «ваһид чэбнэ» йэ'ни
тэ'сир бирлийи олса, бу вэзиййэт ушагын тэрбийёсинэ чох
яхшы тэ'сир бағышлай билэр. Она көрө дэ, ата-ана ушаг һа-
ггындаки бүтүн тэдбирлэрини бир-бирилэ разылашдырмалы,
мэслэһатлэшмэли вэ сонра ишэ кечирмэлидирлэр.

Аилэдэ ушагы һэддэн артыг «эзизләмэк», «эркөйүн бө-
йүтмэк» зиянлы олдугу кими, ушагы чох сыхынты алтында
сахламаг дэ доғру һесап олуна билмээ. Экэр аилэдэ ушаг ер-
ли-ерсиз истэдийнэ нал олурса, онун һэр бир мө'налы-мө'-
насыз тэлэбинэ эмэл олунурса, экэр аилэдэ ушага таршы
«хатырына дэймэ» принципи тэтбиг олунурса ушагда эгоизм
вэ арагэ эңфлийи кими хасиййэтлэр ярана билэр.

Ушагы һэддэн артыг сыхынты алтында сахламаг, онун
чэхэси ярадычылыгына, сөпсэт мөшғөлэсинэ иккан вермөмөк,
онун истэдйклэрилэ гэги һесаблишмамаг вэ с. ушагы пассив,
тэшэббүссүз вэ ачиз етишдиэр.

Ушагы һэддэн артыг ерсиз тэ'рифләмэк, она ерсиз бах-
шылар вермөк дэ мөнфи тэ'сир эдэр. Белэ ки, ерсиз тэ'-
рифлэнэн ушагларда даһа яхшы иш нүмунэси үчүн стимул
гаймыр. Тэ'лим-тэрбийё ишиндэ йүксөк мүнвэффегиййэтлэр өл-
дэ этмэйн бир вэзифэ олдуғуну ушага һисэ этдирмөк ла-
зымдыр.

Ушага таршы олан һэрэкэтлэрдэ ардычыл олмаг, ушага
ерсиз, мө'насыз тэлэблэр вермөмөк, верилмиш тэлэблэрин исэ
еринэ етирилмэсинэ чалышмаг лазымдыр. Белэдэ ушага
ерсиз вэ мүмкүн олмаян вө'длэр вермөк дэ дүзүкү дейилдир.
Экэр ушага бир шей вө'д эдиһирсэ, ону тэ'мин этмөк лазым-
дыр.

Аилэ ушагынын коллективлэ олан мүнәсибэтлэринэ диг-
гэт етирмөлидир. Бө'зи ата-аналар ушагларыны коллективдөн
айры сахламага чалыштырлар. Һэгга бө'зилэри ушагларыны
мөктәбэ өвлэри апарыр вэ дәрэдөн сонра өвлэри илэ дэ керя
гайтарырлар. Сағлам коллективин ушаг үзриндэ мүсбэт тэ'-
сири чох бөйүкдүр. Она көрө дэ ушагы коллективдөн узаг-
лашдырмаг доғру дейил, ләкин ушагын коллективинэ, онун
йолдаш вэ достларына диггэт вермөк лазымдыр, чүнкн яхшы
дост вэ йолдаш мүсбэт тэ'сир бағышлайыр. Ушагын сечдийи
дост вэ йолдаш мөнфи давранышлыдырса ушагы онлардан
айырмаг лазымдыр.

Ушагларда белэ коллектив үзвлэринэ, дост вэ йолдашла-
ра таршы һөрмөт, таршылыгы көмөк һисси оядымалыдыр.

Ата-ана ушаг янында өз авторитетини сахламалы (ушаг-
ларынын янында авторитети олмаян ата-ананын тэрбийёви тэ'-
сири чох аз олур вэ я һеч олмур). Мөктәб вэ мүүллимин ав-
торитетини дэ йүксөлтмәлэ чалышмалыдыр. Ушагын янында
мүүллимн һөрмөтдөн сонра һеч бир данышыга йол вермөк ол-
маз.

Ушагы дөймөйин сон дәрәчэ зэрэри олмасыны вэ она
бош-бошуна өйүд вермөйин мөнфәэтли олмадығыны айла бих-
мөлидир.

Дөймөк ушагын мөнлийини гырыр, ону эсэбилдишдиэр,
горхаг, чосарәтсиз вэ икнүзлү эдир.

Ата-ана ушага «сөн нэ вахт ганачагы адам олачагсан»,
«адам эдэбли олар» кими үмүми, мүчөррөд мөфһумларла
«өйүд вермөк» эвэзинэ, она мөнфи давранышынын зэрэрини
вэ мүсбэт һэрәкәтлэринин эһәмиййәтнин айдылашдырмалы-
дыр.

Ушага пул бағышламаг, тэлэбиднән артыг она «чиб хәрч-
лийи» вермөк мэсләһэт дейил. Кичик яшлы ушаглара верилэн
пулун һарая вэ һэ үчүн хәрчләнмәси ата-аня ахыра гэдэр
бәлли олмалыдыр.

Бу педагожи тэлэблэри көзләйән айла мөктәбин комму-
нист тэрбийәси ишиндэ она бөйүк көмөк этмиш олар вэ мөк-
тәб бу педагожи өлчүлэри, аиләнин вэзифәлэрини ата-аналар
ичерисиндэ айдылаштырмалыдыр.

ХП ФЭСЛ СОВЕТ МӨКТӘБИ МҮӨЛЛИМИ

Партия вэ һөкүмәт совет мөктәби мүүллимнэ эн мәс'ул
вэ мүһүм бир вэзифэ тапшырмындыр: о, совет көнчлэ-
риндән коммунизм гуручулары тэрбийё этмөлидир. Бундач
алавэ совет мөктәби мүүллимн өзүнү дар мүүллимлик фәалй-
йәти тәрчывэзилэ мөһдудлашдырмайраг ири яшлы эһали арасы-
сында кениш култур-маариф ишлэрини апармаг вэ коммуни-
зм пропаганда этмөк кими мәс'ул вэ фөхри бир иш апармалы-
дыр.

Йолдаш Ленин көстөрмишдир ки, партия илэ, онун идея-
лары илэ руһланан, күтлэни коммунизм идеялары илэ марг-
ландырмагы бачаран, онлары коммунизм уғрунда мүбаризэ
ишинэ чөлб элэ билэн мүүллимлэр яратмаг лазымдыр.

«Мүүллимн ордусу өз таршысында гигант маариф вэзи-
фәлэри гоймалы вэ һэр шейдөн эввэл социализм маарифинин
баш ордусу олмалыдыр».*)

*) Ленин, әсәрләри, чилд XXIII, сәһ. 66.

Хусусилә инди—социализмдән коммунизмгә кечид дөврүндә муәллимләр үзәринә чох бөйүк вәзифәләр дүшүр. Болшевик партиясы революциядан өввөл муәллимләри чар мүтләгийәти әләйһинә мүбаризәйә, социал-дамократлары гырмызы байрагы алтында пролетар диктатурасынын гәләбәси уgrundа мүбаризәйә чагырылды. Русиянын габагчыл муәллимләри вә хусусилә халг муәллимләри чар мүтләгийәти әләйһинә апарылан сиясәт мүбаризәдә актив иштирак әтмишләр. 1911-чи илдә 3-чү дәвләт думасында ибтидиа мәктәбин гәнууну проект музаккирә олундугу заман халг муәллимләринин революционлуғуну көстәрән белә бир мисал көстәрилмишдир ки, 1905-чи ил революциясы дөврүндә 23000 муәллим мәсуулийәтгә чәлб әдилмишди. Бунарын арасында минләрлә сүркүн әдилмиш вә өлүм чәзасына мәһкүм әдилмишләр вар иди.

Йолдаш Ленин «Халг маариф министрлийн сиясәти мәсәләләринә даир» моголәсиндә Русиянын реакция илләриндәки муәллимләринин ағыр вәзийәтини көстәрәрәк язырды ки:

«Халг муәллимләринә мааны вермәкдән сөһбәт кедәндә Русия йохсулдур. Ондар мискин гурушлар верирләр. Халг муәллимләри гыздырылмамыш вә демәк олар ки, адам аняя билмәйән дахмаларда ачлыг чәкир вә донурлар. Халг муәллимләри, кәндлинин гышда дахмая салдыгы мал-гара илә бирликдә яшайырлар. Болә мудрийәт төрәфиндән олан саташмалар вә тәгъибләр бир яна гәлән халг муәллимни һәр һансы урядник, һәр һансы бир кәнд гараулчусу, кенүлү охрәнник вә чәсус да аяглайыр...»*)

Йолдаш Ленин халг маариф министрлийнин, октябрист чиновники, мүлкәдәр нумайәндәси, III вә IV думаларын үзвү олан Кложевин сөйләдийн бир факты кәтирир.

«1906—1910-чу илләр арасындаки беш ил әрзиндә Казан округунда 21 орта мәктәб вә халг мәктәби директорлары, 32 халг мәктәб инспектору, 1054 шәһәр мәктәби муәллими вәзифәдән чыгарылмыш, 870 нефәри ерләри дәйишдирилмиш. Фикирләшин! Бизим муәллим нечә сакит ята биләр. Астраханда ятаркән сабаһ көзләнилмәдән Вяткада олмаячагына инана билмир. Довшан кими говулмуш муәллимин бу психи вәзийәтини нәзәрә алын.»**)

Йолдаш Ленин буна әсәсләнараг дума үзвләринә мүрачигәтлә дейир:

*) Ленин, әсәрләри, чилд XVI, сәһ. 412.

***) Енә дә орада, сәһ. 416.

«Бәли, рус халг муәллимләри довшан кими говулмушлар. Бәли, һөкүмәт Русиянын муәллимләринин онда догузуу үчүн маариф йолуну һасарламышдыр.»

Ленин вә Сталин чар Русиясындаки халг муәллимләрини пролетариатын революцион һәрәкәтиндә актив иштирак әдән бир гүввә кими гыймәтләндирирләрди. Революциядан сонра коммунист партиясы вә Совет һөкүмәти халг муәллимләрини тарихдә мисли көрүнмәмиш бир гайгы илә әһәтә әтди.

Харич интервенция вә вәтәндаш муһарибәси илләриндә партия, муәллимләри дөврүн ичтимаи вә сияси мәсәләләри илә таныш әтмәк, пролетар революциясынын зәрурилийни онларга изаһ әтмәк, бүтүн муәллимләр күтләсини социализм уgrundа мүбаризәйә, көһнә әһ'әнәләри арадан галдырмаға чәлб әтмәк, әләчә дә муәллимләр арасындаки контрреволюционерләри вә социализм дүшмәнләрини гөвмаг мәгсәдини тәгъи әдирди.

Йолдаш Ленин дейир: «Демәк ләзимдыр ки, йүз минләрлә муәллимләр—иши ирәли апарачаг фикирләри оядачаг, индийә кимд күтләләр арасында олан мовһуматла мүбаризә әдәчәк бир аппаратдыр.»*)

Муәллимләрин гаршысында ени мәктәб яратмаг кими мәсу'ул бир вәзифә дурурду.

Партия вә Совет һөкүмәти халг муәллимләри үзәринә белә мүнүм вәзифәләр гоймагла борабл онларын мадди-һүгүг вәзийәтини яхшылашдырмағы да партия вә һөкүмәтини күндәлик мәсәләләриндән бириси һесәб әдирди.

«Халг муәллими биздә әлә йүксәкликдә гоюлмадыр ки, белә йүксәкликдә һеч бир вахт дурмамыш, дурмайыр вә буржуа чәмийәтиндә дура да билмәз.»**)

Йолдаш Ленин, мәктәбин тәлим-тәрбийә ишләриндә, дәрә кейфийәтинин йүксәлдилмәсиндә, дәрсин, идея вә истигамәтинин дүзкүнлүйүндә муәллимин әсәс рол ойшадығыны көстәрмишдир. Ленин Капри адасы партия мәктәби тәләбәләринә яздыгы мәктубунда көстәрирди ки:

«Һәр бир мәктәбдә ән мүнүм мәсәлә лекцияларын мәфкүрәви вә сияси истигамәтидир. Бу истигамәт нә илә муәййән әдилшир? Бүтөвлүйү вә мүстәсна олараг лекторлар тәркиби илә. Йолдашлар! Сиз чох яхшы билирсиниз ки, һәр һансы «контрол», һәр һансы «рәһбәрлик», һәр һансы «прог-

*) Ленин, әсәрләри, чилд XXV, сәһ. 453.

***) Ленин, әсәрләри, чилд XXVII, сәһ. 389.

раммалар», «низамнамələr» və г. лекторлар тәркибинə нисбətən бəш сөздүр»*)

Ленин вə Сталин халг мүəллимлəрини буржуа истинад-каһиндан, Совет һөкүмəтинин даяғына чевирмəйи, онлары коммунист партиясы вə Совет һөкүмəти сиясəтинин пропагандиствлəринə чевирмəйи тəлəб эдирлəрдə.

Сталин йоддаш 1925-чи илдə биринчи Үмүмиттифаг мүəллимлэр гурултайына көндөрмиш олдуғу тəбрикиндə көстəрп ки:

«Халг мүəллимлəri фалангасы социализм əсасында ени һəят гуран бизим өлкөнин бөйүк зəһмəткешлэр ордусунун əн мүһүм ниссəлəриндэн бирини тəшкил эдир».

Өлкөмиздə социалист сənəлəшдирилмəsi вə көнд тəсəрүфатынын коллективлəшдирилмəsi угрунда апарылан мүбаризə дəврундə мүəллимлэр етишэн нəслин коммунист тəрбийəsi, савадсызлығын лəғви вə култур революциянын башга саһлэриндə чидди сүрəтдə чалымышлар.

1931-чи илдə УИК(б)П МК-нын мөктəб һаггындаки тарихи гəрары мүəллимлəрин гаршысында «мөктəбин əсас нөгсаныны» арадан галдырмаг вə коммунист тəрбийəsi ишлəрини яхшылашдырмаг угрунда мүбаризə кими мүһүм бир вазифə гойду. Совет мүəллимлəri партия вə һөкүмəтин бу тəлəблəрини бөйүк руһ йүксəkлийи илə еринə етирди вə етирмөкдөдир.

Бөйүк Октябрь социалист революциясындан сонра мүəллимлəрин эмək һаггы систематик олараг артмыш вə артмададыр. Совет мүəллимлəri, Сталин Конституциясы əсасында, өлкөмизин там барабар йүгүлгү вəтəндашларыдырлар. Республикаларын Баш Советинə вə ССРИ Баш Советинə сечилэн чохлу миғдарда депутат мүəллимлэр вə Совет һөкүмəтинин фэрманы илə 4.000-дөн артыг халг мүəллимлəринин ССРИ орденлəri илə тəлтиф эдилмəsi буиун мисалларыдыр. Мүəллимлəрин мадди вəзийəтлəринин яхшылашдырылмасы барədə Сталин гайгысынын нүмүнэлəриндэн бириси дə УИК(б)П МК-нын вə ХКС-нын 9/IV—36-чы ил мүəллимлəрин эмək һаггыны артырмаг һагдаки гəрарыдыр. Бу гəрара көрə мүəллимлəрин эмək һаггы I—IV синиф мүəллимлəри үчүн 104%, V—VII синиф мүəллимлəри үчүн 99,1%, VIII—X синиф мүəллимлəри үчүн исə 136,1% артмышдыр.

*) Ленин, əсəрлəri, чилд XIV, сəһ. 118—119.

МК вə ХКС-нын 10/IV—36-чы ил тарихли гəрарына əсəн мүəллимлərə өмүрлүк адларын верилмəsi, мүəллимлəрин тəйини, харич эдилмəsi вə дəйишдирилмəsi барədə ваһид системанын ярамасы да мүəллимин вəзийəтинин яхшылашдыран документдир.

XVII Партия гурултайынын гəрарларындан сонра совет мүəллимлəринин сияси вə ичтиман ролу даһа да артмышдыр. Социализмдэн коммунизмə кечмөк, фəһлэ синфинин култур-техники сəвийəsiини инженер-техниклəрин култур сəвийəsiинə гəдэр галдырмаг, ССРИ зəһмəткешлəринин шүүрунда капитализм галыларыны мəһв этмэк ишиндə совет мүəллимни габагчыл рол ойнамалыдыр. Совет мүəллимни мөктəбин тəлим-тəрбийə ишинин кейфийəтинин даһа да йүксəлтмөлидир.

Мөктəбдə апарылан тəлим-тəрбийə ишлəринин кейфийəти тамамилə мүəллимлəрдэн асылдыр. Шакирдлəрин билик кейфийəти, онларын дүнякөрүшү вə əхлағлары мүəллимлəрин үмүми һазырлығынын сəвийəsiиндэн чох асылдыр.

Совет мүəллимни Совет һөкүмəтинин маариф сиясəтинин һəята кечирп, көнч нəслə коммунист тəрбийəsi, тəһсил вə тəлим верир. Совет мүəллимни бу ашағыдаки вəзифələri еринə етирп:

1. Шакирдлəri дөвлəт программасы вə дəрсликлəрдə көстəрилмиш вə мүəййэнлəшдирилмиш биликлэр системасы илə ситəһландырыр.

2. Үмүми тəһсил биликлəri əсасында ушағларда диалектик материализм дүнякөрүшү ярадыр, онлары коммунист моралы əсаслары үзəриндə тəрбийələндирир, болшевик ирадəsi вə болшевик характери сифəтлəрини ашылайыр, зəһни эмək вə култур-ичтиман давраныш вəрдишлəri верир.

Совет мүəллимни өз предмети үзрə лəзым олан синифдэн вə мөктəбдэн харич иш тəшкил эдир. Мөктəбин ушағ тəшкилатларына көмөк эдир, тəлим-тəрбийə ишини даһа да яхшылашдырмаг үчүн аилə илə лəзыми иш апарыр.

3. Совет мүəллимни ичтиман ишчидир; о, халг күтлəсинə, бүтүн ичтиман ерлəрдə, партиянын, Совет һөкүмəтинин сиясəтинин əсасларыны, ени яшайыш гайдасыны изаһ эдир, ата-аналара коммунист тəрбийəsiинин əсасларыны өйрэдир, көһнə яшайыш гайдалары илə мүбаризə апарыр.

СОВЕТ МӘКТӘБИ МҮӘЛЛИМЛӘРИНИН ЭСАС СИФӘТЛӘРИ

Ушагларын коммунист тәрбиһә-тә'лим ки ми мұһумм вә мәсу'лийәтли вәзифәни еринә етирән совет мұәллими эсас оларағ бу кейфийәтләре вә сифәтләре малик олмалыдырлар:

1. Маркс—Ленин дунякөрүшүнә малик олмағ. Йолдаш Ленин 1920-чи илдә Умурусия сияси маарифчиләр мушавирәсиндәки нитгиндә көстәрмишиди ки:

«Инди биз, партия илә, онун идеялары илә сыхы сурәтдә бағлы олан, онун руһу илә руһланмыш, фәһлә күтләсини өз төрәфинә чәкән, онлары коммунизм илә руһландыран, коммунистләрин етдикләри илә онлары марағландыран ени педагожи мұәллимләр һей'әти ордусуну тәрбиһә этмәлийәк.») Совет мұәллими халғ арасында чыкмышдыр, онун бүтүн ийтересләри, арзу вә мейлләри зәһмәткешләрин манафеи илә сыхы сурәтдә бағлыдыр. Мұәллимләр коммунист партиясыны, Ленини—Сталини ишинә, фәһлә синфинин идеалларына садиг, коммунизмин гәләбәсинә инанан вә бу иш үчүн һәр чур фәдакарлыға һазыр олан идеялы, принципнал болшевик олмалыдырлар. Мұәллим, өз йүксәк морал сифәтләрилә сечилмәли, шакирдләр вә әһали арасында йүксәк авторитетә малик олмалыдыр.

Совет мұәллими она тапшырылмыш коммунист тәрбиһәси вә тә'лими ки ми мәсу'лийәтли вәзифәни еринә етирмәк үчүн бүтүн гүввәси илә чалышмалы, бу ишә өзүнүн хүсуси ни ки ми бахмалы, өз идея-сияси сәвийәсинин йүксәлмәси, болшевизмә саһиб олмасы үзәриндә систематик оларағ чалышмалыдыр.

Мұәллим Маркс—Ленин дунякөрүшүнә малик олмағ, ушағларла верәчәйн коммунист тәрбиһәси ишләрини даһа яхшылашдырмағ үчүн—партиямызын тарихини, Маркс, Энгелс, Ленин, Сталини әсәрләрини охумалы, Маркс—Ленин теориясыны мәнимсәмәлидир.

XVIII Партия гурунтайында Сталин йолдаш демшидир: «Бир аксиома ки ми гәбул этмәк ләзимдыр ки, дөвләт вә партия ишини һәр бир саһәсиндәки ишчиләрин сияси сәвийәси вә марксизм-ленинизм шүуру нә гәдәр йүксәк оларса, ишин өзү бир о гәдәр әффектли олар вә аксинә,— ишчиләрин сияси сәвийәси вә марксизм-ленинизм шүуру нә гәдәр ашағы оларса, ишдә позгунлуғ вә мүвәфғәийәтсизликләр олачағы бир о гәдәр йәгиндир, ишчиләрин өзләря-

нин дәйәрдән дүшәчәкләри вә хырдача ишбәзларла чевриләчәкләри бир о гәдәр йәгиндир, онларын позулачағлары бир о гәдәр йәгиндир.»*)

Сталин йолдашын бу сөзләринин хүсусән мұәллимләр үчүн бәйүк әһәмийәти вардыр. Мұәллимин сияси һазырлығынын сәвийәси онун иш кейфийәтнин тә'йин әдир.

2. Мұәллимин һәртәрәфли, кениш, үмуми тәһсилли олмасы вә тәдрис етдийи предмет дәриндән билмәси. Яхшы мұәллим кениш биликләрә малик олмағла бәрәбәр систематик сурәтдә өз билийини артырмаға чалышыр. Шакирдләре «әһмләрин әсасыны» өйрәтмәк вә онлары һәртәрәфли инкишаф етдирмәк үчүн, мұәллим йүксәк тәһсилли олмалыдыр. Һәлә Дистервег көстәрмишиди ки, «өз тәкмилләнмәси үзәриндә ишләйән мұәллим өз мәктәбинин тәкмилләнмәси үзәриндә ишләйәр». Мұәллим өз предметини яхшы билмәкдән башға предметинә яхын башға предметләрә дә таныш олмалыдыр. Мұәллим систематик оларағ күндәлик әлми, сияси һадисәләрдән хәбәрдар олмалы вә ләзим кәдикчә өз предметинин тә'лимийи һәяти мәсәләләрә әләғәләндирмәлидир. Мұәллим бәди әдәбийяты яхшы билмәли, инчәсәнәт саһәсиндән үмуми анлайыша малик олмалыдыр.

3. Педагожи усталыға йийәләнмәли. Мұәллим тәдрис етдийи предмети яхшы билмәклә бәрәбәр ону методикасы вә гәйдәләрини да билмәлидир. Педагожика, педагожика тарихи, ушағ психологиясы вә методиканы билмәк мұәллимин мүвәфғәийәтләри үчүн әсас шәртләрдәндир.

Педагожи усталығ фитри габилйәт олмаярағ, тә'лим процессиндә әлдә әдилир. Педагожи ишләрин устасы олмағ үчүн бүтүн мұәллимләрдә имкан вардыр. Мұәллим систематик оларағ өзүнүн теоретик билик сәвийәсини артырмағ вә тәчрүбәсини кенишләндирмәк йолу илә өз усталығыны да артыра биләр.

«Анчағ фәәлийәтдә, практика йолу илә, сәнәт өйрәнир, такт, бачарығ, зирәклик, чәлдлик әлдә әдиләр, ләкин практика васитәсилә дә сәнәт, анчағ, габағчадан әлми өйрәнәләр, ону өзүнә мәнимсәйәнләр, она өзүнү бәндәдәнләр вә габағчадан тәчрүбәнин әлмә нечә тә'сир бурахачағыны тә'йин әдәпләр өйрәнә билмирләр» (Һербарт).

*) Сталин, «Ленинизм мәсәләләри», сәһ. 681, Азәрбајран, 1930-чу ил چاپы.

*) Ленин, әсәрләри, чилд XXV, сәһ. 452.

4. Педагожи ишдә ярадычы олмаг. Мүәллимин һәр-тәрәфли тәһсил вә һазырлыгы онун педагожи ярадычылы-гыны инкишаф этдири. Мүәллим даими инкишаф этмәкдә олан ушагларын тәрбиәсизлә мәшгулду, бу ушаглар мұхта-лиф фәрди хусусийәтләре маликдирләр. Буна көрә дә мү-әллим методиканы, методики ишләмәләри вә башга мүәл-лимләрин яхшы иш нүмунәләрини олдуғу кими копия эдә билмәз. Бурада мүәллимин ярадычылыгы олмалыдыр, шә-раити, моменти, ушагларын хусусийәтләрини вә сөвийәтлә-рини һазәрә алараг педагожи вә методик мәсәләләри уйғун шәкилдә тәтбиғ этмәлидир. Мүәллим систематик олараг өз дәрсини кейфийәтнин яхшылашдырмаға, дәрсин тәһнизә-тыны яхшылашдырмаға вә өз ишини нәтичәсини анализ эт-мәйә чалышмалыдыр.

Педагожи ярадычылыг мүәллимдән өз дәрсини эффект-ли, марағлы гурмағи, верилон материалны ушаг үчүн әлвә-ришли, мүнәсиб олмасыны, өз мәзмуну әтибарилә ушағы чәлб этмәсини тәләб эди. Бундан башга мүәллим синифә дүзкүн рәһбәрлик этмәй, ушагларын фәрди хусусийәтләри-нә уйғун сурәтдә онлара тәһсир этмәй, ушагларын синифдән кәнар марағлы вә файдалы мәшғәләләрини тәшкил этмәй бачармалыдыр.

Педагожи ярадычылыг, гаршыда гоюлан мөгсәдә чаг-маг, ишдә бөйүк мүвәффәғийәт элдә этмәк үчүн чалышмаг, чәтинлий ирадан галдырмаг үчүн чәнд этмәк арзусуну до-ғурур.

Буна мүвәффәғ олмаг үчүн мүәллимлик ишини вә ушаг-лары севмәк бөйүк шәртдир.

5. Ушағы билмәли вә ону севмәлидир. Анчаг ушаға яна-ша билән, онун фәрди хусусийәтләрини, мейлләрини ан-лаян, лазым кәлдикдә она ярдым эдә билән, даһа доғруғу ону севән, ушаглара яхын олмағы бачараһи мүәллим ушаға истәдийи тәһсир кәстәрә биләр. Мүәллим дәрсдә, ушаглар-ла онә кечирәркән вә гәйри вахтларда ушаглара олан бу мүнәсибәгини һисс этдирмәлидир. Мүәллим ушагларла бир-ликдә ойнамағы, онлары марағландыран мәсәләләр хусусун-да онлара данышмағы бачармалы вә ушаглара өз яхынлығы-ны кәстәрмәлидир. Мүәллим ушагларын анатомик-физиоло-жи вә психи хусусийәтләрини билмәли, бүтүн ушаглара объектив вә дүзкүн мүнәсибәт бәсләмәлидир.

6. Педагожи такта малик олмалыдыр. Шакирдләре сә-миия янашмағы тәләбкарлыгга бирләшдирмәк лазымдыр ки, бу, педагожи тактын ән мүһүм мәсәләсидир. Педагожи такт һәр һансы конкрет шәрантдә олурса - олсун шакирдә дүз-күн педагожи йолла янашмағы тәләб эди. Мүәллим ушаг һағгындаки бүтүн гәрарларынны, ушаг һағгында кәтүрдүйү бүтүн тәдбирләрини габагчадан әтрафлы сурәтдә дүшүнмәли вә сонра һәрәкәт этмәлидир.

Педагожи такт мүәллим илә шакирд арасында әмәлә кә-ләчәк паразылығын, баш верә биләчәк конфликтләрин әввәл-чәдән арадан галдырылмасыны тәһмин эди. Педагожи такт тәчрүбә нәтичәсиндә газанылыр.

Шакирдләре гаршы тәләбләрдә болшевик мөһкәмлийи вә ардычылыгы тәһмин эдилмәлидир. Шакирдләре мөһкәм ира-дәли, мәктәб ганун-гайдаларыннын еринә етирилмәсини тә-ләб эдән, вердий сөзүн үстүндә дуран мүәллимләри даһа чох севирләр.

Мәктәб ишләриндә һәр һансы чәтинлийә раст кәләркән руһдан дүшмәмәк, бәзи шакирдләрин интиғамсызлығы, дәрс-дә кәрилийи кими һалларда даһа чидди олмаг, тәләсмәдән, сакитликлә лазыми өлчүләр кәтүрмәк, бу өлчүләрин, тәдбир-ләрин еринә етирилмәсиндә мөһкәмлик вә ардычылыг кәс-тәрмәк совет мүәллиминин мүһүм сифәтләриндән олмалы-дыр.

Шакирдләри севмәк вә онларын гайғысына галмаг чид-ди вә мөһкәм тәләбкар олмағы һеч дә инкар этмир. Гүввәт-ли ирадәйә малик олан мүәллим өз харичи көрүнүшүндә, һә-рәкәтләриндә, данышығында, ташырыгыларында, тәләбләрин-дә вә с. сакит, тәләбкар вә ардычыл олараг, мүәллимни кү-дүнчә вәзийәтә гоян чығыр-бағырдан узаг дурур. Шакирд-ләре мүәллимин яхшы сифәтләрини гиймәтләндирир вә ону тәғлид этмәйә чалышырлар. Өз предметини яхшы билән ша-кирдин билийинә дүзкүн гиймәт верән мүәллим шакирдләрин даһа чох севдикләри мүәллимләрдирләр. Шакирдләре мүәлли-нин харичи көрүнүшүнә дә диггәт эди, кейминдә вә һәрә-кәтләриндә кобуд олан мүәллимләри севмирләр.

7. Ичтимаи активлик кәстәрмәк. Совет мүәллимни актив ичтимаи ишчидир. Онун ичтимаи ишләр сәһәси чох кениш-дир: шакирдләрин синифдән, мәктәбдән кәнар ишләринә рәһ-бәрлик этмәк, ушаг тәшкилаты, комсомол, пионер ишләринә көмәк этмәк, ата-аналар арасында педпропаганда апармаг,

савадсызлыгын ләғвиндә иштирак этмәк, партия, Совет һөкүмәтинин сясәтенин күтләйә изаһ этмәк, ичтимаи - сясәт кампанияларда иштирак этмәк вә геҗри.

Мүәллимин ичтимаи иши онун педагожи фәалийәти илә әләғәдәрәк. Мүәллим социализм турулушунда актив иштирак әдәрәк өз шакирдләрини коммунист туручулары кими тәрбийә этмәк вәзифәсини даһа дүзкүн еринә етирә биләр.

8. Коллективдә ишләмәк. Совет мүәллими педагожи коллективиндә ишләмәйи, коллективдә өзүнү идарә этмәйи бәчармалыдыр. Коллективи иш үчүн, мәктәбин педагожи совети, метод бирләшмәләри, метод кабинетләри, мүәллимләрә аид конференциялары вә геҗрини көстөрмәк олар.

Коллективи иш, мәктәбин иш кейфийәтинин йүксәлдир. Мүәллим коллективинин бирлийини вә онун мөһкәмлийини көстөрәи һаллардан бириси дә мүәллимләрин социализм ярышында актив иштирак этмәләри, бир-бирләринә ләзими көмәклик көстөрмәләри, өзүнүн вә бүтүн мәктәбин иш кейфийәтинин йүксәлтмәк урунда мүбаризәсидир.

Совет мүәллиминин авторитети көстөрилән мүсбәт сифәтләрин әсасында яраныр.

9. Индики вәтән мүһарибәсинин тәләбләринә көрә совет мүәллиминин таршысында мүһүм бир вәзифә дурур ки, о да мүәллимин дөйүшчү олмасы, һәрби билик вә техниканы тәнимсәмәси, бу биликләри әһалийә вермәк үчүн ән актив тәһлиғатчы олмасы, шакирдләрин һәрби һазырлығы үчүн һәрби вә физкультура мүәллимләринә һәртәрәпли көмәк этмәсидир.

Мүәллим мәсәләсиндәки тәһрифләр. «Мәктәбин өлмәси» антиленин теориясы нүмайәндәләри педологларла бирликдә мүәллимин педагожи процессиндәки рәһбәрлик ролуну инкар әдәрәк мәктәблә бирликдә мүәллимин дү өлмәсини иддия әдирләрди. Олар мүәллими «ушагларын өз-өзүнә тәрбийәсини тәшкил этмәкдә» ушагларын көмәкчиси кими характеризә әдирләрди. Бу «теория» көрә ушаглары мүәллим дейил, олары истәһсалат, иш процесси өйрәдир вә тәрбийәләндирир.

Мәктәбин өлмәси теориясы илә бәрәбәр яланчы әлм педология да мүәллимин педагожи процессиндәки рәһбәрлик ролуну инкар әдәрәк иддия әдирләрди ки, педагог шакирди нечә охутмаг, педолог исә шакирдин нечә охумасы илә мәшғул олмалыдыр. Беләликлә педологлар педагожи процессини механики сурәтдә 2 ерә бөлмәклә шакирдләрин дәрс мұвәфғәийәтләри ишиндә мүәллимин рәһбәрлик ролуну гәти рәддә

әдирләрди. УИК(б)П МК-нын 4/VI—36-чы илдә «Маариф Комиссариятлары системасында педоложи тәһрифләр һагғындаки» гәрәри мүәллимләрин һүтугуну тамамилә бәрпа этди. Партия вә Совет һөкүмәтинин мәктәб һагғындаки гәрарлары тамамилә айдын әдиләр ки, мүәллим совет мәктәбләриндә тәлим-тәрбийә ишинин әсас вә мәркәзи фигурасыдыр. Совет мүәллими мәктәбин бүтүн тәлим вә тәрбийә ишләри үчүн совет дәвләти вә партия таршысында мәс'улийәт дашыйыр.

XIII

МӘКТӘБШУНАСЛЫГ

Мәктәбшунаслыг педагогиканын бир һиссәси олмагла, мәктәбә рәһбәрлик, дахили инам вә гайдаларын гәшкили, мәктәб тәсәррүфатынын апарылмасы мәсәләләрилә мәшғул олур. Мәктәб таршысында гоюлмуш тәрбийә вә тәһсил вәзифәләринин еринә етирилмәсиндә рәһбәрлийин гәт әдичи ролу вардыр.

«Умумийәтлә рәһбәрлик» бөшбөгазлығы әвәзинә мәктәб үзәриндә конкрет, оператив вә бәчарыгла рәһбәрлик тәшкили вә бу рәһбәрлийин, ишчиләри танымла, вәһид мүдирлик, һәр ишчинин өз ишинә мәс'улийәт дашымасы, ичранын йохланмасы үзәриндә гурулмасы шәрәитиндә мәктәб өз вәзифәләрини даһа яхшы вә сәмәрәли олараг еринә етирә биләр.

Бу рәһбәрлик мәктәб дахилиндә мәктәбин директору илә тә'мин әдилмәлидир. Директор мәктәб ишинин бүтүн сәһәләрини (тәлим - тәрбийә вә инзибат-тәсәррүфат) әһләт этмәлидир. О, мүәллимләри тәшкил этмәли, бирләшдирмәли вә онларын гүввәләрини партия вә һөкүмәтин гәрарларыны даһа яхшы реализә этмәйә, дәрс мұвәфғәийәтинин вә коммунист тәрбийәсинин даһа йүксәк кейфийәти уғрунда мүбаризә үчүн сәфәрбәрлийә алмалыдыр.

Директор өз мүәллимләрини яхшы танымалыдыр вә өзү онлара ән яхшы нүмунә олмалыдыр.

Директорун ишиндәки бөйүк чәтинлик бундан ибарәтдир ки, о, бир тәрәфдән мәктәб ишинин ән хырда мәсәләләринә фикир вермәлидир, чүнки мәктәб һәятында ән хырда мәсәлә бөйүк әһәмийәтә малик олдуғу кими, белә кичик мәсәләләрдән дә бөйүк вә мүрәккәб һаллар ярана билир, дикәр тәрәф-

дөн исе директор бу хырда мөсәләләрин ичәрисиндә өзүңү итирәрак, әсас мөсәләләрди көздән гачырмамалыдыр.

ССРИ ХКС вә УЙК(б)П МК-нын 16/V—1934-чү ил тарихли «ССРИ-дә ибтидаи вә орта мәктәпләрин структурасы һаггындажи гәрәрына көрә директор али тәһсилли вә үч илдән аз олмаярак педагожи стажа малик олмалыдыр. Директор өз вәзифәләрини еринә етирмәйә һазыр олмалы вә систематик оларак өз ихтисасыны артырмалыдыр. Директор Халг Маариф Комиссары тәрәфиндән тә'йин әдилер. Мәктәб директорунун әсас вәзифәси сырасына бу ашағыдакиләр дахилдир: мәктәбә тәһкин олунмуш территорияда үмуми ичбари тәһсилни еринә етирилмәси, мүәллимләрә тә'лим-тәрбийә вә методик характерли көстәришләрин верилмәси, дәвләт документләри олан тәдрис планы вә программаларын кейфийәт вә көмиһийәт ә'тибарилә еринә етирилмәсини тә'мин этмәк, шакирдләрин биликләрини йохламаг, недсоветин ишини тәшкил этмәк вә она рәһбәрлик этмәк, мәктәбдәки шакирд тәшкилатларынын ишинә рәһбәрлик этмәк, мүәллим һейәтинин ихтисасыны артырмаг үчүн лазыми тәдбирләр көрмәк, мәктәбин инзибат - тәсәрруфат ишләрини контрол этмәк вә она рәһбәрлик этмәк, өз мәктәбинин башга мәктәблә соцярышыны тәшкил этмәк вә и. а.

Ашағыда көрәчәйимиз кими бүтүн бу ишләри көрмәк үчүн директор өзү үчүн иш планы тәшкил әдир вә дедикләримизи орада да әкс әтдирир.

Директора тәдрис иши үзрә көмәк этмәк үчүн мүавинләр олурлар. Тәдрис иши үзрә директор мүавинләри мәктәбин тә'лим-тәрбийә иши үчүн мөс'улийәт дашыйыр, мәктәбин тә'лим-тәрбийә ишини тәшкил әдир, тә'лим-тәрбийә ишини яхшылашдырмаг үчүн мүәллимләрә лазыми көстәришләр верир, тәдрис планынын, программаларын вә дәрс чөдвәлинин еринә етирилмәсини контрол әдир, шакирдләрин мүвәффәгийәтләри вә интизамлылығыны даһа яхшылашдырмаг үчүн лазыми өлчүләр көтүрүр, мүәллимләрин ишини, онларын күндәликләрини нәзәрдән кеңирмәк вә дәрсләриндә иштирак этмәк вәстәсилә онларын ишини йохлайыр. Онларын һәм мүсбәт вә һәм дә мөнфи чәһәтләрини мейдана чыхарыр, нөгсанларын арадан галдырылмасы үчүн көстәришләр верир вә мүсбәт чәһәтләри мәктәбин башга мүәллимләр арасында яйыр. Мәктәбин тә'лим-тәрбийә вә методики ишләри үчүн план дүзәл-

дир вә онун еринә етирилмәсинә рәһбәрлик әдир, шакирдләрин әв тапшырыгларынын дүзкүн вә мүнхтәэм олмасына көз етирир, синифдән кәнар ишләри тәшкил әдир, мәктәбин комсомол, пионер вә шакирдләр тәшкилагына көмәклик көстәрир.

Тәдрис ишләри үзрә директор мүавини али тәһсилли, ики илдән аз олмайа педагожи стажы олан шәхсләр олмалыдырлар. Директор вә онун мүавини өз ишләриндә синиф рәһбәрләринә архаланырлар.

Директор V синифдән башлаярак һәр синиф үзрә мөс'ули олан педагожи рәһбәр тә'йин әдир.

Синиф рәһбәри синфин бүтүн тә'лим-тәрбийә, култур вә ичтимаи һаятынын тәшкилатчысыдыр.

Бу мөгсәдлә синиф рәһбәри ушаг коллективини тәшкил этмәли вә бу коллективни мөһкәм ичтимаи тә'й, синфин шәрәффи урунда мүбаризәйә галдырмалыдыр. Умумийәтлә яхшы тәшкил әдилмиш синиф коллективни әлә ә'тибарлы бир вәситә вә көмәкдир ки, буну синиф рәһбәри тә'лим-тәрбийә ишиндә көниш истифадә этмәлидир.

Синиф рәһбәри, һаман синифдә ишләйән мүәллимләрини бир-бирилә әлагәсини ярадыр, һаман синиф шакирдләрини ата-аналары илә систематик әләгә сахлайыр, синиф рәһбәри өз ишини комсомол вә пионер тәшкилатларынын тәрбийәви иши илә разылашдырыр.

Синиф рәһбәри өз синифдәки шакирдләри өйрәнмәли вә онларла яхышлашмалыдыр. Буну исе синиф рәһбәри өзүнүн күндәлик иши процессиндә, шакирдләрлә апардыгы мұсаһибәләрдә, кәзинтиләрдә вә саирәдә әлдә әдир. Шакирдләри өйрәнмәк үчүн онларын ата-аналары илә яхышлашмағыны бөйүк әһәмиһийәти вардыр.

Синиф рәһбәри өз синифдәки шакирдләрин бүтүн предметләр үзрә нечә охудугларыны, дәрсдән кәнар бош вахтларыны нечә кечирдикләрини, һансы китаблары охудугларыны, нә илә даһа чох марагландыгларыны, онларын бәдән сагламлығынын вәзийәгини, онларын кимлә достлуг әтдикләрини, синиф шакирдләри, мүәллимләр вә ата-аналарла мұнасибәтләрини өйрәнмәли вә һәр бир тәсадүфдә конкрет өлчү көтүрмәлидир. Синиф рәһбәри бу иши көрмәк үчүн ашағыдаки методлардан истифадә этмәлидир:

1) Өз дәрсиндө вә башга мүәллимләрин дәрсләриндә, тәһфүс, әскурсия, кәзинги, дәрнәк мәшғәләлери, шакирд һығынчаглары заманы, ичтимаи ишләр еринә етириләркән, кинолара, театрлара кедилдийн вахт шакирдләр үзәриндә мушаһидә.

2) Шакирдләрлә фәрди вә я группа илә мүәййән темалар вә мәсәләләр әтрафында мүсаһибәләр. Белә мүсаһибәләрин мәгсәдиндән асылы олараг орая башга предмет мүәллимләрини, пионер дәстә рәһбәрини вә башгаларыны да чағырмаг олар.

3) Ушаглары даһа яхындан өйрәнмәк мәгсәдилә систематик сурәтдә ушагларын әвләринә кетмәк вә аилә илә тез-тез көрүшмәк.

4) Ушагларын язьмыш олдуглары әсәрләр (әкәр варса), мәғаләләр, дүзәлтдикләри албомлар, онларын күндәликләри илә таныш олмалы.

Өз мушаһәдәләрини, гейдләрини системалашдырмаг вә әләчә дә һәр конкрет тәсәдүфдә тәтбиғ әтдийн өлчүләрин әффектлийни мүәййәнләшдирмәк мәгсәдилә синиф рәһбәрини булар үчүн күндәлик апармалары мәсләһәт көрүлүр.

Синиф рәһбәри шакирдләрин дәрсләр үзрә олан мүвәф-фәгийәтләрини, онларын интизамлылығыны өйрәнмәк үчүн һәр күн синиф журналыны көздән кечирмәли, айры-айры дәрсләрдә өзү иштирак әтмәлидир.

Өз синифини бу вә я башга бир мәсәләсини һәлл әтмәк үчүн синиф рәһбәри һаман синифдә дәрә дейән мүәллимләрин мушавирәсини чағыра биләр.

Синиф иш вә интизам кейфийәтини яхшылашдырмаг мәгсәдилә синиф ичласларынын чағырылмасы вә бурада шакирдләрин тәлим ишләриндә вә интизамларындаки һөгсанлар әтрафында мәсәләләр гоюлмалыдыр.

Синиф рәһбәри шакирдә верилән әв тапшырыгларынын мүнтәзәм вә норма илә олмасына, онларын систематик олараг еринә етирилмәсинә көз етирмәлидир.

Ата-аналарла апарылачаг ишин ағырлыг мәркәзи синиф рәһбәрини үзәринә дүшүр. Синиф рәһбәри систематик олараг өз синиф шакирдләрини ата-аналар ичласыны чағырмалы вә бурада шакирдләрин әвдәки режими, әв тапшырыгларынын еринә етирилмәсинә үзәриндә контрол, бу тапшырыгларын ери-

нә етирилмәси үчүн шәрәитин ярадылмасы вә и. а. һаггында мүсаһибәләр апарылмалыдыр.

Шакирдләр ичарисиндә керийә галма һисс олундуғу заман, синиф рәһбәри бу кериләмәнин әсәс сәбәбләрини өйрәнмәли вә буну арадан галдырмаг үчүн мүәййән өлчүләр (консултация, әләвә мәшғәлә, фәрди тапшырыг, даһа гүввәли шакирдләрлә бир ердә дәрсләрин һазырланмасы, тәкрарын тәшкили, аиләнин бу ишә чәлби вә и. а.) көтүрмәлидир.

Синиф һүксәк дәрә кейфийәтини вә шуурлу интизамыны тәмин әтмәк мәгсәдилә синиф шакирдләри арасында вә әләчә дә башга синифлә социализм ярышына кирмәк вә ярыш үзрә синифин өз үзәринә көтүрдүйү вәзифәләрин еринә етирилмәси уғрунда мүбаризәнин тәшкили дә синиф рәһбәриниң мүһүм ишләриндән бирисидр.

Синиф рәһбәри өз синифин ичтимаи-сияси тәрбийә ишләрини дә тәшкиләтчысы олмалыдыр. Синиф комсомол тәшкиләтчысы вә дәстә рәһбәри илә бирликдә синиф рәһбәри, шакирдләр ичарисиндә ичтимаи-сияси тәрбийә ишләрин яхшылашдырмаг мәгсәдилә бәзи өлчүләр көтүрмәлидир:

1. Шакирдләри күндәлик сияси һәятлә таныш әтмәк мәгсәдилә мүсаһибәләр вә сияси информациялары тәшкили, синиф шакирдләри күндәлик мәтәбди тәтиб әдәрәк һөвбә илә бейнәләхалг вә ССРИ-нин даһили һәятына һәср әдилмиш информациялар вериләр. Шүбһәсиз белә информациялар әввәлчәдән һазырланмалы вә буну рәһбәрлик көстәрилмәлидир.

2. Шакирдләрин гәзет вә журналлара абуна язылмасы, күндәлик сияси мәсәләләрә һәср әдилмиш гәзет вә журнал мәғаләләрини синифдә охунмасы, мүхтәлиф темалар үзрә албомларын дүзәлдилмәси вә и. а.

3. Шакирдләрин мәктәбдә кечирилән лекция вә мәрузәләр, һәм дә бир чох дәрнәкләрә чәлб әдилмәси.

4. Синифин дивар гәзетини, бюллетенини вә журналынын бураһылмасы.

5. Революцион байрамлара һәср әдилмиш кампаниялара һазырлыг вә бүтүн шакирдләрин орада иштирак әтмәйә чәлб әдилмәси.

6. Өлкәнин адлы-санлы адамлары, көһнә болшевикләр, стахановчулар, ССРИ гәһрәманлары, Баш Совет депутатлары, сәрһәд кешикчиләри вә и. а. илә көрүшләрин тәшкили.

Синиф рәһбәри шакирдләрин синифдән һәм оху ишләринә рәһбәрлик әтмәли вә һансы китабларын охунулмасы һаггында мәсләһәтләр вермәли вә үмүмийәтлә онларын синифдән һәм оху ишләрини тәшкил әтмәлидир.

Беләликлә сениф рәһбәри сенифин бүтүн ишләринә мәс'ул олараг, директор вә оуну муәвининә ән яхшы көмәкчидир. Одур ки, мәктәбдә сениф рәһбәринин нүфузуну артырмалы вә сенифә аид олан һәр бир ишдә оуну да фикрини өйрәнмәлидир. Сениф рәһбәри она тапшырылмыш сенифдә дәрә дәрә мүүәллимләрин кичик мушавирәсини чағырмалы вә сенифә аид олан үмуми мәсәләләри онларла бирликдә һәйл этмәлидир.

Тәчрүбә көстәрир ки, сениф үзәриндәки рәһбәрлийи бир нечә ил әрзиндә анчаг бир мүүәлимә тапшырмаг даһа мәсләһәтдир. Сениф рәһбәри илии әввәлидән башлаяраг шакирдләрлә яхындан таныш олмалы, өзү сенифдәки шакирдләрә отурмаг үчүн ерләри тә'йин этмәлидир ки, бурада шакирдләрин көрмә, әшитмә хүсүсийәтләри, бойлары вә бир скамяда отурачаг ики нәфәрин тә'лим ишинин тәшкилине нә гәдәр әлверинли олмасы нәзәрдә тутулмалыдыр. Сениф рәһбәри сонраки мушәһидәләри әсасында шакирдләрин ерләрини дә'йишдирә дә биләр. Сениф рәһбәринин тә'йин этдийи ерләри башга мүүәллимләрин дәйишдирмәләри мәсләһәт көрүлмүр.

Мәктәб ишинин планлашдырылмасы. Мәктәбин тә'лим-тәрбийә ишинин сәмәрәли гурулмасында ишини планла апарылмасы олдугча мүүһүмдүр. Һәр бир мәктәбдә әсас әтибарылә бу ашағьдаки планлар олмалыдыр:

1. Мәктәбин директор тәрәфиндән тәртиб әдилән иш планы.
2. Тәдрис ишләри үзрә директор муәвининин планы.
3. Сениф рәһбәринин планы.
4. Мүүәллимләрин иш планы (календар, тематик—дәрә планы).

Директорун иллик планы календар ола билмәз. Бурада әсас установакалар вә ишини мүүхтәлиф сәһәләри үчүн тематика верилмәлидир. Наман бу иллик план әсасында гьса бир вахт үчүн конкрет календар план тәртиб әдйилр.

Иллик план тәдрис ишинин ахырында кәләчәк тәдрис илии үчүн тәртиб әдйилр. Мәктәбин иллик планыны тәртиб әтмәк үчүн директор мәктәбин бүтүн ишчиләрини чәлб әдәрәк, онларын һәр бирисинә планын мүүййән шә'бәләрини тапшыра биләр. Мәсәлән: бирисинә ени тәдрис ишинин башлангычы үчүн мәктәб бинасынын бәзәнмәси планыны тәртиб әтмәк, башгасына сенифдән кәнар ишләрин планыны тәртиб әтмәк вә ш. а. тапшырыла биләр.

Айры-айры мәсәләләр үчүн тәртиб әдилминн планлар әсасында директор мәктәбин иллик планыны дүзәлдәрәк ону тәсдиг олулмаг үчүн педагожи советинә тәгдим әдир.

Мәктәбин иллик планы үчүн белә тәхмини бир **схемә** көстөрмәк олар:

1. Кириш—бурада мәктәбин бу тәдрис илиндәки әсас иши анализ әдиләрәк әсас мүүәффәгийәт вә нөгсанлар көстәриилр вә буиллардан асылы олараг кәләчәк тәдрис ишинин әсас вәзифәләри гейд әдйилр.

2. Ени тәдрис илинә һазырлыг—бурая мәктәбин ремонту, яначагы, мәктәбә гәбул, кадр мәсәләси, бинанын белүнмәси, эяни вәситләр вә и. а. дахилдир.

3. Тәшкилат-тәсәррүфат мәсәләләри—бурая мәктәб бинасынын бәзәнмәси, сениф отагларынын, кабинет вә лабораторияларын тә'хиз вә башга тәсәррүфат характерли мәсәләләр дахил әдйилр.

4. Тә'лим-тәрбийә ишләри—бурада программаларын еринә етирилмәси, мүүәллимләрин планлары, кери галан шакирдләрә иш, әв тапшырылгалры, сенифдән кәнар ишләр вә и. а. көстәриллрләр.

5. Контрол вә рәһбәрлийи тәшкили—бурада мүүәллимләрин дәрәләринә кетмәк, учот ишләри, дөври дәфтәрләр, педсоветин иши вә и. а. гейд этилир.

6. Методик ишләр—мәктәбин методики бирләншмә вә методик комиссияларынын тәшкили, онларын иш тематикасы, мүүәллимләрин ихтисасыны артырмаг вә и. а.

7. Ата-аналарла иш.

8. Социярыш.

9. Йохлама имтананларына һазырлыг.

Бу үмуми план әсасында директор руб вә я ай үчүн конкрет календар план тәртиб әдир вә оуну еринә етирилмәси үчүн мәктәбин мүүәллимләринин, комсомол вә пионер тәшкилатынын көмәйиндән истифадә әдир.

Тәдрис ишләри үзрә директор муәвини дә өз календар планыны мәктәбин иллик планы әсасында гурмалыдыр. Бу планда мәктәбин иш кейфийәттин яхшылашдырмаг үчүн өмчүләр, систематик олараг мүүәллимләрин күндәликләрини йохлумаг, дәрәләрдә ишгирәк әдәрәк мусәбәт чәһәтләрин мөһкәмләндрилмәси вә башга мүүәллимләр арасында яйылмасы, мөһфи чәһәтләрин ишә арадан галдырылмасы үчүн лазым олан өмчүләр, методик комиссияларын ишләринә көмәк, сениф рәһбәрләринин мушавирәсини чағырмаг, мәктәбин дәрәк ишләрини йохламаг вә ону низама салмаг вә и. а. көстәрилмәлидир.

Синиф рәһбәри дә өз иши үчүн мүйәйән план тәртиб этмәлидир. Бу план айлыг вә яхуд да рүблик ола биләр.

Синиф рәһбәринин планы бу мәсәләләрнә эһатә этмәлидир.

1. Шакирдләр коллектившиңи тәшкили вә өйрәнилмәси. Бурада ғыса олараг синифнн үмуми вәзифәсинин характеристикасы вериллр, синифнн тәшкилатча мөһкәмләндирилмәси, шакирдләрнн өйрәнилмәси үчүн конкрет өлчүләр гөйд әдиллр.

2. Шакирдләрнн йүксәк тә'лим кейфийәтиннн вә шүүрәү интизамыннн тә'мин әдилмәси. Бу һиссәдә тә'лим-тәрбийә ишләр үзрә әввәлки рублирнн һөгсәниләрнн арадан гаддырмаг үчүн өлчүләр көстөриллр. Мәсәлән: керийә галан шакирдләрлә иш, соцярыш ишләрннн яхшылашдырылмәси, әв тапшырылгларынын систематик олараг ериәү әтирилмәсинин йохланылмәси, шакирдләрдә мүстәгилл ишләмә вәрдишләрннн ярамасы вә и. а.

3. Синифдә ичтимаи-сияси тәрбийәннн вә ушагларын иштираәтиннн тәшкили. Бураа синиф рәһбәрннн пионер дәрәтә рәһбәри вә комсомол группасы илә бирликдә дивар гәзетиннн бурахылмәси, мә'рузә, лекция, кечә, мүсәһибәләрнн, резолюцион байрамларын вә и. а. тәшкили, шакирдләрнн дәрнәкләрә чәлби, экскурсиялара, кинолара, театрлара апарылмәси, ояларын дүзәлдилмәси вә и. а. дахилдир.

4. Әдилә илә педагогика иш — бу һиссәдә синиф ата-аначиласларыннн чағырылма вахтлары, бу ичласларда гоюлачаг мә'рузәләрнн тематикасы, мүйәйән әиләләрә кетмәк, онларнн мөктәбә чағырмаг, ата-аналарын синиф ишләрннә чәлб әдилмәси вә и. а. көстөриллр.

Мөктәбдә учот вә һесабат. Һәр рүбүн ахырында синиф рәһбәри синифнн үмуми вәзийәти һагғында дирекцияа язылы һесабат верир вә яхуд да һаман синиф үзрә чағырылышыг педагожи мүнәвирәдә чыхыш әдир.

Мөктәбдә мүүллим вә шакирдләр үчүн айрыча папкаларда хуәсу иш дүзәлдилмәлидир. Шакирдләрнн хуәсу ишннә бу документләр дахил әдилмәлидир: ушагын мөктәбдә гәбулу һагғындаки әриә, яшы һагғындаки мә'лумат, чичәйин дөйүмәси һагғында мә'лумат. Хуәсу бир карточка үзәриндә шакирднн тәдрис илләри бою әрәзилмәси, мөктәби гуртардығы вахт, мөктәби ярымчыг гойдугу вахт вә бунун сәбәбләрнн, педсоветнн һәмән шакирдә аид олан гәрарларыннн сурәви, шакирд һагғында ата-аналарын вә я шакирднн өзүнүн вәрдийн һәр чүрә мә'лумат вә и. а. гөйд олунур. Тәдрис илинн ахырында бүгүн мүүллимләр, синиф рәһбәрләрнн, методик

комиссияларын вә бирләшмәләрнн сәдрләрнн өз ишләрн һагғында язылы һесабат вермәлидирләр.

Һәр бир мөктәб үмуми-ичбәри тәһсилни һәятә тәтбиги, тә'лим-тәрбийә ишнн вә мөктәбнн тәсәрруфат вәзийәти һагғында РХМШ-нә илдә ики дәрә мә'лумат вермәлидир.

Мөктәбнн уставы. Һәр там мөктәбнн уставы о мөктәбнн мәгсәд вә вәзифәләрннн, тәшкилати структурасынн, ишчиләрнн һүгүг вә вәзифәләрннн, тәдрис режими вә дахили низаминтизам гайдаларыннн үмуми әсасларыннн, шакирдләрнн мөктәб вә мөктәб харичиндә давраныш гайдаларыннн көстөрән бир документдир.

Устав мөктәбнн мәгсәд вә вәзифәләрннн мүйәйләшдирән үмуми мәсәләләрнн, коммунист тәрбийәсиннн әсас мәсәләләрннн, мөктәбдә дахил олмаг үчүн ушагларын яш мәсәләләрннн, гәбул вә бурахылышын һесабатыннн вә и. а. үмуми гайдаларыннн көстөрир. Совет мөктәбннн режими ваһид тәдрис планы, тәдрис илиннн ваһид структурасы, дәрс вә тәнәффүсләрнн давамн илә мүйәйлән әдиллр.

Методики ишләрнн тәшкили. Һәр бир мөктәбнн дахилидә мүйәйлән методики иш апарылмалыдыр. Ибтидан мөктәбдә бу ишнн мөктәбнн педагожи мүнәвирәси апарыр. Орта мөктәбдә иә ашагы синифләр үчүн (I—IV) синиф методик бирләшмәләрнн, юхары синиф үчүн предмет методик комиссиялары ярадылыр.

Бир предметдән үч вә даһа чох мүүллим олан орта вә натамам орта мөктәбләрдә предмет комиссиялары ярадылыр. Үч вә даһа чох биринчи, икинчи, үчүнчү вә дөрдүнчү синифләрнн олан мөктәбләрдә һәр синиф үчүн (биринчиләр, икинчиләр вә и. а.) синиф методик бирләшмәләрнн тәшкил әдиллр.

Бир предметдән бир вә я ики мүүллим олан мөктәбләрдә бу предмет комиссиялары ярадылыр; директор вә онун муавини периодик олараг һаман мүүллимләрнн топлайыр вә онларла мүхтәлиф методики мәсәләләрнн һәлл әдир.

Бу предмет комиссияларыннн вә синиф методики бирләшмәләрнннн әсас ишнн буһлардыр:

1. Дөвләт программаларыннн өйрәнилмәси.
2. Дәрсин планлашдырылмәси вә дәрсә һазырлыг мәсәләләрнн.
3. Дәрсдә тәрбийәви ишләр.
4. Дәрсдә әялилик.
5. Дәрсин төкрары вә ишләмәләр үчүн методики үсүлләр.
6. Әв тапшырылгларынын методикасы.
7. Шакирдләрнн биликләрннн учота алманнн йоллары.

8. Мүстәгилл ишләмә вәрдишләринин ярадылмасы.
9. Шакирдләрнин өйрәнилмәси мәсәләси.
10. Шакирдләрлә һаман предмет үзрә апарылачаг синиф-дән кәнар ишләр.
11. Шакирдләрнин мүвәффәгийәтләрини артырмага көмәк әдә билчәк өлмүлләрнин музакирәси вә ишләнмәси.
12. Методики, педагожи вә хусуси әдәбийятын өйрәнил-мәси.
13. Тәчрүбә дәйнишмәси вә яхшы иш нүмунәләринин кәс-тәрилмәси.

Предмет комиссияларына вә синиф методики бирләшмә-ләринә рәһбәрлик этмәк үчүн директор комиссия вә бирләш-мәләрә орая дахил олан даһа тәчрүбәли вә бачарыглы мүәл-лимләрдән сәдрләр тәйин эдир. Сәдр иши планлашдырыр, мә'рузәләр һазырлайыр, ичласларә рәһбәрлик эдир вә и. а.

Предмет комиссияларына вә синиф методики бирләшмә-ләринә үмуми рәһбәрлийи директор вә онун мүавини эдирләр.

Бөйүк мәктәпләрдә педагожи кабинетләри тәшкил олунир-ки, булар мәктәбин методики ишләринин мәркәзи олу-лар. Педкабинет мәктәбиң ән яхшы иш тәчрүбәләрини топ-лаяраг ону мүәллимләрә чатдырыр, дәрәс үчүн лазым олан тәфһизатын вә әдәбийятын топланмасында мүәллимләрә кө-мәк эдир, мәктәбин тәлим-тәрбийә ишнин сәркәсини дузәд-дир вә методики ишин нәтичәләрини (протокол, мә'рузәләр, рефератлар вә и. а.) формалашдырыр.

Бу кабинетә директорун тәдрис ишләри үзрә мүавини рәһбәрлик эдир.

Мәктәбин һәкими. Мәктәбин санитар-гигиеник ишләринә рәһбәрлик этмәк үчүн мәктәб һәкими вардыр. Һәким мәктәбин тиби-санитар ишләринә баһыр, шакирдләрнин физики инкиша-фә сағламыгларынын гайғысыны чәкир, тиби ярдым кәстә-рив, сағламыг үчүн профилактик өлчүләр кәтүрүр, шакирд-ләрнин иши вә режиминә, биһанын санитар вәзийәтинә нәзәр етирив. Мәктәбин физкултура вә спорт ишләри онун нәзәрә-ти алтында кәдир. Һәким мәктәбдә санитар-маариф ишләри апарыр, шакирдләри дәрәдән вә имгәһанлардан азад эдир. Һә-ким педсоветини үзүдүр.

Мәктәбин педагожи совети. Мәктәбин бүтүн тәлим вә тәрбийә ишләрини яхшылашдырмаг, коллектив иши гүввәт-ләндирмәк, метод вә тәләпләрдә бирлик яратмаг мәгсәдилә мәктәпләрдә педагожи советләр яраныр.

Педсоветә директор, тәдрис ишләри үзрә онун мүавини, бүтүн мүәллимләр, комсомол тәшкилатчысы, ата-аналар коми-

тетинин сәдри, کتابханачы, баш пионер рәһбәри вә һәким да-хилдир.

Директор педсоветин сәдридир.

Педсовет мәктәб вә мүәллим һаггында партия вә һөкүмә-тин директиваларыны, Халг Маариф Комиссариатының вә РХМШ-нин кәстәришләрини еринә етирмәк үчүн өлчүләр тәбул эдир, мәктәбин иш планыны музакирә вә тәсдиг эдир, мето-дики комиссия сәдрләринин, синиф рәһбәрләринин вә айры-айры мүәллимләрнин һесабатларыны дилләйивр вә онларын иши-ни яхшылашдырмаг үчүн тәдбирләр кәрүр, мәктәбдә тәлим ишнини вә шуурлу интизамын вәзийәтини музакирә эдир, уй-гун гәрар тәбул эдир, руб вә тәдрис ишнинин нәтичәләрини екунлашдырыр, шакирдләрнин синифдән-синифә кечмәсини вә мәктәбдән бурахылмасыны гәт эдир.

Педсовет мәктәбин тәдрис илинә һазырланмасы мәсәлә-сини, мәктәбин тәсәррүфат вәзийәтини музакирә эдир.

Бунилардан башга педсовет мүәллимләрнин яхшы иш нү-мунәләрини өйрәнир, тәчрүбәләри учота алыр вә үмумиләнди-рив, яхшы иш тәчрүбәләрини мәктәбин башга мүәллимләри арасында яйыр, ата-аналар ичәрисиндә педагожи пропаганда ишләрини тәшкил эдир, синифдән кәнар ишләрини, мәктәб ки-табханасынын, үмумийәтлә ичтимаи ишләрини вә социярышын вәзийәтини музакирә әдәрәк иши даһа яхшылашдырмаг үчүн бир сыра уйгун тәдбирләр кәрүр. Педсовет айда бир дәфә чагырыларәг өз ишини кәчәң ичласын гәрарларынын еринә нәчә етирилмәсини йохламагла башлайыр.

Педсоветин бүтүн ичласларында протоколлар языларәг низамла сахланмалыдыр.

Чапна имзаланмышдыр 18/II-42 ил
Бир чап листинде һуруфатын сайы 41.040
Чап листи 91/8
Учот-автор листи 9,36

ФГ16612. „III Интернационал“ мәтбәәси, Баки, Сараговец-
Ефимов куч. № 29. Сифарыш № 2533. Тираж 1000

A24-152027